

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra historie

Ondřej Dblík

Česká filologie – Historie

F. X. Šalda a česká společnost v letech 1892–1896

F. X. Šalda and Czech society in 1892–1896

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Miloš Trapl Csc.

Olomouc 2012

Prohlašuji, že jsem tuto magisterskou diplomovou práci vypracoval samostatně a veškerou použitou literaturu uvedl v seznamu literatury.

V Olomouci dne 30. 4. 2012

Podpis:

Děkuji vedoucímu diplomové práce prof. PhDr. Miloši Traplovi Csc. za jeho odborné vedení, cenné rady, připomínky a náměty. Děkuji také své rodině a přítelkyni Monice za všestrannou podporu.

1. Obsah

1. Obsah	3
2. Úvod	6
3. F. X. Šalda a česká společnost 90. let 19. století	8
4. F. X. Šalda a Hubert Gordon Schauer	15
4.1 <i>Vzájemný vztah F. X. Šaldy a H. G. Schauera</i>	15
4.1.1 Seznámení	16
4.1.2 Schauerova smrt a reakce na ni	17
4.1.3 Nekrolog H. G. Schauera	19
4.2 <i>F. X. Šalda v polemice o Schauera</i>	26
4.2.1 Reakce Času na Schauerův nekrolog F. X. Šaldy	26
4.2.2 Šaldova polemika s Časem.....	28
5. F. X. Šalda a historismus	32
6. F. X. Šalda a národ, národnost a nacionalismus	38
7. F. X. Šalda, Rozhledy a cesta k Manifestu České moderny	44
7.1 <i>F. X. Šalda – realista nebo pokrokář?</i>	45
7.1.1 F. X. Šalda a jeho působení v Rozhledech	50
7.2 <i>Spor o Hálda</i>	52
7.3 <i>Polemika s M. A. Šimáčkem</i>	55
7.4 <i>Spor o sl. Pospíšilovou</i>	62
7.5 <i>Almanach Česká moderna</i>	65
8. Okolnosti Šaldova podpisu pod Manifestem České moderny	67
8.1 <i>Šaldovo autorství</i>	67
8.2 <i>Šaldův podpis</i>	70

9. Život a rozpad České moderny očima F. X. Šaldy	74
9.1 <i>F. X. Šalda a Naše nynější krize</i>	75
9.1.1 Šaldova recenze Naší nynější krize a reakce na ni.....	78
9.2 <i>Rozpad České moderny a polemiky roku 1896</i>	84
9.2.1 Od října 1895 do března 1896 aneb klid před bouří.....	85
9.2.2 Třebického Kronika	87
9.2.3 Rozpad České moderny pohledem F. X. Šaldy	90
10. Závěr	98
11. Anotace	100
12. Literatura a prameny.....	101
12.1 <i>Archivní prameny</i>	101
12.2 <i>Periodika</i>	101
12.3 <i>Prameny</i>	102
12.4 <i>Literatura</i>	103

*Mládí mé vedle tvého: Měl jsem tvá jara rád,
pevně když uchopils rádlo, učils je ovládat,
když jsi táh brázdu první a měřil její rýhu,
pochopils vážnost práce a pocítil její tíhu,
její radost a krásu i nástrahu jejích zrad... (Antonín Sova F. X. Šaldovi)*

2. Úvod

V rámci předkládané magisterské diplomové práce se budeme zabývat osobností jednoho z nejvýznamnějších českých literárních kritiků – F. X. Šaldou. Na rozdíl od desítek jiných studií věnovaných postavě tohoto zakladatele moderní české kritiky, jež se ve větší či menší míře zaměřují na jeho literárně-kritické působení, volí předkládaná práce jiný pohled.

Časově jsme oblast našeho zájmu vymezili lety 1892–1896, tedy prvními lety, během nichž si Šalda stihl vybudovat pevné a také vedoucí postavení v rámci mladé nastupující reformní generace 90. let 19. století.

Šaldovo literárně-kritické působení, ať již v *Literárních listech*, *Rozhledech* či jiném dobovém periodiku, tvoří pouhé pozadí zájmu předkládané práce. Její centrum leží jednak v analýze Šaldova postavení v rámci české společnosti, úžeji v rámci zmíněné mladé generace, jednak ve snaze analyzovat a na základě dostupných pramenů a společenského kontextu popsat Šaldův postupný, z vnějšku i vnitřku motivovaný přerod z původně k pokrokářství tíhnoucího člověka v osobnost sympatizující s masarykovským realismem.

V prvním velkém oddílu práce, kterému předchází úvodní kapitola věnovaná obecným názorům F. X. Šaldy na českou společnost, se věnujeme analýze Šaldova vztahu k Hubertu Gordonu Schauerovi. Ten společně s T. G. Masarykem ovlivnil Šaldu v prvních letech jeho veřejné činnosti asi nejvíce, což můžeme vnímat jako podloží polemiky, která se rozpoutala mezi Šaldou a Herbenovým *Časem* v průběhu roku 1892, v níž musel Šalda svést o Schauerův odkaz velmi tvrdý a nesmlouvavý boj.

Tuto kapitolu, která může působit poněkud odtrženým dojmem od zbytku práce, jsme na úvod zařadili jednak z toho důvodu, že pomohla zformovat Šaldovy názory, jichž si všímáme v dalších oddílech práce, ale také proto, že na dlouhou dobu dopředu určila jeho vztah k realistickému časopisu *Čas*. Tento fakt, jak se pokusíme dokázat, měl značný dopad na události roku 1895, které tvoří vlastní jádro předkládané práce.

V dalších kapitolách práce se pokusíme na půdorysu Šaldovy kritické tvorby reflektovat jeho názory na v 90. letech často skloňované termíny jako národ, nacionalismus či historismus.

Vlastním jádrem práce jsou události let 1895–1896. V tomto období došlo ke konstituování jednotné fronty mladých reformně laděných uměleckých a širše kulturně-politických osobností, jejichž názory našly v říjnu 1895 své vyjádření v známém Manifestu České moderny. Ten vyšel v prvním čísle pokrokařské revue *Rozhledy*, jejichž pravidelných přispěvatelem Šalda ve sledovaném období byl.

Prismatem F. X. Šaldy budeme sledovat události, jež vedly k postupnému konstituování České moderny a zaměříme se na okolnosti Šaldova podpisu. V závěrečné části práce, opět prostřednictvím Šaldova pohledu a osobnostního vkladu, zanalyzujeme problematiku myšlenkového rozchodu a následného rozpadu ještě koncem roku 1895 jednotné fronty modernistů.

Z hlediska přístupu ke sledované problematice se opíráme především o Šaldovy kritické studie a polemické články na stránkách periodického dobového tisku. Jako doplňkový zdroj informací nám pak slouží dochovaná Šaldova korespondence – především s J. S. Macharem, V. Mrštíkem, R. Svobodovou a dalšími zainteresovanými osobnostmi.

Cílem předkládané práce je nahlédnout na celou problematiku ne obecným a celou situaci reflektujícím pohledem, ale prostřednictvím vnitřního vhledu do celé problematiky, a to prismatem jedné ze zainteresovaných osobností.

To, že jsme k tomuto úkolu zvolili právě osobnosti F. X. Šaldy, není náhoda, jelikož Šaldův osobnostní vklad do celé problematiky, ať již z hlediska konstituování České moderny, ale také možného předčasného rozpadu, se jeví jako nesmírně podstatný a svým způsobem zcela ojedinělý.

3. F. X. Šalda a česká společnost 90. let 19. století

V rámci úvodní kapitoly této práce, zabývající se osobností a působením F. X. Šaldy na české kulturně-společenské scéně v letech 1892 – 1896, se v nejobecnější rovině zaměříme na Šaldovy názory na českou společnost. V teoretické rovině se pak také budeme zabývat Šaldovým chápáním společnosti jako (sociologického) pojmu.

Česká společnost 90. let 19. století je charakteristická tím faktem, že v této době došlo k ukončení dlouhotrvajícího procesu, v jehož průběhu se česká společnost transformovala z povahou pozdně feudální v moderní průmyslově-kapitalistickou.¹

F. X. Šaldu můžeme bezesporu považovat za člověka, který svojí tvůrčí, primárně literární, ale širě i společenskou kritikou, přispíval k postupným změnám v české společnosti. Přítomnost, ale především budoucnost české společnosti pro něj byla aktuálním tématem, které rezonuje v množství jeho kritických prací objevujících se na stránkách periodického tisku sledované doby.

Přítomný stav české společnosti, potažmo českého národa, jej v průběhu celých 90. let velmi tížil, o čemž se můžeme přesvědčit mj. ze Šaldovy korespondence s významnou českou malířkou Zdeňkou Braunerovou, jednou z mála spřízněných duší, s nimiž Šalda koncem 19. století udržoval pravidelný kontakt. V jednom z dopisů datovaném 7. prosince 1897 se jí vyznává ze svých pocitů, když píše „*i mě tíží nesmírně náš český život a trnu při pomyslení, kam se takhle dostaneme? – Stojíme tak nízko, že níže už být nelze.*“²

Ze Šaldovy soukromé korespondence s Růženu Svobodovou dokonce vyplývá, že Šalda byl v otázce české společnosti, respektive stavu současné kultury konce 19. století natolik skeptický, že nevěřil v její reformu. „*Já jen vím, že rozkvět umění, rozumu, reflexe jistě přivede k pádu tuto hnusnou kulturu, že se opije do otravy těch sladkých jedů a uhnije z nitra.*“

¹ Srov. URBAN, O.: *Kapitalismus a česká společnost*. Praha : NLN, 2003, s. 23.

² ŠALDA, F. X.: *Přátelství z konce století : Vzájemná korespondence F. X. Šaldy se Zdeňkou Braunerovou*. Praha : Společnost F. X. Šaldy : Melantrich, 1939, s. 23.

*V ten konec věřím, ne v útoky vnější. Anarchista a dekadent se mi kryjí a já kdybych mohl ten proces otravy uspíšit, učinil bych tak hned.*³

Se Šaldovými nejniternějšími pocity, vyvolanými jeho vnímáním současného stavu české společnosti, jsme konfrontováni také v jeho rané poezii. Typickým příkladem je krátká báseň o dvou strofách, příznačně nazvaná *Česká píseň*, již Šalda napsal a publikoval v roce 1888. „*Jen šedá lada. Vichr jimi letí – a poslední rve rudý, suchý list – s těch prázdných větví a s těch holých snětí. – Slyš v stromů korunách ten tvrdý svist! – Mha v brázdy lehá zvolna. V kraj kol němý – tak k smrti smutná táhne nálada. – Ted' list zas jeden k vlhké sprchnul zemi. – A slunce mdlé tak ztěžka zapadá.*“⁴

Domníváme se, že z výše uvedených citátů jasně vyplývá, že se Šalda ve své tvorbě musel stát, a také stal jedním z nejostřejších kritiků české společnosti. To jej často přivádělo do konfliktů s částí „oficiální“ české kulturní reprezentace, především tedy se starší generací spisovatelů a se staročeskými a mladočeskými politiky, respektive periodiky.

V kritice české společnosti Šalda v mnohém navázal na odkaz svého předčasně zemřelého kolegy Huberta Gorgona Schauera, s nímž jej poutalo také osobní přátelství.⁵ Své názory na stav a budoucnost české společnosti Schauer nejpregnantněji vyslovil ve své proslulé stati *Naše dvě otázky*, která vyšla v prvním čísle realistického týdeníku *Čas* z 20. prosince 1886 a vzbudila vzrušené diskuze a odsudky napříč celou českou společností a jejími politickými reprezentanty.⁶

K odkazu předčasně zemřelého kritika české společnosti se Šalda přihlásil v nekrologu H. G. Schauera, který publikoval na stránkách *Literárních listů*.⁷ Šalda přijal za svou zejména Schauerovu myšlenku, že „*národ, jakkoli reálně žije jenom v přítomnosti, hledět musí přece neodvratně a stále do budoucnosti, každý jeho krok musí být ve shodě s cílem budoucím.*“⁸ Tato myšlenka často rezonuje v kritikách, v nichž Šalda

³ LOUŽIL, J. – MOURKOVÁ, J. – WAGNER, J. eds.: *Tíživá samota : korespondence F. X. Šaldy a Řízeny Svobodové*. Praha : Odeon, 1969, s. 100.

⁴ ŠALDA, F. X.: *Básně : souborné vydání*. Praha : Torst, 1997, s. 35.

⁵ Těto problematice se podrobně věnujeme ve druhém oddíle práce.

⁶ *Naše dvě otázky*. In: *Čas*, roč. 1, r. 1886, č. 1, s. 1–4.

⁷ Srov. H. G. Schauer. In: *Literární listy*, roč. 12, r. 1892, č. 17–18, s. 289–293, 321–322.

⁸ *Naše dvě otázky*. In: *Čas*, roč. 1, r. 1886, č. 1, s. 1.

odsuzuje nejen slepé lpění na přítomnosti (státoprávní boj), ale především na minulosti (historismus, historické státní právo).

Budoucnost českého národa Šalda v žádném případě nespátřuje v následování politických programů staročeské a mladočeské strany, které ve svých předvolebních provoláních deklarují státoprávní program vycházející z přirozeného a neoddiskutovatelného práva českého národa na vlastní stát, tedy z tzv. státního práva historického.

Již v prvním mladočeském politickém programu, který vyšel na stránkách *Národních listů* v roce 1874, čteme, že „*na sněmu zemském Národní strana svobodomyslná skrze poslance své bude se domáhat uznání a uskutečnění samostatnosti a samosprávy Zemí českých na základě platného a neporušitelného státního práva...*“⁹

Mladočeský politický program v následujících desetiletích nedoznal výraznějších změn, a tak např. ve volebním provolání z roku 1891 čteme, že „*poslanci strany naší vstoupí na říšskou radu za pevným, jasným cílem, domáhat se federativní úpravy říše a v ní zjednat platnost nepochybným odvěkým právům zemí koruny české na samosprávu a svézákonnost...*“¹⁰

Ze zásad programu z roku 1891 vychází také mladočeský program přijatý v roce 1894 na základě tzv. Nymburské rezoluce.¹¹

Jak ještě doložíme na konkrétních příkladech v kapitole věnované historismu, byl Šalda velkým odpůrcem lpění na minulosti (a mytologii) českého národa, a proto zásadně odsuzoval ty politické strany, jejichž program byl založen na zmíněném historickém státním právu (tedy mlhavých konceptech, které neměly v přítomné chvíli pro český národ žádný praktický význam).

Vedle Schauera se Šalda ve svých názorech na českou společnost nechal výrazně inspirovat také osobností T. G. Masaryka, který svou skepsi k současnému stavu vyjádřil mj. v dílech *Česká otázka* a *Naše nynější krize*.¹²

⁹ HAVRÁNEK, J. – SEKERA, M. – ZNOJ, M. eds.: *Český liberalismus : texty a osobnosti*. Praha : Torst, 1995, s. 177.

¹⁰ ŠKARDA, V.: *Národní strana svobodomyslná a její program*. Praha : Beaufort, 1897, s. 82.

¹¹ Srov. tamtéž, s. 104.

¹² Srov. MASARYK, T. G.: *Česká otázka*. Praha : Čas, 1895. 246 s. et. MASARYK, T. G.: *Naše nynější krize*. Praha : Čas, 1895. 152 s.

Staročeský politik Albín Bráf ve svých *Pamětech* vzpomíná na jeden svůj rozhovor s Masarykem, v němž ten zapochyboval, zda stojí „zápas o zachování naší národnosti za oběti, jež se mu přinášejí; nebylo-li by v kulturní příčině pro nás příhodnější připojit se k nějakému velkému kulturnímu národu a uvolnit síly, nyní zápasem o zachování národnosti mařené, pro pozitivní práci kulturní...“¹³

Tento údajný Masarykův výrok nelze samozřejmě brát s časovým odstupem doslovně, přesto se domníváme, že dobře vyjadřuje základní myšlenku, společnou mladé nastupující generaci (a tedy i Šaldovi), totiž tu, že není správné podřítit vše okamžitému úspěchu na poli státoprávním. Namísto toho je třeba zaměřit se na aktuálnější a akutnější problémy české společnosti (například řešení složité otázky sociální).¹⁴

Co vlastně Šalda rozumí pojmem „společnost“? Lidé si podle něj termín společnost nejčastěji spojují s pojmy jako je rodina, národ či masa, ale ve chvíli, kdy mají skutečně odpovědět, co je společnost, odpovídají „já, ty, on, oni, ony – samá individua, jedinci.“¹⁵ Šaldova koncepce společnosti kombinuje na první pohled zdánlivě disparátní termíny společnost a individuum.

„Je stále nutno si připomínat, že společnost je samé já (a nic jiného) – a na druhé straně, že já, moje já není jedno, nýbrž že i v tom jednom já je obsažena celá společnost, mnohost, hromadnost.“¹⁶ Šalda tedy společnost pojímal jako sumu jedinců, kteří jsou ve svém chování determinováni společností, ale zároveň společnost svým osobním a osobnostním vkladem sami utvářejí.

Jako individualista Šalda samozřejmě nepovažuje společnost za jediný determinační faktor člověka. Naopak, jedinci (individuu) přikládá velký význam. „Každý člověk je složen ze dvou bytostí: z jedné, která je výlučným jeho majetkem – neznámého původu – a která se nedá svést na vliv společenský, na útočný a podmaňující, drtící a připodobňující jeho vliv – a

¹³ GRUBER, J. ed.: *Albín Bráf: život a dílo. Díl první, Paměti*. Praha: Vesmír, 1922, s. 18.

¹⁴ Snaha řešit otázku sociální či problematiku industrializace českých zemí, které sice v rámci Habsburské monarchie patřily k nejvyspělejším oblastem, nicméně zaostávaly za tempem růstu v západní Evropě.

¹⁵ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 2*. Praha: Melantrich, 1950, s. 208.

¹⁶ Tamtéž.

*z druhé, která je souborem stop, nárazů a tlaku, jaké se vtiskují okolím do každého živého a tmavého jádra individuálního.*¹⁷

Svou koncepcí se Šalda přihlásil k T. G. Masarykovi, což mu bylo později často vytýkáno. F. V. Krejčí, jeden z nejbližších Šaldových spolupracovníků v *Rozhledech* se ve svém *Zaslánu* v 7. čísle brněnské *Nivy* z roku 1896 ptá, jak je možné, že Šalda, jenž vždy stál na stanovisku etického individualismu a aristokratismu, pochválil *Naši nynější krizi* a tím se *de facto* přihlásil k T. G. Masarykovi, jehož Krejčí nazývá sociálem, což je mu neslučitelné s individualismem a aristokratismem.¹⁸

Termíny individualismus a socialismus však v Šaldově myšlenkových konstrukcích netvoří protikladné pojmy, naopak v nich vidí mnoho příbuzného. *„Mezi individualismem a socialismem není ani té propasti, kterou vidíte vy...individualista není sobec (egoista), individualista, co chce pro sebe, chce stejně pro jiné. Jsem aristokrat, chci jím být, ale to znamená mi: chci aby všichni lidé povznegli se a vychovali se na ně tuhou kázní osobní.*¹⁹

Jak vidíme, individualismus a egoismus jsou v Šaldově pojetí osobnosti zcela nekompatibilní. Zatímco egoismus je pojímán jako negativní a škodlivý, individualismus je naopak chápán v pozitivním slova smyslu jako odevzdání osobního potenciálu každého jedince do služeb národní společnosti. Tento zásadní Šaldův názor prostupuje celou jeho recenzí Masarykovy knihy *Naše nynější krize*, kterou považujeme za počátek jeho myšlenkového i osobního rozchodu s osobnostmi sdruženými kolem pokrokařské revue *Rozhledy* Josefa Pelcla.

Ideální společnost, a zde již Šalda naráží na konkrétní stav české společnosti, by měla být tvořena souborem individuí, jejichž *„jednotlivá já musíme prohlubovat, zapálit v činnost, hyb, práci, zápasnost, probudit v nich život zmnožený a stupňovaný – a tím a právě tím probouzet, žít, sílit společnost.*²⁰

Česká společnost se stává předmětem Šaldovy kritiky z toho důvodu, že rozvoj individuí nepodporuje, protože všechny její síly jsou napnuty k marnému a z perspektivy přítomné chvíle naprosto zbytečnému

¹⁷ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 1*. Praha : Melantrich, 1949, s. 253.

¹⁸ Srov. *Niva*, roč. 6, r. 1896, č. 7, s. 219.

¹⁹ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 3*. Praha : Československý spisovatel, 1963, s. 160.

²⁰ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 2*. Praha : Melantrich, 1950, s. 294.

státoprávnímu boji, který „nemá a nemůže mít významu a účelu v sobě samém,... je to slovem materialistická modloslužba hmotě a pohodlí, myslíme-li, že rozvoj náš a zdar náš je zabezpečen feudálně-absolutistickou institucí historickou.“²¹

Na počátku 90. let 19. století převládal v české společnosti názor, že členem českého národa je pouze ten, kdo otevřeně podporuje jeho kulturní a politický program a akceptuje jej jako jedinou alternativu celé české národní politiky.²² Tento názor se několikrát stal předmětem Šaldovy kritiky, jelikož na jeho základě samozřejmě nebylo k českému národu počítáno internacionální dělnictvo či odnárodněná šlechta.

Výše zmíněné Šaldovy kritiky došly svého nejpregnantnějšího vyjádření v Manifestu České moderny, v němž jeho signatáři na otázku, zda dělnictvo patří k českému národu, odpovídají jasným „ano, národnost není patentem ani mladočechův ani staročechův. Strany mizí, národ zůstává.“²³

Úzce pojímanou českou společností, jak jsme ji popsali výše, utápějící se v prázdném vlastenčení, jalovém historismu, státoprávním a národním horlení, Šalda charakterizuje atributy „nezdravoty, choroby, přechodu, krize – necelosti, roztříštěnosti, roztěkanosti – rozkošnického diletantismu a požívavého, smyslného dekadentismu.“²⁴

Současný neutěšený stav si Šalda vysvětluje především dědictvím minulosti, kterou nastupující mladá generaci reprezentovali zástupci a stoupenci nejstarších českých stran, tedy mladočeské, která pouze „převzala dědictví strany starší – staročechů.“²⁵

Když později, takřka po čtyřiceti letech, Šalda vzpomíná na období první poloviny 90. let 19. století, reflektuje jej jako dobu, kdy „staré bylo dávno dožito, odumíralo, ano odumřelo již, ale neodpadlo s větve života a bránilo tak rozpuku nového, které se nemohlo narodit.“²⁶

Tímto „starým“ má Šalda samozřejmě na mysli nejen starší literární generaci, ale také politické strany obracející se ve svých proklamacích do minulosti, slepě lpící na přítomnosti, ale nehledící do budoucnosti.

²¹ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 2*. Praha : Melantrich, 1950, s. 288.

²² Srov. URBAN, O.: *Kapitalismus a česká společnost*. Praha : NLN, 2003, s. 23.

²³ *Česká moderna*. In: *Rozhledy*, roč. 5, r. 1895/1896, č. 1, s. 3.

²⁴ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 3*. Praha : Československý spisovatel, 1963, s. 300.

²⁵ *Česká moderna*. In: *Rozhledy*, roč. 5, r. 1895/1896, č. 1, s. 2.

²⁶ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 1*. Praha : Melantrich, 1949, s. 443nn.

S tímto stavem se mladá nastupující generace nehodlala smířit, a proto jí nezbylo nic jiného, než „vzít do ruky koště a kbelík vody a vymetat spoustu smetí vlastenecky uctívaného.“²⁷

Ze Šaldových vzpomínek usuzujeme na to, jak bolestně si v 90. letech uvědomoval krizi české společnosti, nicméně nepřestával věřit v lepší zítřky. Již v roce 1892 vyjadřuje ve zmíněném nekrologu H. G. Schauera optimisticky znějící domněnku, že se „dnes proud již obrátil. Začíná zajímat přítomnost a brzy začne snad i budoucnost.“²⁸

Všechny Šaldovy společensky kritické myšlenky zmíněné výše nakonec našly své vyjádření v již několikrát zmiňovaném, nicméně svým reálným vlivem krátkodobém Manifestu České moderny, v němž jeho signatáři provolávají „zhnusení hejslovanstvím a kdedomováním procitli jsme.“²⁹

²⁷ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy I*. Praha : Melantrich, 1949, s. 452.

²⁸ Tamtéž, s. 62.

²⁹ *Česká moderna*. In: *Rozhledy*, roč. 5, r. 1895/1896, č. 1, s. 3.

4. F. X. Šalda a Hubert Gordon Schauer

Osobnostem Františka Xavera Šaldy a Huberta Gorgona Schauera byla v posledních desetiletích věnována celá řada odborných studií.³⁰ Žádná z nich se však nevěnuje vzájemnému vztahu těchto dvou představitelů mladé generace, vstupujících do literárního a širší společenského života v druhé polovině 80. let 19. století.

Téma vzájemného vztahu Šaldy a Schauera tvoří úhelný kámen této kapitoly. Nejprve se pokusíme o nástin Šaldova vztahu k předčasně zemřelému Schauerovi. Pramenným základem nám jsou především Šaldovy články, publikované bezprostředně po Schauerově smrti, především pak mistrný Schauerovův nekrolog z Šaldova pera. Dále se opřeme také o zmínky z korespondence, a to jak té Šaldovy, tak také jeho přátel.

Na tuto sondu navážeme popisem polemiky, která se po Schauerově smrti rozpoutala nad jeho obrazem mezi Herbenovým *Časem* a Šaldou. V rámci této polemiky dokreslíme vzájemný vztah Šaldy a Schauera.

4.1 Vzájemný vztah F. X. Šaldy a H. G. Schauera

O přátelství a vztazích H. G. Schauera s o pět let mladším Šaldou bohužel neexistují přímé doklady.

Nedochovala se nám žádná vzájemná korespondence, a proto se při interpretaci jejich vzájemného vztahu musíme takřka výhradně spoléhat na nepřímé odkazy, jež nacházíme v Šaldových novinových člancích, zejména pak v Schauerově nekrologu, který vyšel v Dlouhého *Literárních listech*³¹, na ojedinělé zmínky v Šaldově korespondenci, především s Vilémem Mrštíkem, nebo na vzpomínky jiných osobností, spojených osobním vztahem jak se Schauerem, tak se Šaldou.

³⁰ Nejfundovanější a pramenným základem nejobsáhlejší je dnes bezesporu monografie Jindřicha Růžičky. Srov. RŮŽIČKA, J.: *Hubert Gordon Schauer (1862–1892)*. Litomyšl : Město Litomyšl, 2002. 506 s.

³¹ Srov. ŠALDA, F. X.: *H. G. Schauer*. In: *Literární listy*, r. 1892, roč. 13, č. 14–15, s. 249–251, 262–265.

K dokreslení vzájemného vztahu mohou přispět také informace, které abstrahujeme z popisu událostí, jako například Schauerova pohřbu v Litomyšli, kterého se z pražské společnosti Schauerových známých Šalda jako jeden z mála účastnil.

4.1.1 Seznámení

Jak jsme již zmínili, ani v Schauerově, ani v Šaldově pozůstalosti nenalzáme žádné materiály explicitně dokazující jejich přátelství z druhé poloviny 80. let, kdy se Šalda poprvé objevuje v mladé společnosti pražských intelektuálů, scházejících se povětšinou v pražských kavárnách a vinárnách.

Jaroslav Borecký, jak vyplývá z jeho vzpomínek na mladého Šaldu, byl jedním z prvních Šaldových přátel.³² Teprve později se tito dva seznamovali s dalšími mladými lidmi, a to především v hostinci U Pravdů, odkud se také datuje Šaldova známost s bratry Mrštíky.³³

Tato Boreckého vzpomínka na seznámení s Mrštíky, otištěná ve sborníku k Šaldovým padesátinám, sice nekoresponduje se zjištěním, které ve své studii o vzájemném vztahu Šaldy a V. Mrštíka učinil V. Helmuth – Brauner, nicméně potvrzuje jinou informaci, a totiž tu, že v této společnosti došlo také k prvnímu setkání mladého Šaldy s H. G. Schauerem.³⁴

K Šaldovým setkáním se Schauerem pak nejčastěji podle Boreckého vzpomínek docházelo U Carmasiniho, „*kde Schauer nalézal nejvíce cizích deníků s národohospodářskými zprávami, jež bedlivě sledoval, a pak v plzeňské restauraci Špičkově, v Žitné ulici, kam docházel i přírodopisec Štolc a Jar. Kvapil.*“³⁵

³² Srov. BORECKÝ, J.: *Co bych napsal F. X. Šaldovi*. In F. X. Šaldovi k padesátinám. Praha : Fr. Borový, 1918, s. 159–170.

³³ Srov. tamtéž, s. 163.

³⁴ Srov. HELLMUTH – BRAUNER, V.: *Několik glos ke vztahu F. X. Šalda – Vilém Mrštík*. In Literární archiv, Praha : Památník národního písemnictví, 1969, č. 3–4, s. 47.

³⁵ BORECKÝ, J.: *Co bych napsal F. X. Šaldovi*. In F. X. Šaldovi k padesátinám. Praha : Fr. Borový, 1918, s. 163.

O dalších osobnostech, které se těchto setkání účastnily, se dozvídáme ze Schauerova nekrologu z Šaldova pera. Vedle výše zmíněných jsou jmenováni ještě Václav Hladík a Antonín Sova.³⁶

Je jisté, že mladí pociťovali ke staršímu a zkušenějšímu Schauerovi respekt a úctu. „*Schauera jsme měli rádi a on nás, přestože nás byl velice vzdálen názory i výchovou.*“³⁷ Již z těchto slov zaznívá jistá disproporce, která mezi Schauerem a Šaldou a jeho druhy zaznívala. Jak ještě v následujících kapitolách dokážeme, v Šaldových názorech na Schauera tato disproporce rezonovala velmi silně. Na jednu stranu vidíme hmatatelný obdiv k Schauerovi a jeho odvaze „*pronést za společnost slovo rozhodné*“, na druhé straně zase poznámky, směřující proti Schauerově osobnosti, povahovým vlastnostem a názorovému světu.

Helmuth–Brauner jejich vzájemný vztah resumuje takto: „*Šaldův vztah k Schauerovi byl složitější. Schauerova skepse mu vůbec nevadila. Naopak, měl rád jeho otevřenost a přímost, s jakou řešil problémy. Sblížil se s ním však před svými polemikami s Časem. V době polemik, kdy Schauer umírá, uvědomoval si Šalda stále jasněji rozdílnost, téměř organickou, mezi sebou a realisty a nakonec neslučitelnost svého typu s typem Schauerovým.*“³⁸ Pravdivost tohoto zjištění dokumentují explicitní formulace, které u Šaldy nacházíme v období po Schauerově smrti v roce 1892, jejichž analýze se věnujeme v následujících kapitolách.

4.1.2 Schauerova smrt a reakce na ni

Když 26. 7. 1892 dorazila do Prahy z České Třebové zpráva o Schauerově smrti, reakce na ni se přirozeně značně rozcházely. Mnoho zlé krve vzbudil v očích některých jeho přátel zejména okázalý nezáměr Herbenova *Času* a jeho redakce, z níž se nikdo nezúčastnil Schauerova pohřbu, ani nezaslal na adresu pozůstalých kondolenci.

³⁶ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy I.* Praha : Melantrich, 1949, s. 89.

³⁷ BORECKÝ, J.: *Co bych napsal F. X. Šaldovi.* In F. X. Šaldovi k padesátinám. Praha : Fr. Borový, 1918, s. 163.

³⁸ HELLMUTH – BRAUNER, V.: *Několik glos ke vztahu F. X. Šalda – Vilém Mrštík.* In Literární archiv, Praha : Památník národního písemnictví, 1969, č. 3–4, s. 51.

O této skutečnosti výmluvně vypovídají *Národní listy*, jedna ze Schauerových novinářských tribun, které ve své zprávě referují, že pohřbu se zúčastnil „z mladšího i staršího světa spisovatelského toliko pan Šalda. Z těch, za něž se Schauer v první řadě kdysi obětoval a v jejichž tábor původně náležel, dokud tak mnohá jeho iluze, iluze to poctivce a věřícího, se nerozplynula, z těch nedostavil se nikdo...“³⁹

O nezájmu *Času* jasně vypovídá také nekrolog, nebo spíše krátká zmínka o Schauerově smrti, kterou nacházíme na stránkách *Času* z 30. července 1892. Ta je zcela neosobní a zaměřuje se pouze na vnější výklad Schauerovy literární, novinářské a národohospodářské činnosti. Zajímavé je, že v nekrologu *Času* nenacházíme bližší zmínku o Schauerově působení v *Času*, které je, zásluhou jeho proslulého eseje z prvního čísla *Času*, bezesporu možné označit za revoluční.⁴⁰

O tom, jak negativně působilo toto vystoupení *Času* v okruhu Schauerových blízkých přátel, výmluvně vypovídá pasáž z dopisu Antonína Štolce Vilému Mrštíkovi. Štolc v tomto dopise referuje o Schauerově pohřbu v Litomyšli, jehož se Mrštík nemohl zúčastnit a mj. poznamenává: „*Jaké to trapné a chudobné účastenství ze strany přátel! Působilo to trapně, ani Masaryk, ani Herben, ani dokonce od nich věnec.*“⁴¹ V souvislosti se Schauerovým nekrologem v *Času* zase píše o své zlosti, kterou v něm tento článek vyvolal a dodává, že Schauer je v něm „*odbýván jako mouřenín.*“⁴²

Na pozadí až extrémně chladné reakce realistického *Času* vystupuje zcela opačný druh reakce ze strany Schauerových přátel, především F. X. Šaldy. V již zmiňovaném Štolcově dopise Vilému Mrštíkovi vidíme důkaz Šaldova velmi vřelého vztahu k zemřelému. V pasáži, v níž Štolc zprostředkovává Mrštíkovi své dojmy z pohřbu, zmiňuje, že „*v pět hodin odjeli jsme z Litomyšle, zmalátnělí, zejména Šalda.*“⁴³

Není to ovšem pouze tato zmínka o psychickém rozpoložení Šaldově, na jejímž základě usuzujeme na velmi vřelý osobní vztah k Schauerovi, ale také fakt, že z Prahy dorazili na pohřeb do vzdálené Litomyšle pouze Šalda a

³⁹ Srov. *Národní listy*, roč. 32, r. 1892, č. 211, s. 3.

⁴⁰ Srov. nekrolog In: *Čas*, roč. 6, r. 1892, č. 31, s. 487–488.

⁴¹ HAVEL, R. (ed.): *Nedosněné sny (korespondence bratří Mrštíků)*. Praha : Odeon, 1978, s. 258.

⁴² Tamtéž, s. 259.

⁴³ Tamtéž.

citovaní Antonín Štolc a dopisovatel *Národních listů* Pachmajer, který ovšem, dle Štolcova svědectví, podnikl cestu ze své vlastní iniciativy a bez pověření redakcí *Národních listů*.⁴⁴

O výrazné polaritě ve vztahu k Schauerovi ze strany *Času* (ale také *Národních listů*, jejichž nekrolog byl podobně neosobní⁴⁵ jako ten z *Času*) na straně jedné, a Schauerových blízkých v čele s F. X. Šaldou a Vilémem Mrštíkem na straně druhé, svědčí také nekrology, které posledně jmenovaní otiskli na stránkách *Literárních listů*, jež byly taktéž jednou ze Schauerových kritických tribun.

4.1.3 Nekrolog H. G. Schauera

V předchozí kapitole jsme zmínili formu a obsah neosobních a stručných Schauerových nekrologů v *Času* a *Národních listech*. V rámci této kapitoly se zaměříme na analýzu nekrologů - studií z per Viléma Mrštíka⁴⁶, a především F. X. Šaldy⁴⁷, a pokusíme se o shromáždění dalších důkazů o Šaldově vztahu k Schauerovi.

Doplňme, že Schauerův nekrolog z Šaldova pera v *Literárních listech* je hodnocen velmi vysoko i mezi autory, kteří věnovali Schauerovi celé monografie a Šaldovu studii považují za velmi důležitý pramen pro bádání o Schauerovi.⁴⁸

I Šalda sám musel mít o své studii velmi dobré mínění, když se „chlubí“ V. Mrštíkovi s tím, že dokonce i prof. Masaryk „*kvitoval správnost článku o Schauerovi*“.⁴⁹

K tomu, abychom považovali Šaldovu studii za spolehlivý historický pramen, osvětlující vztah Šalda – Schauer, napomáhá i fakt, že existuje

⁴⁴ HAVEL, R. (ed.): *Nedosněné sny (korespondence bratří Mrštíků)*. Praha : Odeon, 1978, s. 259.

⁴⁵ Srov. H. G. Schauer. In: *Národní listy*, r. 1892, roč. 32, č. 206, s. 3.

⁴⁶ MRŠTÍK, V.: H. G. Schauer. In: *Literární listy*, r. 1892/1893, roč. XIV, č. 3, s. 45–47, 63–66.

⁴⁷ Srov. ŠALDA, F. X.: H. G. Schauer. In: *Literární listy*, r. 1892, roč. 13, č. 14–15, s. 249–251, 262–265.

⁴⁸ Z nekrologu cituje jak Jindřich Růžička, který ve své monografii o Schauerovi provedl interpretaci nekrologu In RŮŽIČKA, J.: *Hubert Gordon Schauer (1862–1892)*. Litomyšl : Město Litomyšl, 2002, s. 321nn., tak také Antonín Hartl, který v roce 1913 ve své monografii H. G. Schauer označil Schauerův nekrolog z pera F. X. Šaldy za „*nejlepší posmrtnou studii*“ o Schauerovi. HARTL, A.: *H. G. Schauer*. Praha : Pokroková revue, 1913, s. 59.

⁴⁹ Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond Mrštík Alois a Mrštík Vilém, č. 1137, korespondence přijatá (Šalda F. X. Mrštíkovi V.), bez datace.

explicitní formulace, v níž Šalda poukazuje na fakt, že se při psaní studie nedal strhnout k tendenčnímu vykreslení Schauerovy osobnosti. „*Nechtěl jsem ho udělat sladším, ani snesitelnějším než byl. Studoval jsem ho, nebo snad lépe: chtěl jsem ho studovat nestranně, jako problém.*“⁵⁰

Při pokusu o interpretaci Šaldova vztahu k Schauerovi nejsme omezeni pouze na samotný text zmíněného nekrologu, ale můžeme se ve svých závěrech opřít také o časté zmínky, které se tohoto tématu dotýkají ve vzájemné korespondenci F. X. Šaldy a Viléma Mrštíka. Tito dva Schauerovi přátelé se totiž na nátlak Antonína Štolce vzájemně dohodli, že zpracují Schauerův nekrolog každý z určitého, předem domluveného a specifického hlediska.

Zatímco Šalda měl podat Schauerův medailon kriticko-filosofický, Mrštík se měl ve své studii zabývat politickými názory a směřováním Schauera. Sám Šalda nastínil svůj názor na rozvržení látky v jednom z dopisů Mrštíkovi takto: „*Probral jsem jej jako moralistního filosofa, sociologa, filosofa náboženského a kritika literárního. Jeho idejí politických jsem si nevšimnul: jsou mně neznámy. Zde máš tedy celé pole...*“⁵¹

Ve studiích o Hubertu Gordonu Schauerovi se odborníci většinou shodují na skutečnosti, že Schauer byl jakýmsi předvojem mladé generace, vstupující do veřejného života na počátku 90. let. Naproti tomu samotní příslušníci této generace, do níž musíme počítat i Šaldu, vnímali Schauera, byť o něco staršího, spíše jako svého kolegu, ale do jisté míry také učitele.⁵²

Tuto skutečnost dokládá také explicitní zmínka v nekrologu z pera F. X. Šaldy, který považuje Schauera za „*nejčistší a nejvyšší talent mladé generace*“, člověka, v jehož mozku rezonovaly „*všecky bolavé a nejisté otázky přítomnosti jako studené a zavřené formy dějinných procesů minulosti – vedle horké a prudké intuice budoucnosti...*“⁵³

⁵⁰ Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Mrštík Alois a Mrštík Vilém*, č. 1137, korespondence přijatá (Šalda F. X. Mrštíkovi V.), 3. 10. 1892.

⁵¹ Tamtéž, dopis z 11. 8. 1892.

⁵² Srov. KUDRNÁČ, J.: *Dvě teze o Hubertu Gordonu Schauerovi*. In Literární archiv 30. Praha : Památník národního písemnictví, 1998, s. 56.

⁵³ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy I*. Praha : Melantrich, 1949, s. 77.

Toto hodnocení Schauerovy osobnosti a činnosti velmi ostře kontrastuje s hodnocením například Jana Herbena⁵⁴, člověka, jehož se Schauerem spojovala celá řada společných rysů, minimálně pak odpor k současnému stavu české společnosti a národa.⁵⁵ Právě kritika současného neutěšeného stavu české společnosti byla hlavní náplní prvních čísel *Času*, na nichž významně participoval i autor *Našich dvou otázek* a dalších studií z prvního ročníku *Času* Schauer.

Není divu, že právě Šalda napsal výše citovaná slova. Ta totiž reprezentují, stejně jako Šalda sám, skutečnost, že mladí na počátku 90. let 19. století velmi intenzivně pociťovali fakt, že český politický program z předchozích desetiletí je již zastaralý⁵⁶, a především v dohledné budoucnosti reálně nenaplnitelný.⁵⁷ Tento pocit pak rezonoval v pesimismu, typickém pro celou mladou generaci, který našel svoji extrémní realizaci v Schauerových *Našich dvou otázkách*, a v umírněné podobě i v tvorbě dalších autorů mladé nastupující generace (u Šaldy, Mrštíka, Machara či Krejčího).⁵⁸

Shrnující charakter má myšlenka Josefa Hanzala, který se domnívá, že „*Schauer a jeho kritika a skepse předcházejí myšlení a nazírání mnohem pozdější, zhruba generaci české moderny. Opravdu mnohé ho spojuje s mladými odpůrci nacionalismu, tvůrci nového vztahu mezi národem a Evropou...*“⁵⁹

Ladislav Soldán ve své studii *H. G. Schauer – F. X. Šalda – F. V. Krejčí* dokonce explicitně označuje Šaldu za přímého Schauerova pokračovatele.⁶⁰

⁵⁴ K tomuto tématu Srov. především HERBEN, J.: *Deset let proti proudu (1886–1896)*. Praha : J. Herben, 1898, s. 98–117.

⁵⁵ O čemž svědčí i podtitul *Času* (čtrnáctideníku a později týdeníku, který začal vycházet v roce 1886 a jehož byl Herben šéfredaktorem), který zněl „*list věnovaný veřejným otázkám*“.

⁵⁶ Musíme si uvědomit, že na počátku 90. let se česká politická reprezentace ve Vídni stále řídila politickým programem z pera F. L. Riegra z roku 1861.

⁵⁷ Srov. DVOŘÁKOVÁ, D.: *H. G. Schauer a jeho koncepce národní literatury*. In: Česká literatura, roč. 37, r. 1989, č. 6, s. 497.

⁵⁸ Srov. KUDRNÁČ, J.: *Dvě teze o Hubertu Gordonu Schauerovi*. In Literární archiv 30. Praha : Památník národního písemnictví, 1998. s. 61.

⁵⁹ HANZAL, J.: *Češství a evropanství Schauerovy doby*. In Hubert Gordon Schauer : osobnost, dílo, doba. Litomyšl : Státní okresní archiv, 1994, s. 39.

⁶⁰ SOLDÁN, L.: *H. G. Schauer – F. X. Šalda – F. V. Krejčí*. In Hubert Gordon Schauer : osobnost, dílo, doba. Litomyšl : Státní okresní archiv, 1994, s. 161.

O praktické účinnosti a dosažnosti Schauerových myšlenek, situovaných především do již několikrát zmiňovaného eseje *Naše dvě otázky* nevyovídá pouze výše zmíněná, poněkud abstraktní formulace Hanzalova, ale také skutečnost, že jejich výrazná rezidua, byť v modifikované podobě, nacházíme i v prvním programovém a kolektivním vystoupení mladé generace 90. let, v *Manifestu České moderny* z října 1895.⁶¹

Schauerovy články můžeme v tomto kontextu považovat za pouhé vyhocené formulace otázek, které v dané době zaměstnávaly celou mladou generaci vstupující na počátku 90. let do literárního a veřejného života a programově se projevující až koncem roku 1895 ve zmíněném Manifestu České moderny.⁶²

Vrátíme-li se k textu Schauerova nekrologu z Šaldova pera, můžeme pokračovat v odhalování dalších pojítek, která vedou od Šaldy k Schauerovi a pomáhají nám dešifrovat vztah těchto dvou výrazných osobností. V úplném závěru zmiňuje Šalda společnost mladých, kterou kolem sebe Schauer seskupil a do jejíhož středu patřil také Šalda. Tuto společnost charakterizuje jako „v prvním rozběhu nutně a přirozeně skeptickou, všetečně přesahující normální a průměrně vlastenecký český obzor, dychtivou po reformách předem realistních a pozitivních.“⁶³ Na tuto skupinu Šalda znovu vzpomíná v roce 1927, kdy vydává vzpomínkovou studii *Kolem almanachu Vpád barbarů*, kde mj. zmiňuje také Schauera a jeho charakteristiku (viz níže).⁶⁴

Jak vyplývá z výše uvedeného, Šalda, stejně jako celá mladá generace, viděl v Schauerovi osobnost, která pronesla za českou společnost „slovo rozhodné a při proslulé organizaci naší národní policie nebezpečné...“⁶⁵ Schauer mu byl osobností, s jejímiž názory na nejrůznější problematiku se ne vždy shodoval, na druhou stranu však považoval za následováníhodnou jeho společenskou kritičnost a odvalu, s níž tepal veškeré nedostatky české společnosti a s níž hleděl do budoucnosti, v které jediné viděl světlé zítřky českého národa.

⁶¹ DVOŘÁKOVÁ, D.: *H. G. Schauer a jeho koncepce národní literatury*. In: Česká literatura, r. 1989, roč. 37, č. 6, s. 503.

⁶² Srov. RŮŽIČKA, J.: *Schauerovský problém*. In: DaS, roč. 6, r. 1964, č. 9, s. 41–43.

⁶³ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy I*. Praha : Melantrich, 1949, s. 89.

⁶⁴ Srov. ŠALDA, F. X.: *Kolem almanachu Vpád barbarů*. In *Kritické projevy 13*. Praha : Československý spisovatel, 1963, s. 279.

⁶⁵ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy I*. Praha : Melantrich, 1949, s. 88.

V dopise z 3. října 1892 se Šalda Mrštíkovi zmiňuje o Schauerově nekrologu z Mrštíkova pera. Na jeho analýze Schauera a jeho politických názorů neshledává téměř žádnou chybu. Poopravuje pouze jeden Mrštíkův názor na Schauera, a to když píše o Schauerovu nihilismu v politice. „*To je, zdá se mi, správné pro jeho začátek. Tam byl do nihilismu zahrán okolnostmi – milie. Ale temperamentem, psychickou dispozicí nihilistou nebyl.*“⁶⁶ Jinak ovšem na Mrštíkův nekrolog, v němž byl Schauer vykreslen jako osobnost hodná následování, osobnost, jehož *Naše dvě otázky* nebyly „*ničím jiným než programem mladé generace, která žádala, aby se politická činnost našeho národa obrátila k domácímu krbu, tam aby děti svoje učila politické mravnosti a práci...*“⁶⁷, nijak nereaguje, což můžeme za daných okolností pokládat za formu souhlasu.⁶⁸

Z korespondence Šalda – Mrštík můžeme však excerpovat ještě jinou rovinu vztahu F. X. Šaldy k zemřelému Schauerovi. Ač jej totiž Šalda před veřejností vždy a důsledně bránil (jak ještě ukážeme na polemice s Herbenem a *Časem*), v dopisech Mrštíkovi se svěřuje se svými pochybnostmi o některých stránkách Schauerovy osobnosti. „*Jeho názory jsem ale, jak asi víš, neakceptoval skoro žádné. Odporoval jsem jim – a dnes bysme asi, kdyby byl živ, stáli proti sobě – a možná, na pěstě – v umění.*“⁶⁹ V tomto citátu však dle našeho názoru nesmíme hledat spojitost se Schauerovou kritičností české společnosti (kterou Šalda bezesporu pozitivně kvitoval⁷⁰), jako spíše se Schauerovou činností na poli literární kritiky, v níž se s Šaldovým pojetím a názory rozhodujícím způsobem rozcházel.⁷¹

Naším cílem není analýza Schauerova nekrologu větu za větou, myšlenku za myšlenkou, nicméně považujeme za nutné a nosné dále upozornit na skutečnost, že Šalda ve své studii při popisu Schauerových nejniternějších představ a duševních pochodů vycházel z vlastní autopsie,

⁶⁶ Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Mrštík Alois a Mrštík Vilém*, č. 1137, korespondence přijatá (Šalda F. X. Mrštíkovi V.), dopis z 3. 10. 1892.

⁶⁷ *H. G. Schauer*. In: Literární listy, roč. 14, r. 1892/1893, č. 3, s. 63n.

⁶⁸ Tento souhlas můžeme dokumentovat jednak na Šaldových formulacích z následujících let jeho kritické činnosti v *Literárních listech* a především *Rozhledech*, tak také podpisem pod Manifestem České moderny, o jehož podmíněnosti Schauerovým odkazem jsme se již zmínili.

⁶⁹ Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Mrštík Alois a Mrštík Vilém*, č. 1137, korespondence přijatá (Šalda F. X. Mrštíkovi V.), dopis z 11. 8. 1892.

⁷⁰ Srov. ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy I*. Praha: Melantrich, 1949, s. 88n.

⁷¹ K této problematice především Srov. DVOŘÁKOVÁ, D.: *H. G. Schauer a jeho koncepce národní literatury*. In: Česká literatura, roč. 37, r. 1989, č. 6, s. 496–514.

kteřá mu umožnila právě vřled do psychického a duševního světa předčasně zemřelého velkého kritika české společnosti.

R. I. Malý se v článku *Případ Schauerův* podivuje nad skutečností, jak je možné, že se „Schauer, při své neobmezené úctě k německé kultuře, dlouho kolísav, posléze přece rozhodl pro češství, kterého osudně nemiloval a ani jeho intelekt nesouhlasil.“⁷²

Odpověď na tuto nelehkou a dnes již zřejmě nezodpověditelnou otázku můžeme alespoň částečně hledat opět u Šaldy.

O tom, že Schauer skutečně přemýšlel o zmiňovaném „odnárodnění se“ a příklonu k německému etniku svědčí dopis datovaný 7. 11. 1886, tedy z roku, kdy vyšly *Naše dvě otázky*.

V něm Schauer píše: „Složitém a bolestným pochodem myšlenkovým došel jsem přesvědčení, že v tom či onom národě – řekněme hned v českém – nemohu určení svému dostáti, nemohu se rozvinouti volně, nemohu působiti do dálky... Zároveň nabudu přesvědčení, že však určení své lépe vyplním v národě jiném např. zrovna německém, že jen tam je potřebné prostředí pro mne jako vědce, člověka etc.“⁷³

Jak vyplývá z Schauerova nekrologu, Šalda byl s tímto Schauerovým názorem, dokumentujícím velkou duševní krizi, velmi dobře obeznámen (z vlastní autopsie). Ve své studii přesně a výstižně charakterizuje tento fundamentální rys Schauerovy osobnosti z druhé poloviny 80. let 19. stol., nicméně vzápětí ujišťuje také o skutečnosti, na kterou mnozí Schauerovi kritici zapomínali, nebo ji záměrně opomíjeli, totiž že Schauer učinil na počátku 90. let zásadní obrát a plně se celou svou osobností přimknul k českému národu, z jehož služeb již do konce života nevystoupil.

„V cizině běžela by jeho existence smělá, klidná, změřená a pevná jako byla v Čechách jistá, těžká, tvrdá, bohémská a chudá (...) zklamání, která musela hnáti, šlehat a tlačiti tuto konstituci stejně citovou jako rozumovou krutěji, častěji a jasněji než sta jiných karakterů průměrných a mělkých (...) začaly na konec otrásati půdou pod jeho těžkýma nohama (...) zdá se, že ji nakonec našel tam, kde ji snad před lety nejméně čekal a hledal

⁷² MALÝ, R. I.: *Případ Schauerův*. In: Kmen, r. 1917, roč. I, č. 44, s. 2.

⁷³ SCHAUER, H. G.: *Spisy*. Praha : Knihy dobrých autorů, 1917, s. 580.

– jako člen redakce „Národních listů“, kam přišel po trpkých zkušenostech z vlastní realistické strany.⁷⁴

V tomto krátkém citátu Šalda naprosto mistrně, zasvěceně a nezaujatě vystihl problematiku geneze Schauerova češství, a to od stavu skeptického a pesimistického, nevěřícího v další existenci českého národa (v době publikování *Našich dvou otázek*), až do doby, kdy se Schauer plně zapojil do života českého národa a pevně stojící na pozicích zdravého českého vlastenectví napnul všechny své osobní síly ve prospěch české společnosti, a to především obyčejných lidí, k nimž směřoval svojí národohospodářskou činností.⁷⁵ „*Demonstroval mravní patologii české společnosti. Podal také cesty k nápravě – sociální terapeutiku. To byl čin – die that – Goethův čin...dalo by se připojit snad jedině: vlastenecký čin, kdyby nebylo toto adjektivum dnes hluché a bez akcentu, dávno tupé, smutné a prázdné.*⁷⁶

V roce 1897 se Šalda k problematice geneze Schauerových názorů vrátil, a to v článku *Pohled na novou českou literaturu*.⁷⁷

Zde poznamenává, že „*Schauer, který se první pokusil formulovat problém českého národa ve světovém organismu, řešil jej z počátku skoro úplně negativně, ale později docházel k řešením pozitivnějším a pozitivnějším.*“⁷⁸

Na základě výše uvedeného sumarizujeme, že F. X. Šalda byl, snad ještě vedle Antonína Štolce a Viléma Mrštíka, nejzasvěcenějším znalcem osobnosti Huberta Gordona Schauera, a to nejen na základě znalosti jeho textů, ale též na základě osobního přátelství. Jako společenského kritika jej uznával a snad i napodoboval, jako literárního kritika jej však neuznával, a jako člověka, přítele a kolegu jej posuzoval velmi kriticky a byl si dobře vědom jeho chyb. To dokládá i jeho zmínka z nedatovaného listu Šaldy Růženě Svobodové, v němž Šalda skepticky poznamenává, že Schauer byl alkoholikem a nakonec se upil až k smrti.⁷⁹

⁷⁴ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy I*. Praha : Melantrich, 1949, s. 89.

⁷⁵ K tomuto tématu srov. RŮŽIČKA, J.: *Schauerova vize společenské reformy*. In K poctě Jaroslava Marka. Praha : Historický ústav, 1996, s. 199–212.

⁷⁶ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy I*. Praha : Melantrich, 1949, s. 87.

⁷⁷ Šalda, F. X.: *Kritické projevy 3*. Praha : Svoboda, 1950, s. 357–365.

⁷⁸ Tamtéž, s. 359.

⁷⁹ Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Šalda F. X.*, č. 1645, korespondence odeslaná (Šalda F. X. Svobodové R.), dopis bez datace.

Když pak v roce 1927 publikoval Šalda svoji vzpomínku na 80. léta 19. století, která se týkala především nikdy nevydaného almanachu mladých autorů *Vpád barbarů*, připojil k Schauerově obrazu tuto vzpomínku. „*Schauer byl z nás v těch letech nejzralejší a nejhotovější, ale mne odpuzoval jakousi ledovou uzavřeností a ironickou povýšeností, do níž se rád halil. Kostnatý, hlavu s kaštanovými vlasy nepořádně do čela scísnutými...o zvláštní klátivé chůzi...tak rýsuje se v mé paměti.*“⁸⁰

Z výše uvedeného vyplývá, že Schauerova povaha Šaldovi příliš neimponovala a v oblasti umění a názorů na něj se dokonce oba názorově rozcházel. Co je však pro nás důležité, Šalda přijal za své Schauerovy názory společensko-kritické a v dalších letech je rozvíjel ve své vlastní kritické praxi.

4.2 F. X. Šalda v polemice o Schauera

Po analýze osobního vztahu F. X. Šaldy a H. G. Schauera se v následující kapitole zaměříme na problematiku polemiky o Schauerův obraz, která se rozpoutala po jeho smrti na konci roku 1892 a pokračovala i v roce 1893. V rámci tohoto polemického střetu proti sobě stanuly dvě protikladné koncepce, a to zejména v otázce Schauerova účastenství při zakládání realistického *Času*, reprezentované na jedné straně Šaldou a na druhé straně realistickým *Časem* v čele s osobou šéfredaktora Jana Herbena.

Na analýze této polemiky se pokusíme ukázat další rysy a formulovat některé závěry, které v konečném důsledku přispějí k výslednému obrazu vzájemného vztahu F. X. Šaldy a H. G. Schauera.

4.2.1 Reakce Času na Schauerův nekrolog F. X. Šaldy

Začátek sporu o Schauera a jeho obraz, načrtnutý Šaldou v již několikrát zmiňovaném nekrologu, datujeme reakcí Herbenova *Času* z 3. 12.

⁸⁰ ŠALDA, F. X.: *Kolem almanachu Vpád barbarů*. In *Kritické projevy* 13. Praha : Československý spisovatel, 1963, s. 279.

1892, kde redaktor *Času* uvádí, že „co řečeno bylo o Schauerově účastenství při počátcích „*Času*“ např., vesměs bylo mylné.“, nebo „to nebyl Schauer, nýbrž docela někdo jiný, koho p. Šalda vykreslil v „*Literárních listech*“.⁸¹

Tyto formulace, vezmeme-li v úvahu fakt, že Šalda nikdy nešel daleko pro ostrou reakci a odpověď, musely zákonitě spustit, a také spustily, ostrou polemiku, do níž byly členy obou stran zavlčeny i jiné subjekty (srov. například Šaldovo odvolávání se na *Národní listy*, které kritizovaly počínání *Času* v souvislosti se Schauerovým úmrtím).

Na tomto místě je především třeba upozornit na fakt, že zpochybnění Schauerova nekrologu *Časem* se datuje celé čtyři měsíce po jeho zveřejnění v *Literárních listech*. Pokud chceme logicky vysvětlit důvody této prodlevy, musíme vyjít především z dobového kontextu.

Odmítnutí Schauerova nekrologu *Časem* totiž přímo navazuje na připojení se *Času* k „zástupu“ časopisů, ale také jednotlivců, kteří již „zakusili, jaká to příjemnost dostati se do polemiky s panem – Fr. X. Šaldou. Zažila to „*Niva*“, Jaroslav Kvapil a posléze „*Lumír*“, který v č. 33. ujal se básníka Klášterského proti p. Šaldovi.“⁸²

Faktem je, že pouze několik dní před tímto polemickým článkem *Času* vrcholí Šaldova polemika s *Lumírem* o výše zmíněného Klášterského.⁸³ Námi citovaná reakce *Času*, chronologicky přesně korespondující s polemikou Šaldy a *Lumíru* vnucuje tu interpretaci, že *Čas* se upozorněním na Šaldovu nekompetentnost a pomýlenost v analýze Schauerovy osobnosti zařadil po bok těch subjektů, které zpochybnily celou Šaldovu kritickou praxi.

Ať je již pravda jakákoli, zmíněný článek *Času* znamenal počátek polemiky se Šaldou, která se v dalších reakcích obou stran postupně zúžila pouze na problém schauerovský.

⁸¹ *Čas*, roč. 6, r. 1892, č. 49, s. 776.

⁸² Tamtéž.

⁸³ Poslední odpověď *Lumíru* Šaldovi pochází z 1. 12. 1892, tedy pouhé dva dny před vyjitím *Času*. Když si uvědomíme, že *Čas* byl týdeníkem, dospějeme k názoru, že tato reakce *Času* z 3. 12. je okamžitou reakcí na danou polemiku, v které se *Čas* staví na stranu básníka Klášterského, a především *Lumíru* proti Šaldovi, publikujícím své glosy k tématu v *Literárních listech*. Srov. *Lumír*, roč. 20, r. 1892, č. 31, s. 407–408.

4.2.2 Šaldaova polemika s Časem

Šalda na článek *Času* z 3. 12. 1892 reaguje *Zaslánem Lumíru a Času*⁸⁴, v němž nejprve obviňuje Čas, který je v polemice se Šaldou „*spojencem Lumíra*“.⁸⁵ K problému Schauer a jeho obraz Šalda podotýká, že Čas a jeho redaktor Jan Herben nemají váhat s odhalením toho, kde se v Schauerově nekrologu dopustil nějaké věcné chyby.⁸⁶

Herben vytýká Šaldovi zejména nepravdivost studie v otázce Schauerova účastenství při zakládání *Času*. Šalda reaguje tak, že „*nepsal historickou skizzu o vzniku „Času“*. Chtěl prý „*zachytiti jen duševní naladění Schauerovo – jeho duševní stav, city, ideje, když psal první známé články do „Času“...k tomu jsem se nepotřeboval nikoho na nic ptát...dal jsem však čísti rukopis svojí práce jednomu z nejdůvěrnějších přátel Schauerových, p. Štolcovi, a ten potvrdil mi jeho správnost.*“⁸⁷

K tomu doplníme, že Šalda svůj nekrolog a konkrétně pasáže o Schauerově působení v *Času* skutečně koncipoval tak, jak vyplývá z výše uvedeného citátu.

Herben měl částečně pravdu, když tvrdil, že je Šalda nedostatečně informován o počátcích *Času*. Šalda se prý zmýlil, když v nekrologu uvedl, že Schauer v *Času* „*demonstroval mravní patologii české společnosti.*“⁸⁸ Šalda se totiž domníval, že Schauerovo působení v prvních číslech *Času* zahrnovalo „*kromě článku „Dvou otázek“ v 1. čísle, dále kromě studie „O povaze myšlenkové krize naší doby“ v číslech 1, 2, 4, 5 a 7, referátu „Militarismus a kapitalismus“ v č. 15 a několika posudků literárních, ještě duševní otcovství, iniciativu a zčásti i účastenství v 1. – 3. článku „Mravní patologie společnosti české“ – na základě výroku samého Schauera.*“⁸⁹

Herben ve sporu se Šaldou hovoří z pozice redaktora a vydavatele *Času*, člověka bezesporu zasvěceného do všech interních záležitostí (a tedy i do záležitostí autorství anonymních článků, jakým byl i na pokračování vycházející společensky kritický článek *Mravní patologie společnosti*

⁸⁴ Srov. *Literární listy*, roč. 14, r. 1893, č. 2, s. 41–43.

⁸⁵ ŠALDA, F. X.: In *Kritické projevy I*. Praha : Melantrich, 1949, s. 425.

⁸⁶ Tamtéž, s. 427.

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy I*. Praha : Melantrich, 1949, s. 87.

⁸⁹ Tamtéž, s. 429.

české⁹⁰), zatímco Šalda sám uznává, že k dokázání Schauerova autorství mu chybí objektivní důkazy. Deklaruje však, že „*nečerpal nic z druhé ruky, z legend, z „klepů“, - nýbrž přímo z vlastního postřehu, z úst Schauerových.*“⁹¹

Zároveň Šalda vyzývá Čas, který jediný disponuje v celé kauze objektivními důkazy, aby je předložil. To se bohužel v roce 1893 nestalo. Když v roce 1898 vydal Herben své paměti⁹², vrátil se i k Schauerovu případu, konkrétně k jeho autorství článků v prvních číslech Času. Tvrdí zde, že je velkou mystifikací, „*že by z Schauerova pera pocházely články Z mravní patologie společnosti české*“, co se těch totiž týká, „*původcem jich jest dr. J., jemuž se v Maffii říkalo Jókai*“⁹³. *Myšlenka i provedení...jest Jókaiův duševní majetek.*“ Kdo by se prý chtěl zpětně přesvědčit o pravdivosti tohoto tvrzení, má „*plnou volnost*“, jelikož „*náš milý Jókai je živ a zdrav*“.⁹⁴

V dalším popisu událostí Herben lituje skutečnosti, že „*nebožtík Schauer těmito články mystifikoval některé své známé,*“ na což Herben usuzuje například „*z polemiky pana F. X. Šaldy v Literárních listech*“ a z ústní rozmluvy s V. Mrštíkem, který Herbenovi sdělil, že „*Schauer se před ním a jinými vydával za pisatele našich patologií.*“⁹⁵

Šalda celou polemiku nakonec ukončil do jisté míry rezignovaně. Dobře si uvědomoval, že polemiku nemůže, opírajíc se pouze o subjektivní tvrzení, strhnout na svoji stranu, a proto v *Dodatku k Zaslánu Času* z 16. 2. 1893 uznává, že „*fakta vnější zůstávají sporná a nejasná,*“ což však není s ohledem na jeho studii o Schauerovi důležité, jelikož, jak sám poznamenává, z těchto sporných faktů „*netáhl ve své studii žádných důsledků, a že pro mne tedy, speciálně pro moji studii jsou celkem lhostejná.*“⁹⁶

⁹⁰ U něhož byla na místo autora článku uvedena šifra KS.

⁹¹ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy I.* Praha : Melantrich, 1949, s. 429.

⁹² HERBEN, J.: *Deset let proti proudu (1886–1896).* Praha : J. Herben, 1898. 231 s.

⁹³ Pod pseudonymem Jókai se pravděpodobně skrýval Ferdinand Jokl, jeden ze členů redakčního kruhu Času.

⁹⁴ Tamtéž, s. 116n.

⁹⁵ Tamtéž, s. 117.

⁹⁶ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy I.* Praha : Melantrich, 1949, s. 432.

Na tomto místě je třeba učinit poznámku, že tato „vnější fakta“ sice nebyla důležitá pro Šaldovu studii, ale pro Šaldu samotného měla bezesporu velkou důležitost.

Usuzujeme tak na základě faktu, že do Schauerova nekrologu zanesl významnou pasáž o tom, že se *Čas* a ostatní realisté od Schauera odvrátili. Šalda kritizuje šířeji celou českou společnost, která „*nedala mu pevnou materiální bázi, aby mohl rozvinout svůj bohatý talent filosofa sociálního a politického.*“⁹⁷

Čas naproti tomu nesouhlasí a tvrdí, že naopak pravda je taková, že „*někteří ze „společnosti“ od samého počátku až do konce starali se o jeho „materiální bázi“. Z podnětu jich dostal se Schauer i do Nár. L.*“⁹⁸

Tím, kdo poskytl Schauerovi onu materiální bázi není nikdo jiný než duchovní otec českých realistů T. G. Masaryk.

Tuto skutečnost Šalda v následném *Zaslánu Času* přímo nepopírá. *Zasláno* vyšlo v *Literárních listech* 16. 2. 1893, nicméně jeho text je datován již 25. 1. 1893. Pouhých sedm dní předtím psal Šalda do Vídně mladočeskému poslanci Gustavu Eimovi, který svého času nabídl Schauerovi místo v *Národních listech*. Cílem dopisu bylo získat explicitní důkaz o tom, že to nebyl profesor Masaryk (realista), kdo Schauera seznámil s Eimem a dopomohl mu tak k místu v *Národních listech*.

Šalda píše Eimovi, že „*zejména prof. Masaryk tvrdí, že to byl on, jenž upozornil Vás na Schauera a zlomil Váš odpor k němu. Fakt ten zdá se mně smyšlený. Pravděpodobný...V tomto bodě račte mi tedy, prosím, několika slovy objevit pravdu.*“⁹⁹

Na základě výše uvedeného vyvozujeme závěr, že se Šalda jinak choval v oficiální polemice na stránkách českého tisku, kde se stavěl do pozice člověka, jehož nezajímají vnější fakta, a jinak v soukromé korespondenci. Typickým příkladem je právě dopis Eimovi, který mu měl poskytnout důkazy o nepravdivosti tvrzení *Času* a tím pádem zbraň, s jejíž pomocí by Šalda měl šanci celou polemiku s *Časem* dovést do vítězného konce.

⁹⁷ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy I.* Praha : Melantrich, 1949, s. 88.

⁹⁸ *Čas*, roč. 7, r. 1893, č. 2, s. 30.

⁹⁹ Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Eim G.*, č. 323, korespondence přijatá (Šalda F. X. Eimovi G.), 18. 1. 1893.

Ze skutečnosti, že žádný odkaz na Eima v polemice nakonec nenacházíme, usuzujeme, že buď Šaldovi neodpověděl, nebo mu odpověděl tak, že potvrdil výpověď *Času*. Realitou zůstává, že Šaldovo *Zasláno Času* z 16. 2. 1893 uzavírá polemiku o Schauera z období bezprostředně po jeho smrti.

5. F. X. Šalda a historismus

Kritika historismu (politického a především literárního) zaujímá v kritické činnosti F. X. Šaldy, zejména pak v první polovině 90. let 19. století, velmi důležité místo. Obrat k minulosti, která byla českými „oficiálními“ kruhy glorifikována v ostrém kontrastu k neutěšené přítomnosti, se stal integrální součástí charakteristiky české společnosti 19. století. Otto Urban ji ve své studii *Česká společnost v době budování Rudolfiny* vysvětluje jako přirozený důsledek tehdejšího myšlenkového ovzduší.¹⁰⁰

Proti historismu, který se v průběhu 80. let 19. století nejnvýrazněji exponoval ve sporu o pravost tzv. Rukopisů, vystoupil jako nový myšlenkový proud realismus, jehož nositeli se staly zejména osobnosti z okruhu obnovené české univerzity. Jejich ideovým vůdcem se stal profesor T. G. Masaryk, mimochodem jeden ze Šaldových vzorů, učitelů a myšlenkových vůdců.

Sám Masaryk ve své rozsáhlé studii *Česká otázka* charakterizuje realismus jako nový kritický a vědecký směr v českém prostředí, jenž si neklade za cíl stát se politickou stranou, a staví jej do přímé opozice vůči historismu, když píše, že „*realismus má čelit historismu, historismu upřílišněnému. Věci, ne historie, věci, ne vývoj, je heslo realismu...*“¹⁰¹

Jelikož Šaldovu kritiku historismu, jak ještě doložíme na konkrétních případech, ztotožňujeme s přístupem, který razil Masaryk – realista, považujeme na tomto místě za funkční konfrontovat realistický program se stavem, v němž se na přelomu 80. a 90. let nacházela rodící se moderní česká společnost.

Masaryk velmi ostře kritizuje zejména ty univerzitní profesory a žurnalisty, kteří obhajují pravost RKZ, a obviňuje je z nezřízeného historismu, který se projevuje i na politické scéně, jelikož „*starší politikové dovedou na příklad s nadšením deklamovat, že jsme měli právě ty Rukopisy v době, kdy sousedé Němci požívali žaludy, a ani jim na um nepřijde, proč jsme nyní proti*

¹⁰⁰ Srov. URBAN, O.: *Česká společnost v době budování Rudolfiny*. In: *Badatelské problémy 19. století*. Praha : Karolinum, 2000, s. 14.

¹⁰¹ MASARYK, T. G.: *Česká otázka. Naše nynější krize*. Praha : Tiskové a nakladatelské družstvo československých legionářů, 1948, s. 161.

těm žaludářům tak nepoměrně slabší právě v těch oborech, které si do minulosti přisuzujeme.“¹⁰²

Jako doklad zaslepenosti a nekritičnosti zvýrazňování minulosti určitými kruhy české společnosti může sloužit citát z *Paměti* staročeského politika Albína Bráfa, který ve vzpomínce na boje kolem RKZ píše, že „nebylo třeba nikoho, pranikoho snižovat a spatřovat ve víře v pravost rukopisů bůhví jaký doklad vlastenecké opozdilosti a obmezenosti.“¹⁰³

Právě ve víře v pravost Rukopisů a v odmítání jakékoli opozice však Masaryk a realismus jako nový myšlenkový proud opozdilost a omezenost spatřovali a považovali ji, řečeno Šaldovými ústy, za „příznak národní choroby.“¹⁰⁴

Proti obratu do minulosti a lpění na ní Masaryk a celý realismus hlásají především práci v přítomnosti, práci reálnou, „především vydatné sociální reformy, práci kulturní, politiku vnitřní...“¹⁰⁵

Tyto zásady politického realismu rezonují také o několik let později v *Programu strany lidové* (Masarykova strana stavějící na realistickém programu) z roku 1900, kde se uvádí, že „minulost má jistě velikou důležitost pro utváření přítomnosti a budoucnosti, ale bylo by nesprávné, a nejen nesprávné, nýbrž nepraktické, přítomnost a budoucnost přílišně pojímat a utvářet podle minulosti. Vývoj a pokrok nedají se zastavit.“¹⁰⁶

Masarykovský realismus dospěl na konci 19. století k přesvědčení, že historismus ztratil v důsledku rozvoje moderní a emancipované české společnosti i poslední známky opodstatnění a jakékoli další lpění na něm a dovolávání se jej je známkou staromilství a jako takové je zcela neefektivní a pro aktuální potřeby české společnosti nepotřebné.¹⁰⁷

Nyní zaměřme svoji pozornost na to, jak se s výše zmíněným odsudkem historismu ze strany realismu shodují explicitní názory F. X. Šaldy

¹⁰² MASARYK, T. G.: *Česká otázka. Naše nynější krize*. Praha : Tiskové a nakladatelské družstvo československých legionářů, 1948, s. 161.

¹⁰³ GRUBER, J. ed.: *Albín Bráf: život a dílo. Díl první, Paměti*. Praha : Vesmír, 1922, s. 18.

¹⁰⁴ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy I*. Praha : Melantrich, 1949, s. 62.

¹⁰⁵ MASARYK, T. G.: *Česká otázka. Naše nynější krize*. Praha : Tiskové a nakladatelské družstvo československých legionářů, 1948, s. 163.

¹⁰⁶ *Rámcový program české strany lidové (realistické)*. Praha : Nákladem výkonného výboru české strany lidové, 1900, s. 4.

¹⁰⁷ URBAN, O.: *Kapitalismus a česká společnost*. Praha : NLN, 2003, s. 16.

z období jeho kritické činnosti v první polovině 90. let, jíž se v této diplomové práci primárně zabýváme.

Šaldova kritika historismu se týkala především autorů historické beletrie, nicméně v některých zobecňujících formulacích ji Šalda explicitně adresoval celé české společnosti.

V recenzi knihy Josefa Brauna *Mezi vyhnanci* Šalda sumarizuje, že „v době asi posledních dvaceti let byla beletristika česká značným procentem historická. Kritika ji favorizovala, v obecnstvu byla oblíbená a hledaná.“ I přes toto zjištění však tuto produkci kritizuje a obviňuje ji z toho, že „je jen tendenční a agitační zbraní, popularizuje v banálních a falešných alegoriích historických nejasná a jalová politická a národní hesla denního hluku a prachu.“¹⁰⁸

Českou historickou beletrii Šalda nepovažuje za umění, ale pouze za plod „prostředí, obecnstva, časové nálady, jež se odvracela od přítomnosti, hořké, trpké, chudé, národně utištěné do slavnější minulosti.“ Tento jev však Šalda chápe a považuje jej za „příznačný všem národům, jimž nenáleží přítomnost, její hmotná, hospodářská, kypící realita.“¹⁰⁹

Odpor k historické beletrii můžeme velmi dobře sledovat také v Šaldově soukromé korespondenci, kde si nebral žádné servítky a jeho názory jsou zde dnešním badatelům zprostředkovány v syrově kritické nahotě.

V jednom z dopisů se Šalda svému vrstevníkovi a blízkému příteli Vilému Mrštíkovi vyznává ze svého odporu k některým „oficiálním“ autorům, které české publikum miluje. „Tak Jirásko, Klášterského, Hermanna. Tak je poválet a pocuchat. Byl bych spokojen, zabít tak dva, tři lidi. Myslím, že bych pak rád umřel. Žít je mi dnes – mnoho nenávidět. Plivnout všude, kam patří plivnout. A dát pěstí do každé vyceněné a blbě tváře...“¹¹⁰

V praxi a realitě počátku 90. let si Šalda sice bolestivě, avšak realisticky uvědomoval, že nemá cenu vytáhnout do přímého boje v situaci, kdy se mladá reformní generace dosud nezformovala k tomu, aby mohla vystoupit v takovém počtu a síle, jak se o to pokusila v průběhu roku 1895.

¹⁰⁸ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 1*. Praha : Melantrich, 1949, s. 62.

¹⁰⁹ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 2*. Praha : Melantrich, 1950, s. 147.

¹¹⁰ Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Mrštík Alois a Mrštík Vilém*, č. 1137, korespondence přijatá (Šalda F. X. Mrštíkovi V.), 11.8.1892.

Důkazem tohoto tvrzení je Šaldova zmínka v nedatovaném dopise Mrštíkovi (pravděpodobně z roku 1893), v němž Šalda píše: „*Ted' zase chystá Procházka (Arnošt Procházka, pozn. aut.) nějakou impertinentní poznámku o jeho Výsosti Jiráskovi. Zrazoval jsem ho předtím, vím, jaký kravál bude...*“¹¹¹

„Kravál“ skutečně nastal a kritik Arnošt Procházka se společně s Jiřím Karáskem ze Lvovic a právě Šaldou stali terči velmi ostré kritiky redaktora *Světozoru* M. A. Šimáčka. V dalším týdnech a měsících vypukla rozsáhlá a z hlediska tématu předkládané diplomové práce velmi důležitá Šaldova polemika právě s M. A. Šimáčkem, jejíž průběh analyzujeme na příslušném místě.

Šaldova kritika historismu se však neomezila pouze na historickou beletrii, ale zasáhla také české drama¹¹² nebo venkovský realismus reprezentovaný v Šaldově tvorbě kritickou studií odsuzující román Karla Václava Raise *Zapadlí vlastenci*¹¹³.

Velmi specifické místo v Šaldově kritice historismu našly také národní písně a jejich zpěv. Nejen tomuto tématu se Šalda věnuje v rozsáhlé studii *Překlad v národní literatuře*.¹¹⁴

Za jeden z největších bludů přítomnosti považuje fakt, že v české společnosti převládá názor, že „*imitace národní poezie utvoří nám národní umění...nechápe se, že to, co máme zavřeno v národních písních, je svět mrtvý a zhynulý, sociální a kulturní stav zapadlý, zapadlý i stav psychologický...*“¹¹⁵

Celkové Šaldovo hodnocení české literatury a kultury ovlivněné historismem a dalšími dobovými nešvary lze nalézt v kritice novely *Lydie* italské autorky Grazie Pierantoni-Manciniové, kterou Šalda hodnotí jako velmi podřadné a podprůměrné literární dílo, jež je nicméně u českého čtenářstva oblíbené.¹¹⁶

¹¹¹ Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Mrštík Alois a Mrštík Vilém*, č. 1137, korespondence přijatá (Šalda F. X. Mrštíkovi V.), nedatováno.

¹¹² Srov. ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 2*. Praha : Melantrich, 1950, s. 182–183.

¹¹³ Tamtéž, s. 223–228.

¹¹⁴ ŠALDA, F. X.: *F. X.: Kritické projevy I*. Praha : Melantrich, 1949, s. 139–155.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 150.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 223–229.

Tento fakt si vysvětluje aktuálním stavem české společnosti, českého čtenáře a české literatury. *„Žádný národ na světě není postižen takovým uměleckým morem: literatura „rodinná“ a „vlastenecká“ má svůj rodný domicil v Čechách jako skutečné provincii Německa.“*¹¹⁷

Od kritiky historické a vlastenecké české literatury pak Šalda v některých kritikách přechází až k obviněním celé české společnosti a její posedlosti historismem, tedy minulostí. *„Stůněme na národní historismus, ale ještě více na národní mytologii. V těch jejích mlhách koupáme se rádi, se zvláštním národním zadostiučiněním. Kdybychom si mohli prodloužit svou historii o několik staletí – jak bychom byli šťastní.“*¹¹⁸

Z posedlosti historismem obviňuje i staročeskou a mladočeskou stranu a jejich tiskové orgány, v nichž zasedají ve značné míře planí, šablonovití a bezobsažní „vlastenci“.¹¹⁹ Na tomto místě pro dokreslení toho, co vlastně Šalda konkrétně kritizoval, citujeme článek, jenž vyšel v *Národních listech*, oficiálním tiskovém orgánu Národní strany svobodomyslné, u příležitosti svátku sv. Václava v roce 1899 (!).

*„Připomínat' nám tento světec smutné dějinné faktum, že již tímto okamžikem, kdy praotec náš přes tři řeky vkročil do této vlasti, odsouzení jsme byli ku zápasu se zlým sousedem za statky národní. A což jiného jest historie naše, než věčný souboj s Němci, jaký jiný byl dějinný úkol náš, než slovanskou hrudí svou odrážet příboj germánský na svět slovanský?“*¹²⁰

Je jasné, že mladá kritická generace se v důsledku svých odsudků děl „starých“ a „oficiálních“ autorů logicky musela stát a také stala objektem zdrcující kritiky. Velmi ostré odsudky přicházely např. z *Osvěty*, konkrétně od Antonína Zákrejse, člověka, který stál, alespoň to tak ze Šaldových kritik vyplývá, v jeho žebříčku osobností českého kulturního života úplně nejniže.

Právě Zákrejs podle Šaldy útočí na mladé, kteří prý hodnotí dílo pouze na základě toho, zda je ze staré či nové školy. Je-li ze staré, je podle mladých špatné, je-li z nové, je naopak výborné. Proti tomuto nařčení, jež

¹¹⁷ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 1*. Praha : Melantrich, 1949, s. 224.

¹¹⁸ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 2*. Praha : Melantrich, 1950, s. 183.

¹¹⁹ Srov. tamtéž, s. 53.

¹²⁰ Cit. dle SOUKUPOVÁ, B.: *Česká společnost před sto lety : identita, stereotyp, mýtus*. Praha : Sofis, 2000, s. 9.

nacházíme třeba i u Vrchlického¹²¹ se Šalda rozhodně brání a obviňuje Zákrejse z pomluvy.¹²²

František Götz ve své monografii o F. X. Šaldovi nicméně uvádí, že Šaldovy recenze na starší autory byly opravdu poněkud nespravedlivé. Tento fakt vysvětluje zcela logicky a dle našeho názoru správně tím, že Šalda jako mluvčí mladé generace musel její literární díla bránit a naopak díla starších autorů zatlačovat do pozadí. Nejvýrazněji se tato tendence v Šaldově činnosti projevila v odsudku tvorby Jaroslava Vrchlického.¹²³

Sám Šalda však nepřímo toto obvinění na jiných místech zmírňuje, když píše, že *„stejně pustí a bezmyslenkovití zuřivci stojí na obou křídlech. Nové pro nové – je zaklínací říkadlo těchto patentovaných revolucionářů. Podle nich „nové“ jen proto již, že je nové, stojí nad „starým“. Polemizoval jsem proti tomuto nonsensu a alogismu kdesi. Řekl jsem: „nové pro nové – ne – tomu nerozumím. Nové pro lepší, ano, to je plodná formule rozvojová. Té rozumím a tu chci.“*¹²⁴

Mladý František Xaver Šalda v prvních letech 90. let 19. století byl, stejně jako v posledních letech svého života, přímo posedlý odporem k minulosti. Nerad se na své životní i kritické pouti ohlížel zpět a byl mnohem více zaujat přítomností a především budoucností, a to jak svojí, tak především budoucností české literatury, kultury a šíře celé české společnosti, kterou v 90. letech vnímal velmi negativně.¹²⁵

¹²¹ Srov. Vrchlický, J.: *K našim posledním bojům literárním*. In: Lumír, roč. 23, r. 1894/1895, č. 5, s. 58–60.

¹²² Srov. ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 2*. Praha : Melantrich, 1950, s. 14.

¹²³ Srov. GÖTZ, F.: *František Xaver Šalda*. Praha : Státní nakladatelství, 1937, s. 40.

¹²⁴ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 2*. Praha : Melantrich, 1950, s. 50.

¹²⁵ Srov. jako doklad tohoto tvrzení předmluvu k *Juveniliím* a předmluvu k *Mladým zápasům*, které vyšly ve 30. letech, v nichž Šalda znovu vydal své kritické práce z prvních let své tvorby.

6. F. X. Šalda a národ, národnost a nacionalismus

Navzájem příbuzné termíny národ, národnost a nacionalismus rezonují prakticky v celých dějinách moderního českého národa od konce 18. století až dodnes. V následující kapitole se zaměříme na chápání národa a národnosti F. X. Šaldou, a pokusíme se ji aplikovat na stav české společnosti 90. let 19. století.

Tématem národ a nacionalismus, ať již v rovině obecné nebo v rovině konkrétní (české) se v minulosti zabývala celá řada domácích i světových autorů.¹²⁶ Miroslav Hroch definuje moderní národ jako „*velkou sociální skupinu lidí, kteří jsou si rovni a jsou spjati kombinací několika vazeb či vztahů, které se často formovaly po celá staletí – vazeb jazykových, politických, geografických, hospodářských atd.*“¹²⁷

Uvedená definice však není produktem historického myšlení konce 20. století a explicitně vyslovenou ji nacházíme mj. již v roce 1907 rakouským sociálním demokratem Otto Bauerem. Ten chápe národ podobně, a za důležitý konstitutivní rys každého národa považuje zejména jazyk, ale také území, původ, mravy, zvyky, společnou minulost ad.¹²⁸

S podobně explicitními definicemi se v díle F. X. Šaldy nesetkáváme. Je to do jisté míry způsobeno tím, že Šalda nebyl historik ani sociolog, a proto pojmy národ a národnost nahlíží spíše z pohledu filosoficko-psychologického a chápe je na rovině vztahu jedince (individua) a hromady (společnosti, národa), tedy ve sféře pojmů, které rezonují v celé řadě Šaldových kritických prací především z první poloviny 90. let 19. století.¹²⁹

Co Šalda rozumí pojmem národ? Odpověď na tuto otázku nacházíme u Šaldy nejpregnantněji vyslovenou ve studii *Překlad v národní literatuře*¹³⁰,

¹²⁶ Srov. GELLNER, E.: *Nacionalismus*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. 133 s.; HOBSBAWM, E.: *Národy a nacionalismus od roku 1780*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000. 207 s.; HROCH, M.: *Na prahu národní existence : touha a skutečnost*. Praha : Mladá fronta, 1999. 275 s.; ŘEZNÍK, M.: *Formování moderního národa*. Praha : Triton, 2003. 183 s.

¹²⁷ HROCH, M.: *Na prahu národní existence : touha a skutečnost*. Praha : Mladá fronta, 1999, s. 8.

¹²⁸ Srov. dle BAUER, O.: *Národnostní otázka a sociální demokracie*. In HROCH, M. ed.: *Pohledy na národ a nacionalismus (čítanka textů)*. Praha : Slon, 2003, s. 36–46.

¹²⁹ Srov. DVOŘÁK, K.: *Poznámky vydavatelovy*. In ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 3*. Praha : Československý spisovatel, 1963, s. 523.

¹³⁰ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 1*. Praha : Melantrich, 1949, s. 139–155.

kde se Šalda zamýšlí nad tím, zda je národ něco stejnorodého, nebo naopak různorodého a složeného. Národ je podle jeho názoru „*soubor individuí, prvků, částí nejrůznějších tělesných i duševních znaků, schopností, chutí...*“¹³¹

V českém prostředí se pak podle Šaldy nejvíce chybuje v názoru, že národ je něco stejnorodého. To je dle Šaldy nesmysl, jelikož koncept „*jeden národ, jeden lid jest abstrakce, je fikce...“národem“ mohli bychom označit jen ten nejširší, všem společný znak – tu vlastnost, která všem členům jako členům toho kterého národa, té které rasy náleží.*“¹³²

F. X. Šalda se domnívá, že ve všech národech nalezneme jedince a skupiny, kteří jsou charakterističtí znaky typickými národům jiným. Tím se nepřímou dostává do polemiky s názory jednoho ze svých myšlenkových vzorů H. Taineho, který národ chápe jako „*inventárního majitele a dědice jistých duševních schopností do něho zvláště rozlitých.*“¹³³

Tuto teorii však Šalda v praxi neodmítá zcela, ale upozorňuje na fakt, že je aplikovatelná pouze na ty společnosti, jež jsou tvořeny národy nesmíšenými, žijícími na uzavřeném území, kde se pojem národ kryje s pojmem stát.¹³⁴

Domníváme se, že touto charakteristikou Šalda směřoval ke konceptu, který Miroslav Hroch označujeme termínem „*státní národy*“, jenž se mu však rozhodně nekryl se situací českého národa, který tvořil nevládnoucí etnickou skupinu uvnitř multietnického rakousko-uherského soustátí.¹³⁵

Všechny tyto obecné Šaldovy názory na národ lze rozšířit na otázku individua, tedy jedince, který je členem některého národa a má vůči němu určité povinnosti. Zde se Šaldovy závěry velmi úzce stýkají s pojetím jeho vzoru T. G. Masaryka. „*I já jsem stát, národ a lid, musí si dnes říct každý, kdo politicky myslí, a co tedy žádá po státu, národu a lidu, plniž především sám ve svém kruhu stálých povinností.*“¹³⁶

¹³¹ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy I.* Praha : Melantrich, 1949, s. 141.

¹³² Tamtéž.

¹³³ Tamtéž, s. 135.

¹³⁴ Srov. tamtéž.

¹³⁵ Srov. HROCH, M.: *Na prahu národní existence : touha a skutečnost.* Praha : Mladá fronta, 1999, s. 8n.

¹³⁶ MASARYK, T. G.: *Česká otázka. Naše nynější krize.* Praha : Tiskové a nakladatelské družstvo československých legionářů, 1948, s. 285.

Přes Šaldovu charakteristiku pojmu národ se volně dostáváme k jinému, velmi příbuznému termínu, na němž si pokusíme analyzovat konkrétní Šaldovy názory na situaci panující v 90. letech 19. století v situaci utvářejícího se moderního českého národa. Tímto termínem je národnost.

Jak Šalda pojímá národnost? Národnost je mu termínem těžko uchopitelným, prchavým, subtilním, mlhavou a nedostupnou abstrakcí, kterou se však v českém prostředí „rádo točí v nevědomé a nesmyslné nechápavosti jako železným kopím.“¹³⁷

Tuto skutečnost pak Šalda o několik let později dokládá na příkladu českého národa a české národnosti. „...češství není žádný jednotný vzorec psychologický, žádná pevná jednotná formulka, žádné dogma...češství je sama plnost a měnnost života, je pojmání a řešení jeho jednotné, zásadné, hodnotné. Znamená: žít plný celý život světový, ale žít, zpracovat, přijmout a reprodukovat jej po svém, po novém ideovém typu...“¹³⁸ A dále pokračuje, že „národnost je výsledkem, směsí začasť různých plemen, jako je kupř. národnost tak určitá, jednotná a typická, jako jsou Angličané.“¹³⁹

V recenzi románu M. A. Šimáčka *Chamradina* vyslovuje Šalda svůj zásadní nesouhlas s pojmáním národnosti jako faktu antropologického, na jehož základě by se Čech lišil od Němce svou fyziologií, psychologií a soustavou vlastností.¹⁴⁰

Národnost není podle Šaldy, který cituje K. H. Borovského, v žádném případě „princip krve, ale samostatnosti, rovnosti, cti a všeho toho, co člověk na světě za nejvyšší pokládá a svobodou jmenuje.“¹⁴¹

V konkrétním pojmání národnosti, především tedy české národnosti, je Šalda ovlivněn T. G. Masarykem, který otázku češství, českého národa, jeho minulosti a přítomnosti řeší ve svých klíčových spisech *Česká otázka* a *Naše nynější krize*.

Miroslav Hroch charakterizuje moderní národ (a tím se český národ v 90. letech bezesporu cítil být) mj. tak, že k jeho základnímu znaku patří koncept národa jako skupiny rovnoprávných obyvatel, občanů, a nikoli jako

¹³⁷ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 1*. Praha : Melantrich, 1949, s. 117.

¹³⁸ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 3*. Praha : Československý spisovatel, 1963, s. 174.

¹³⁹ Tamtéž, s. 153.

¹⁴⁰ Tamtéž.

¹⁴¹ Tamtéž.

hierarchicky členěný soubor poddaných panovníka, kde každá společenská vrstva zaujímá své předem dané a neměnné postavení.¹⁴²

Na české prostředí v 90. letech je tato charakteristika bezesporu aplikovatelná, nicméně s tou modifikací, že za člena moderního českého národa byli považováni, jak jsme již zmínili v první kapitole, pouze ti, kdo otevřeně podpořili jeho kulturní a politický program.¹⁴³

Tato skutečnost rezonuje mj. také u Masaryka, který v *Naší nynější krizi ostře kritizuje „nečeské pojmání otázky sociální“*, když píše, že *„národ je našim liberálům privilegovaná třída buržoazní – že národ je také ten lid, ten dělník, ten proletář, toho naše neliberalistická nehumanita nechápe...“*¹⁴⁴

U této myšlenky se zastavíme a pokusíme se její rezidua vysledovat jak v díle F. X. Šaldy, tak také v Manifestu České moderny, kde právě otázka národnosti rezonuje velmi výrazně.

Šalda ve své kritice dramatu F. A. Šubrtu *Drama čtyř chudých stěn* podrobuje odsudku fakt, že oficiální česká žurnalistika od sebe velmi přísně liší práci národní a společenskou. Zatímco první vynáší do nebes, druhou odsuzuje jako *„zavržení hodný projev omezeného materiálního egoismu kastovního, který kazí a hatí ideální cíl první.“*¹⁴⁵

Tuto mlhavou a nekonkrétní „národní práci“ Šalda odsuzuje a ve shodě s Masarykem volá po drobné práci každého jedince, a je jedno, jakého je smýšlení, zda idealistického, realistického nebo dekadentního, protože *„prospěch národního organismu žádá jen jedno – celé opravdové lidi – ať jsou distinkcemi spekulativními cokoli...“*¹⁴⁶

S tím přímo souvisí také Šaldovo pojetí správného vlastence a jeho působení ve prospěch národa, které ukazuje na Raisových *Zapadlých vlastencích*. Podle Šaldy není vlastencem ten, kdo zpívá veřejně národní písně a bije se přitom v prsa, ale ten, kdo svojí prací vykoná něco konkrétního pro národ.¹⁴⁷ Pro první polovinu 19. století naráží Šalda např. na práci pro lid (vzdělání, osvěta), v přítomnosti 90. let zase poukazuje na

¹⁴² Srov. HROCH, M.: *Na prahu národní existence : touha a skutečnost*. Praha : Mladá fronta, 1999, s. 244.

¹⁴³ Srov. URBAN, O.: *Kapitalismus a česká společnost*. Praha : NLN, 2003, s. 23.

¹⁴⁴ MASARYK, T. G.: *Česká otázka. Naše nynější krize*. Praha : Tiskové a nakladatelské družstvo československých legionářů, 1948, s. 249.

¹⁴⁵ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 2*. Praha : Melantrich, 1950, s. 100.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 139.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 226.

nesmyslnost „národní“ tvorby, která se projevuje především v žánru historického románu.

Podle Šaldy ten, „*kdo přeloží dokonale cizího některého genia, vykonal pro národní umění více, než kdo virtuózně napodobil sta lidových písní.*“¹⁴⁸

A ještě jeden doklad Šaldova názoru na práci jedince pro národ. V tzv. sporu o slečnu Pospíšilovou, který analyzujeme níže a v němž se Šalda střetl především s Herbenovým *Časem*, vyslovil Šalda názor, že jedinec (v tomto případě sl. Pospíšilová, herečka, která opustila Národní divadlo a odešla hrát do Německa) nemůže národ poškodit. Může poškodit pouze ostatní jedince, kteří tvoří národ, a nebo, a to je podle Šaldy nejhorší, sám sebe namísto toho, aby veškeré své tvůrčí síly napnul ve prospěch národa.¹⁴⁹

V kritice Nerudových *Zpěvů pátečních*, které přivítal s jásotem, se Šalda znovu přihlásil k pojetí národa T. G. Masaryka a do popředí postavil jeho ideál humanity. Nerudova poezie je Šaldovi ne prázdnou a šablonovitou vlasteneckou tvorbou, jakou nachází např. ve verších Elišky Krásnohorské, ale naopak v ní nachází hluboký cit, cit národnostní, který dělá z Nerudy jasný případ „*mystika národnostního*“.¹⁵⁰

A právě Nerudova národní poezie je Šaldovi „*blízko humanitní filosofii Masarykově...blízko jejímu podstatnému a základnímu ponětí: národnost, vlastenectví jsou a musí být prostředky k lepšímu lidskému.*“¹⁵¹

Pro Šaldu není důležité být Čechem a tento prostý fakt neustále deklamovat na veřejnosti. Podle něj není třeba nikomu říkat „*bud' Čech – tím jest a nemůže být jiným – ale je nutno říkat: bud' člověk, tj. žij život vážně, opravdově, duchově. Žiješ-li jej tak, jsi Čechem, zpracováváš si život po česku, poněvadž jinak ani nemůžeš.*“¹⁵²

Šaldovy názory na národ a národnost nacházejí své místo také v již několikrát zmiňovaném Manifestu České moderny, jehož myšlenkovým

¹⁴⁸ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 1*. Praha : Melantrich, 1949, s. 151.

¹⁴⁹ Srov. ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 2*. Praha : Melantrich, 1950, s. 254–266.

¹⁵⁰ Srov. ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 3*. Praha : Československý spisovatel, 1963, s. 178n.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 180.

¹⁵² Tamtéž, s. 176.

otcem byl vedle F. X. Šaldy a Josefa Svatopluka Machara nepřímo bezesporu také T. G. Masaryk, a to i přesto, že jej sám nepodepsal.

Charakter výše uvedeného pak mají části Manifestu, z nichž uveďme alespoň „*neakcentujeme nikterak českost. Bud' svým a budeš českým*“, nebo dále „*...na otázku národnostní...na otázku tu nazíráme zcela jinak, kladně. Nemáme strach o svůj jazyk. Jsme národnostně tak daleko, že nám jej žádná moc na světě nevyrvе. Zachování jeho není nám účelem, ale prostředkem k vyšším cílům.*“¹⁵³

Přímou obžalobou existujícího stavu a špatné politiky vládnoucí mladočeské strany je pak místo v Manifestu, v němž signatáři prohlašují „*odsuzujeme též strany, které jen v prospěchu vlád otázku národnostní živí a v ní ubíjejí nejlepší síly národa.*“¹⁵⁴

Dokladem toho, jak pojímali společnost mladočeští vlastenci, a jak naopak mladí reformisté z okruhu *Času*, *Rozhledů* a dalších „orgánů mladých“ je v Manifestu obsažená otázka a odpověď „*počítáme dělnictvo k národu? I tenkrát, když prohlásí, že je internacionální? Ano. Národnost není patentem mladočechův ani staročechův. Strany mizí, národ zůstává.*“¹⁵⁵

Všechny výše zmíněné citáty z Manifestu České moderny, jež jsme uvedli výše, považujeme za důležité pro uvědomění si toho, že jsou v nich obsaženy jednak názory T. G. Masaryka, jak jsme je zmínili výše, tak ale především celá kritická práce F. X. Šaldy z první poloviny 90. let 19. století, jak ji v rámci této kapitoly, ale také jinde, analyzujeme a citujeme.

¹⁵³ *Česká moderna*. In: *Rozhledy*, roč. 5, r. 1895/1896, č. 1, s. 3.

¹⁵⁴ Tamtéž.

¹⁵⁵ Tamtéž.

7. F. X. Šalda, Rozhledy a cesta k Manifestu České moderny

Jan Lukeš ve své studii *F. X. Šalda a Manifest Česká moderna*¹⁵⁶ analyzuje z materiálů excerpovaných z prvních ročníků *Rozhledů* situaci, která vedla k podpisu Manifestu České moderny, jenž vyšel v prvním čísle pátého ročníku *Rozhledů* v říjnu 1895. Ačkoli název studie deklaruje, že ve středu zájmu bude stát Šaldova osobnost, není tomu tak.

V rámci předkládané diplomové práce se, na rozdíl od Lukešova přístupu ke sledované problematice, pokusíme rekonstruovat pouze ty cesty, jež vedly k podpisu Manifestu České moderny a přitom se bezprostředně dotýkají také Šaldovy osobnosti.

Manifest České moderny nevyrostl z ničeho. Sdružil osobnosti, které svou činností reprezentovaly široké reformní hnutí, jež se v českém veřejném a kulturním životě formovalo dlouho před říjnem 1895 a souviselo zejména se společenským, politickým a literárním vývojem první poloviny 90. let.¹⁵⁷

Hnutí České moderny, vrcholící podpisy dvanácti osobností na proslulém manifestu, reprezentuje nejširší platformu mladých, kterou se podařilo v polovině 90. let v českém kulturně-společenském prostředí vytvořit.

Pod heslem České moderny „slévají se tu poprvé tři hlavní proudy, které až posud tvořily nové, moderní hnutí...Hnutí to ohlásilo se po prvé vystoupením a celou další činností prof. Masaryka...Vedle toho vzniklo a paralelně se vyvíjelo hnutí pokrokové, k jehož nositelům a mluvčím náležely právě *Rozhledy*...Vedle nich však vyráželo a klíčilo několika směry nové hnutí literární, a to jednak také ve směru kritickém, reformním...“¹⁵⁸

Vydeme-li z tohoto dobového nástinu rozdělení moderních proudů, inklinuje Šalda ve sledovaném období ke všem zmíněným skupinám, tedy k realismu, pokrokářství i novému modernímu mladému hnutí literárnímu.

¹⁵⁶ LUKEŠ, J.: *F. X. Šalda a Manifest Česká moderna*. In: Česká literatura na předělu století. Jinočany : H & H, 2001, s. 23–42.

¹⁵⁷ Srov. tamtéž, s. 24.

¹⁵⁸ *Rozhledy*, roč. 5, r. 1895/1896, č. 2, s. 65.

7.1 F. X. Šalda – realista nebo pokrokář?

F. X. Šalda se nikdy explicitně nepřihlásil k žádné politické straně ani politickému směru. V jeho kritickém díle z let 1892–1895 nacházíme pouze minimum zmínek vztahujících se k jeho názorům na politické strany a směry.

Staročesství a mladočesství Šalda jednoznačně (byť jen nepřímo prostřednictvím kritiky české literatury a společnosti) kritizuje a neshledává na nich nic pozitivního. To jsme dokumentovali již v obecných kapitolách věnovaných historismu a národu.

Ani na adresu mladých proudů, tedy pokrokářství a realismu, však v jeho kritickém díle ani v korespondenci nenacházíme větší množství explicitních formulací.

Domníváme se však, že na základě několika zmínek v Šaldově pracích, dále z názorů lidí Šaldovi blízkých, a především z toho faktu, do kterých periodik Šalda v inkriminovaném období přispíval a s kterými byl naopak ve sporu lze usuzovat na jeho příslušnost, lépe řečeno inklinaci k určitým proudům vyskytujícím se v české společnosti 90. let 19. století.

Jako literární kritik začínal Šalda na půdě moravských *Literárních listů*, jejichž redaktor František Dlouhý byl velmi liberální co do uveřejňování Šaldových kritických studií (i proto uveřejnil Šaldovu nejdůležitější stať *Synthetism v novém umění*, v níž Šalda obhajoval sám sebe a svoji povídku *Analysa*, na kterou se snesla kritika napříč periodickým tiskem včetně Herbenova realistického *Času*). Šalda se během krátké doby stal ústřední postavou *Literárních listů* a toto výjimečné postavení si udržel až do konce 90. let 19. století.

Již z podtitulu *Literární listů*, jenž zněl „časopis věnovaný moderní kritice literární“, je však znát, že zde Šalda nepsal širě společensky zaměřené kritiky, z nichž bychom mohli usuzovat na jeho názory na vůči sledované problematice.¹⁵⁹

Literární listy se navíc profilyovaly skutečně pouze jako časopis věnovaný umění a kromě toho, že primárně poskytovaly publikační možnosti

¹⁵⁹ PISTORIUS, J.: *Ediční poznámky*. In: ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy I*. Praha : Melantrich, 1949, s. 465.

mladým a začínajícím autorům, nemůžeme je jednoznačně přiřadit ani k realistickému, ani pokrokářskému či jinému směru.

Při hledání odpovědi na otázku, zda Šalda inklinoval v letech 1892–1895 k realismu či pokrokářství, se mnohem důležitějším jeví Šaldovo působení v revue *Rozhledy* redaktora Josefa Pelcla, a také polemiky, do nichž se Šalda v průběhu sledovaného období aktivně zapojil.

Revue *Rozhledy*, označovaná někdy jako „pokrokářská“ se v letech 1893–1895 stala druhou Šaldovou kritickou tribunou.

V článku *K prohlášení Moderny*, který vyšel v druhém čísle pátého ročníku *Rozhledů* čteme, že vedle realistického směru kolem profesora Masaryka rozvíjelo se také „*hnutí pokrokové, k jehož nositelům a mluvčím náležely právě Rozhledy od prvního svého počátku, a které dnes politicky je reprezentováno Radikálními listy.*“¹⁶⁰

Z výše uvedeného citátu jasně vyplývá, že *Rozhledy* nebyly politickým reprezentantem pokrokového hnutí, nicméně poskytovaly publikační možnosti pokrokářům a dalším lidem s pokrokáři sympatizujícím. Mezi ně patřil také F. X. Šalda.¹⁶¹

O reálných poměrech v *Rozhledech* velmi dobře vypovídá výrok A. P. Veselého, jednoho z vůdčích představitelů tzv. pokrokového dělnictva, jenž *Rozhledy* charakterizoval jako periodikum, „*jež se nehlásilo k žádné straně, majíce mezi sebou přispívatele mladočecha vedle realisty, bezbarvého literáta vedle pokrokáře atd.*“¹⁶²

Tato charakteristika je velmi dobře aplikovatelná zejména na první tři ročníky *Rozhledů* (1891/1892–1893/1894), kdy byli spolupracovníky „*pokrokáři: Josef Škába, Fr. Vahalík...mimo nich přispívali do Rozhledů i literáti, hlásící se buď k jiným směrům, aneb k žádným jako: V. Hořínek...F. X. Šalda, K. Adámek, prof. T. G. Masaryk...atd.*“¹⁶³

Tato na české poměry téměř výjimečná otevřenost *Rozhledů* byla v ročníku 1894/1895 přeci jen omezena, a to z toho důvodu, že se *Rozhledy* postavily do čela hnutí, jež vešlo do dějin pod označením Česká moderna,

¹⁶⁰ *Rozhledy*, roč. 5, r. 1895/1896, č. 2, s. 65.

¹⁶¹ Srov. tamtéž.

¹⁶² VESELÝ, A. P.: *Omladina a pokrokové hnutí*. Praha : Nákladem Polit. klubu Omladinářů Devadesátníků, 1935, s. 72.

¹⁶³ Tamtéž, s. 73.

jež se na stránkách *Rozhledů* uvedlo již mnohokrát zmiňovaným Manifestem České moderny.

Takřka po celé zmiňované období včetně inkriminovaného ročníku 1894/1895 byl Šalda stálým přispěvatelem *Rozhledů*. Byl však také pokrokářem? Odpověď na tuto otázku není nikterak jednoduchá.

Jeho potenciální směřování k realismu a ovlivnění jím musíme pro sledované období omezit pouze na osobnost Šaldova učitele a vzoru T. G. Masaryka, jenž byl vedle H. G. Schauera člověkem, který v počátcích Šaldu ovlivnil asi nejvýrazněji. Šaldova úcta k zakladateli českého realismu T. G. Masarykovi však automaticky neznamenalá úctu k dalším složkám českého realismu. Na mysli zde máme především realistický časopis *Čas* redaktora Jana Herbena.

S Herbenovým *Časem* se Šalda již od dob sporu o Schauera, jak jsme jej vylíčili v druhém oddíle této práce, dostával do polemik, které nakonec vyvrcholily v polovině roku 1895 spory o pohostinské divadelní hry slečny Pospíšilovy¹⁶⁴.

Postupné sblížení Šaldy s realisty (především *Časem*) můžeme sledovat až koncem roku 1895 a především v roce 1896. Důvodů této změny bylo několik.

Z nejdůležitějších jmenujme alespoň rozpad České moderny a s ním spojený Šaldův odchod z *Rozhledů*, nebo časově předcházející Šaldovu pozitivní recenzi Masarykovy knihy *Naše nynější krize*, která se setkala s odsudkem mnoha členů pokrokového tábora, včetně Antonína Hajna či redaktora Josefa Pelcla.

Pro rok 1895 však musíme stále počítat s Šaldovým odporem k *Času* a osobě jeho redaktora, který nejvýrazněji zaznívá právě v průběhu zmiňované polemiky o slečnu Pospíšilovu. V jejím rámci Šalda útočí na *Čas* a Herbena, kteří podle Šaldy „zrádcejí mne a pokrokovou stranu...hle, jak jsou nemravní ti pokrokáři!“¹⁶⁵

Díky působení v *Rozhledech* můžeme považovat Šaldu za spřízněného s tou větví pokrokařského hnutí, jejímž centrem byly právě

¹⁶⁴ Budeme se jim věnovat v jedné z následujících kapitol.

¹⁶⁵ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 2*. Praha : Melantrich, 1950, s. 262.

Pelclovy *Rozhledy*, do nichž Šalda od roku 1893 v rámci divadelní rubriky pravidelně přispíval.

Tato větev pokrokového hnutí byla tvořena jedinci, kteří se neangažovali politicky (a snad také proto se vyhnuli perzekuci v procesu s tzv. Omladinou), a kteří, alespoň tak, jak na ně vzpomíná Stanislav Kostka Neumann, „neměli mnoho politického bystrozraku...zato však akcentovali správně význam politiky sociální a kulturní.“¹⁶⁶

Šaldova příslušnost k pokrokářskému hnutí však končí právě jeho působením v *Rozhledech*, jelikož právě tak, jako si například Josef Svatopluk Machar pečlivě hlídal svoji individualitu ve vztahu k realistickému směru, tak také Šalda vždy bez ohledu na konkrétní situaci deklaroval svoji samostatnost (a to nejen na pokrokářství).¹⁶⁷

Důsledná proklamace této samostatnosti a individualismu je u Šaldy v 90. letech takřka všudypřítomná. V květnu 1896 v polemice s v tu dobu již bývalým souputníkem F. V. Krejčím, Šalda mj. píše: „*Já psal do Rozhledů, a nebyl jsem pokrokář, píšu do N. doby a nejsem realista...vstoupení do N. doby není v žádné logické vnitřní souvislosti s vystoupením z Rozhledů.*“¹⁶⁸

Toto Šaldovo tvrzení není, jak se domníváme, zcela pravdivé. Existují totiž doklady o tom, že se Šalda velmi blízce zajímal o pokrokářské hnutí, stejně jako o tom, že po rozpadu Moderny inklinoval k realistickým periodikům, jakými byly Herbenův *Čas* a Masarykova *Naše doba*. A nejen že k nim inklinoval, on postupem času dokonce sám deklaroval svoji myšlenkovou spřízněnost s realismem (ne však příslušnost k němu).

Ve druhém čísle *Času* z roku 1897 v krátkém prohlášení nazvaném *Pro memoriam* Šalda deklaruje „*píšu a budu snad psát do Času, poněvadž je mi dnes realismus ze všeho nejbližší. Přišlo to tak jednak delším rozvojem myšlenkovým, z něhož poctivý účet nalezne, koho to zajímá, ve všem, co jsem psal, jednak fakty vnějšími (kronika p. Třebického a všecko, co následovalo), jež jsou také známy.*“¹⁶⁹

¹⁶⁶ NEUMANN, S. K.: *Vzpomínky*. Praha : Svoboda, 1948, s. 25.

¹⁶⁷ Stov. PEŠAT, Z.: *Česká moderna*. In: *Slavia*, roč. 57, r. 1988, č. 1, s. 7.

¹⁶⁸ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 3*. Praha : Československý spisovatel, 1963, s. 159.

¹⁶⁹ *Čas*, roč. 11, r. 1897, č. 2, s. 31.

Na Šaldovu bližší provázanost s pokrokářským hnutím, která byla násilně přerušena událostmi kolem rozpadu České moderny, usuzujeme zejména ze vzpomínek A. P. Veselého¹⁷⁰, jenž nejprve Šaldu jmenuje mezi přispěvateli *Rozhledů*, kteří neinklinují k žádnému politickému proudu, vzápětí však vzpomíná na jistou schůzi, na níž mělo dojít k revizi pokrokářského programu tak, aby byl nalezen *modus vivendi* s realisty.¹⁷¹ Této schůze se podle Veselého vzpomínek účastnil i F. X. Šalda, který „*jevil o pokrokové hnutí velký zájem.*“¹⁷²

O Šaldových sympatiích zejména ke zmíněnému křídlu pokrokového hnutí kolem *Rozhledů*, názorně vypovídá také jeho kritická činnost v *Rozhledech*, jíž se věnujeme v následující kapitole.

Výše nastíněné odpovědi na otázky Šaldovy příslušnosti k pokrokářskému a realistickému hnutí nejsou ani zdaleka jednoznačné.

Nemůže však být sporu o tom, že Šalda byl jedním z předních představitelů a propagátorů moderních uměleckých proudů a osobností, jejíž „*kritika, nezávislá svým individualistickým východiskem...objímá postupně celou oblast společenského dění včetně politiky, stává se „národní autokritikou“, prostředkem k sebereflexi dějinného poslání individua, národa i celé lidské společnosti.*“¹⁷³

F. V. Krejčí ve svém výboru z paměti *Konec století* vzpomíná, jak mu již v roce 1892 utkvělo Šaldovo jméno v paměti, jelikož mu dávalo tušit, „*že vedle pokrokového hnutí politického vyrůstá něco nového a mladého i v literatuře, co se snad bude s politickým hnutím vyvíjet souběžně...*“¹⁷⁴

To, že tuto myšlenku v Krejčím evokuje právě jméno Šaldovo, považujeme za jasný indikátor toho, jaké místo Šalda v rámci mladé literární a širše kulturní generace zaujímal, a jaké naděje svým zjevem u mladých, mezi něž patřil také Krejčí, vzbuzoval.

Touto skutečností je pak do jisté míry dán fakt, že Šalda svými kritikami v *Literárních listech* a *Rozhledech* promlouval ústy mladé, dosud

¹⁷⁰ VESELÝ, A. P.: *Omladina a pokrokové hnutí*. Praha : Nákladem Polit. klubu Omladinářů Devadesátníků, 1935. 261 s.

¹⁷¹ Srov. tamtéž, s. 73.

¹⁷² Tamtéž, s. 213.

¹⁷³ BURIÁNEK, F.: *František Xaver Šalda*. In *Dějiny české literatury* 4. Praha : Victoria publishing, 1995, s. 96.

¹⁷⁴ KREJČÍ, F. V.: *Konec století*. Praha : Československý spisovatel, 1989, s. 194.

však ničím a nikým výrazněji integrované generace představitelů českého kulturního života.

V další části práce se zaměříme právě na Šaldovo působení v *Rozhledech* a pokusíme se na něm sledovat, jak Šalda svými myšlenkami motivoval a predikoval stmelování mladé generace, která svou (byť jen dočasnou) soudržnost manifestovala podpisy jednotlivých individualit pod prohlášením České moderny, které vyšlo v prvním čísle pátého ročníku *Rozhledů* v říjnu 1895.

7.1.1 F. X. Šalda a jeho působení v *Rozhledech*

Kritická činnost v *Rozhledech* dala Šaldovi skvělou příležitost, aby zaujímal stanoviska k otázkám širšího společenského dosahu častěji, než tomu bylo v případě jeho předchozí kritické činnosti na stránkách *Dlouhého literárních listů*.¹⁷⁵

Revue *Rozhledy* vydavatele Josefa Pelcla se na sklonku roku 1892 stala druhou Šaldovou kritickou tribunou po *Literárních listech*. První studií, kterou Šalda do *Rozhledů* přispěl, byla *Kritika v revue*.¹⁷⁶

V této studii Šalda stanovuje úkoly kritiky v novém časopise a ukazuje cesty, jimiž se bude kritika v *Rozhledech* v budoucnu ubírat. Tuto stať můžeme v jistém ohledu považovat za počátek názorového vývoje *Rozhledů*, umožňujícího postupnou kumulaci průbojných reformních sil z řad mladých modernistů.¹⁷⁷

S ohledem na genezi Šaldovy osobnosti, ale také s ohledem na cestu vedoucí k Manifestu České moderny je tento Šaldův příspěvek zajímavý zejména tím, že v něm nalézáme některé myšlenky, jež o tři roky později nacházíme explicitně zformulované na prohlášení Moderny.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Srov. VODIČKA, F.: *Poznámky vydavatelovy*. In ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 2*. Praha : Melantrich, 1950, s. 365.

¹⁷⁶ Srov. *Rozhledy*, roč. 1, r. 1891/1892, č. 11, s. 324–328.

¹⁷⁷ LUKEŠ, J.: *F. X. Šalda a Manifest Česká moderna*. In: *Česká literatura na předělu století*. Jinočany : H & H, 2001, s. 24.

¹⁷⁸ V předchozích kapitolách jsme dokázali, že myšlenky uvedené v Manifestu České moderny se u Šaldy v roztroušené podobě objevují již od roku 1892.

Z programové stati *Kritika v revue* zaznívá mj. požadavek svobody kritiky, jejíž fakta „*nebudou tištěna a tlačena do založených a daných schémat a formulí*“,¹⁷⁹ dále požadavek vědeckosti a objektivnosti přístupu, a také deklarovanou snahu nezavírat oči před současnými společenskými problémy.

Kritika by podle Šaldy měla být sice objektivní, nicméně zároveň pevně spjatá s politikou. Politika by totiž, stejně jako kritika, neměla být „*prázdnou a lichou diskuzí o citech a přáních, byzantinskou hádkou o přednosti různých citů a vůlí...*“, ale naopak, měla by být „*jen jistým způsobem, vyšším a plodnějším druhem statistiky...totiž celého skladu a celé dýchající a myslící zásoby národního těla a národního ducha.*“¹⁸⁰

Myšlenková podobnost těchto formulací s formulacemi obsaženými v Manifestu České moderny je na první pohled zřejmá.¹⁸¹

V závěru stati pak Šalda sumarizuje. Je si vědom, že kritika v *Rozhledech* jakožto revue bude odlišná od kritiky esteticky orientované, pěstované například v *Literárních listech*. V centru kritiky v revue musí podle autora stát život, „*který se zmítá a třese pod nožem analysty. Otázky bolavé a akutní. Takováto kritika v revue jsou vlastně první historické skizzy přítomnosti.*“¹⁸²

Tohoto pojetí kritiky se *Rozhledy* až do roku 1895, který je z hlediska této práce i z hlediska Šaldova působení v *Rozhledech* zlomový, poctivě držely.

Až do roku 1895 se tak *Rozhledy* stávají vůdčí silou progresivních reformních tendencí v české společnosti. Důvodem je to, že v roce 1893 došlo k perzekuci mladého pokrokového hnutí v procesu s tzv. Omladinou, v jehož důsledku se za mřížemi na Borech ocitly osobnosti jako Alois Rašín, Karel Stanislav Sokol, Antonín Hajn, Antonín Pravoslav Veselý nebo

¹⁷⁹ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy I*. Praha : Melantrich, 1949, s. 130.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 132.

¹⁸¹ „Politika? Nemůžeme pochopit, že by to byla jednak jakási věda, plna macchiavellismu, kramářství, napalování...politika je těžká, namáhavá a jen práce...jak chceme v literatuře individualismus, tak ho žádáme v politice. Politika budiž prováděna celými, vypracovanými jedinci. Míra jejich individuálnosti buď v přímém poměru k stupni jejich sebezapření: **nic pro sebe sama, vše pro věc** (zvýrazněno autorem).“ Srov. *Česká moderna*. In: *Rozhledy*, roč. 5, r. 1895/1896, č. 1, s. 2.

¹⁸² Tamtéž, s. 138.

František Modráček, v důsledku čehož došlo k ochromení jednoho křídla pokrokového hnutí, které bylo orientováno především politicky.¹⁸³

Nositelem nových, moderních idejí a mluvčím českých pokrokových kruhů se tak podobně jako v minulosti opět stalo literární hnutí, konkrétně *Rozhledy* i se Šaldou ve svém středu.¹⁸⁴

7.2 Spor o Hálda

V letech 1892–1896, tedy v období, jemuž se v této práci primárně věnujeme, prošel Šalda mnoha polemikami, jejichž předměty i aktéři se často měnili.

Některé z těchto polemik mají své pevné místo i v nástinu událostí, které vedly k podpisu Manifestu České moderny.

Jednou z polemik, do nichž Šalda osobně, i když ne příliš výrazně zasáhl, byl i tzv. spor o Hálda¹⁸⁵.

Je všeobecně známým a přijímaným faktem, že spor o osobnost a dílo Vítězslava Hálda, který svým článkem z 20. října 1894 na stránkách Masarykovy *Naší doby* rozpoutal J. S. Machar, se stal katalyzátorem událostí následujícího roku, na jehož konci se značná část mladé generace přihlásila k České moderně na stránkách Pelclových *Rozhledů*, ale také Herbenova *Času*, Masarykovy *Naší doby*, nebo Chocovy a Koernerovy *České stráže*.

V rámci sporu o Hálda, v jehož průběhu proti Macharovi (a širše celé mladé generaci „modernistů“) vystoupili mj. Jaroslav Goll na stránkách *Národních listů*, Eliška Krásnohorská v *Osvětě*, dále Ferdinand Schulz, Antonín Zákrejs, a dokonce Macharův přítel Jaroslav Vrchlický, rezonuje také jméno F. X. Šaldy.¹⁸⁶

Konkrétně se jednalo o Šaldovu odpověď na Vrchlického článek *K našim posledním bojům literárním*, který vyšel v *Hlase národa* 4. listopadu

¹⁸³ Srov. MAREK, P. et. al.: *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861 – 1998*. Rosice u Brna : Gloria, 2000, s. 73.

¹⁸⁴ Srov. LUKÉŠ, J.: *F. X. Šalda a Manifest Česká moderna*. In: *Česká literatura na předělu století*. Jinočany : H & H, 2001, s. 26.

¹⁸⁵ Rozpoutal jej Josef Svatopluk Machar svým článkem Vítězslav Hálek, v němž mj. označil proti názoru starší generace autorů Hálda za „talent druhého řádu“. Cit. dle MACHAR, J. S.: *Kniha fejetonů*. Praha : Nákladem „Času“, 1901, s. 46.

¹⁸⁶ Srov. PEŠAT, Z.: *J. S. Machar básník*. Praha : ČSAV, 1959, s. 81.

1894 a následně byl otištěn i Sládkovým *Lumírem*¹⁸⁷, v němž Vrchlický jakožto čelní reprezentant starší generace označil celý útok na Hála a jeho odkaz za „zápas...nijak zásadný, nýbrž ryze osobní.“¹⁸⁸ Jak napověděly události celého příštího roku, toto Vrchlického hodnotící stanovisko se ukázalo jako zcela mylné.

Do následné polemiky se totiž zapojilo široké spektrum českých kulturních časopisů, boj se nakonec zvrhl až do zápasu dvou generací a jeho hlavním tématem se nestal Hálek, ale mnohem širše pojatá revize národních hodnot, tedy téma, které se o rok později objevuje také v polemikách o Českou modernu.¹⁸⁹

Jaroslav Kvapil v roce 1931 s dlouholetým odstupem na celou aféru vzpomínal takto: „*Hálkovská aféra narůstala zas už v planý povyk novinářský, zrádcovalo se, podezřívalo a vyhazovalo z národa a vrch v těch rvačkách měli zas už ti, kdož jindy o poezii nezavadili. Utěšeně nastávala jakási repríza urputných rukopisných bojů z let osmdesátých a divže se nevolalo po plebiscitu o tom, byl-li Hálek básník, nebo ne...*“¹⁹⁰

F. X. Šalda na Vrchlického výpad zareagoval v *Rozhledech* článkem *Polemika s Jaroslavem Vrchlickým*¹⁹¹, v němž podrobil kritice zejména Vrchlického tvrzení, že zástupci mladé generace považují za neumělecké a reagují negativně na vše, „*co nese na sobě vignetu historickou*“.¹⁹² Vrchlický dále usuzuje, že tento blud „*nejvíce řadí v jisté části naší kritiky divadelní*“.¹⁹³

Šalda, který se domníval, že tato Vrchlického výtky směřuje především proti jemu samotnému, se proto rozhodl do celého sporu vstoupit výše citovaným článkem z *Rozhledů*.

V rámci předchozích kapitol jsme se důkladně problematikou Šaldova názoru na historismus v literatuře zabývali, proto se mu již na tomto místě nebudeme při analýze zmíněného Šaldova polemického článku věnovat.

¹⁸⁷ Srov. VRCHLICKÝ, J.: *K našim posledním bojům literárním*. In: Lumír, roč. 23, r. 1894/1895, č. 5, s. 58–60.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 59.

¹⁸⁹ Srov. MERHAUT, L.: *Periodika a polemika : aktualita a paměť (nad spory o Hála)*. In: Slovo a smysl, roč. 1, r. 2004, č. 2, s. 71.

¹⁹⁰ Cit. dle tamtéž.

¹⁹¹ Srov. ŠALDA, F. X.: *Polemika s Jaroslavem Vrchlickým*. In: Rozhledy, roč. 4, č. 2, s. 105–108.

¹⁹² VRCHLICKÝ, J.: *K našim posledním bojům literárním*. In: Lumír, roč. 23, r. 1894/1895, č. 5, s. 60.

¹⁹³ Tamtéž.

Zmíníme pouze fakt, že v celém sporu se mladý kritik postavil jednoznačně na Macharovu stranu a poprvé tak nepřímou deklaroval svoji příslušnost k těm osobnostem, jež Jaroslav Vrchlický souhrnně tituloval označením *Moderna*, které pocházelo z němčiny a původně neslo pejorativní význam.

Šalda se také v článku ohradil proti Vrchlického tvrzení, že nynější boj je způsoben hlavně tím, že mladí zavrhnou vše, co pochází od starší generace. Naproti tomu tvrdí, že je to „*úmyslné nepochopení, přezíravá a bezdůvodná podrážděnost starých, která nám podsunuje názory a soudy, jakých jsme nikdy neměli a nikde neřekli...je vinna všemi dnešními bolestmi.*“¹⁹⁴

Už v rámci tohoto článku z konce roku 1894 nacházíme myšlenky, pod které se Šalda podepsal, a jež dokonce sám formuloval o rok později v Manifestu České moderny. Jedná se například o Šaldovo tvrzení, že staří na Machara zaútočili nejen kvůli tomu, co si skutečně myslel o Hálkovi, ale zejména proto, že si dovilil pohnout „*nějakou otázkou, o níž ostatní se mlčky shodli, kterou mlčenlivým srozuměním prohlásili za rozřešenou – tj. nedotknutelnou.*“¹⁹⁵

Tato Šaldova myšlenka rezonuje v prvním bodu Manifestu České moderny, kde čteme: „*Chceme v kritice to, zač jsme bojovali a co jsme si vybojovali: mít své přesvědčení, volnost slova, bezohlednost.*“¹⁹⁶ Tento punkt manifestu Šalda osobně formuloval, a právě jeho se bezprostředně týkaly všechny polemiky, které vedl v první polovině roku 1896 proti těm, kteří podle něj zradili Modernu.¹⁹⁷

Spor o Hála byl pro Šaldu důležitý ještě z jednoho důvodu. Přispěl totiž k tomu, že se Machar, spojený s mladými autory odporem k praktikám starší literární generace, a také bojem s mladočeským žurnalismem, sblížil s Pelclovými *Rozhledy*, do kterých přispíval také F. V. Krejčí, jehož prostřednictvím došlo k Macharovu seznámení se Šaldou.¹⁹⁸

Tento fakt je dle našeho názoru důležitý především proto, že Macharovou osobností byl vytvořen pomyslný most, který později dovolil, byť

¹⁹⁴ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 2*. Praha : Melantrich, 1950, s. 144.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 145.

¹⁹⁶ *Manifest České moderny*. In: *Rozhledy*, roč. 5, r. 1895/1896, č. 1, s. 1.

¹⁹⁷ Osudy České moderny a Šaldovou rolí v nich se zabýváme v závěrečné části této práce.

¹⁹⁸ PEŠAT, Z.: *J. S. Machar básník*. Praha : ČSAV, 1959, s. 83.

jen na krátkou dobu, spojit realistické hnutí reprezentované především Herbenovým *Časem* a Masarykovou *Naší dobou*, s pokrokářskými *Rozhledy* Josefa Pelcla.

Již 2. ledna 1895 se Machar v dopisech Herbenovi a Krejčímu zmiňuje o možnosti vzniku manifestu mladých autorů a při této příležitosti vzpomíná také Šaldu, který je dle jeho názoru „zcela náš a bude ještě víc.“¹⁹⁹

V průběhu roku 1895 sledujeme postupnou genezi událostí, v jejichž průběhu stále častěji rezonuje také Šaldovo jméno a na jejichž konci stojí Manifest České moderny.

Než však přistoupíme k popisu těchto událostí, zaměříme se ještě na jeden Šaldův polemický střet, který byl podle Pešata natolik zásadní, že hrozil rozbitím celé nově se konstituující fronty mladých progresivně smýšlejících osobností.²⁰⁰

Jednalo se o Šaldovu polemiku s M. A. Šimáčkem, redaktorem *Světozoru*, kam psali své články mj. Šaldovi blízcí přátelé Vilém Mrštík, Antonín Sova a František Xaver Svoboda, které Šalda do polemiky postupně zatáhl.

7.3 Polemika s M. A. Šimáčkem

Genezi Šaldovy polemiky s redaktorem *Světozoru* M. A. Šimáčkem se v komentářích k soubornému vydání Šaldova díla podrobně věnuje Felix Vodička.²⁰¹

Cílem následujícího textu není parafrázovat již zjištěná fakta, ani s Vodičkovými závěry jakkoli polemizovat. V rámci této kapitoly si klademe za cíl dokumentovat Pešatem výše zmíněnou hypotézu (a případně s ní polemizovat), podle níž Šalda svým chováním málem nechtěně dosáhl rozpadu konstituující se České moderny.

¹⁹⁹ Cit. dle PEŠAT, Z.: *J. S. Machar básník*. Praha : ČSAV, 1959, s. 84.

²⁰⁰ Srov. tamtéž.

²⁰¹ Srov. VODIČKA, F.: *Poznámky vydavatelovy*. In ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 2*. Praha : Melantrich, 1950, s. 375–380.

Pešatův pohled je dle našeho názoru příliš zjednodušující a reflektuje průběh celé polemiky až od chvíle, kdy do ní Šalda implantoval také Vilékma Mrštíka, Antonína Sovu a Františka Xavera Svobodu.

Již 4. ledna 1895 však publikoval Šimáček na stránkách *Světozoru* polemický článek²⁰², v němž zaútočil proti mladým literárním kritikům, a to pro povahu jejich kritické tvorby, která je podle něj nepřijatelná. Šimáček doslovně cituje nepřipustné výroky těchto autorů, mezi nimi například Šaldův, v němž dotyčný charakterizoval českou literaturu jako „*bídnu louži literární*.“²⁰³

Šimáček se také podivuje nad tím, že se tito autoři snaží své minulé výroky bez jejich předchozího odvolání zakřídovat, a to tváří v tvář novému spolenectví s kruhy, které ještě nedávno stály proti nim.²⁰⁴

V dalším článku z 18. ledna²⁰⁵ již Šimáček neváhá tyto „mladé kritiky“ jmenovat přímo, a tak se vedle Šaldy objevují na lavici obžalovaných také Arnošt Procházka a Jiří Karásek ze Lvovic, po Šaldovi další redaktor z okruhu Pelclových *Rozhledů*, proti nimž Šimáček svůj útok především směřoval.

V tomto článku Šimáček polemizuje s prohlášením *Času*, který ve vydání z 12. ledna 1895²⁰⁶ vysvětluje, jak je možné, že Machar a realistický *Čas* najednou stojí společně s mladými kritiky z okruhu pokrokářských *Rozhledů* a dekadentní *Moderní revue*.

Pisatel článku z *Času* (pravděpodobně se jednalo o redaktora Jana Herbena) napsal, že „*poměr mezi Macharem a námi ostatními s jedné a mezi kritiky mladšími z druhé strany, vyvinul se až příliš jednoduše... nás v posledním boji do jedné linie sešikoval společný odpůrce. Především p. Vrchlický*“²⁰⁷. *Co nás pojilo, byl boj za svobodu slova.*“²⁰⁸

²⁰² Srov. *Světozor*, roč. 29, r. 1894/1895, č. 8, s. 94–95.

²⁰³ Tamtéž, s. 94.

²⁰⁴ Šimáček zde naráží mj. na příklon mladých autorů (především z okruhu *Rozhledů*) k J. S. Macharovi

²⁰⁵ Srov. *Světozor*, roč. 29, r. 1894/1895, č. 10, s. 118.

²⁰⁶ Srov. *Čas*, roč. 9, r. 1895, č. 2, s. 24n.

²⁰⁷ Tím, že Herben jmenuje *Čas* s Macharem na jedné, a mladé kritiky kolem *Rozhledů* a *Moderní revue* na druhé straně, je nepřímou potvrzena hypotéza, že spor o Hála, v němž se proti Macharovi a příslušníkům mladé generace exponoval především Jaroslav Vrchlický, byl skutečným impulsem na cestě ke vzniku široké fronty mladých – tzv. České moderny.

²⁰⁸ *Čas*, roč. 9, r. 1895, č. 2, s. 24n.

Šimáček v odpovědi na tato slova uvádí, že Vrchlický udělal zásadní chybu, když „ve svém posledním článku v *Hl. Nár. postavil stat' Macharovu o Hálkovi do jedné kategorie s enunciacemi nejmladších našich pp. kritiků*.“²⁰⁹ Dále poukazuje také na skutečnost, že ke sbližování mladých kritiků a např. *Naší doby* docházelo již před Macharovou aférou s článkem o Hálkovi.

Domníváme se, že z výše uvedeného plyne závěr, že Šimáček nechtěl, aby došlo ke spojení Machara s mladou kritickou generací v čele se Šaldou. Společně s Vodičkou se domníváme, že se Šimáček svými vystoupeními pravděpodobně snažil „podvázat možnost vzniku té jednotné fronty, která se připravovala a která se zřejmě projevila v říjnu 1895 vydáním *Manifestu České moderny*.“²¹⁰

Toto Vodičkovu tvrzení potvrzuje také Macharova korespondence se Šimáčkem, v níž se Šimáček všemožně snažil Machara odradit od spolupráce s mladými kritiky, konkrétně Šaldou, Procházkou a Karáskem.

„Ale pp. Šaldu, Procházku a Karáska nechci nechat tak zhola utéci. Dříve ať odvolají všechny surovosti, jež napsali, než bude možno klidně přihlížet, aby se stavěli v tom zápase vedle Tebe...“²¹¹

A v jiném dopise čteme, jak Šimáček očerňuje zmíněné kritiky, když Macharovi podsouvá myšlenku o nepotřebnosti spolupráce s nimi. „Což nevidíte, že oni potřebují Vás, lížou se k Vám, a ne Vy jich? Získali byste bez spojení s nimi.“²¹²

Za této situace vstupuje do polemiky Šalda a reaguje na Šimáčkova obvinění. Zásadní chybou, které se Šalda dopustil a která později skutečně mohla znamenat rozpad výše popsaného konstituování jednotné fronty proti Vrchlickému a spol., bylo, že polemiku zavedl na pole ryze osobní a soukromé a bez svolení do ní zatáhl další osobnosti (V. Mrštík, A. Sovu a F. X. Svobodu).

Šalda tak učinil v 8. bodě své „*Odpovědi p. M. A. Šimáčkovi*“, která vyšla ve 4. čísle *Rozhledů* v lednu 1895. Obvinil zde Šimáčka z nekalé redakční praxe. Šimáček prý škrta a přetváří v dílech mladých umělců publikujících ve *Světozoru* a využívá přitom té náhody, že dotyční umělci jsou

²⁰⁹ *Světozor*, roč. 29, r. 1894/1895, č. 10, s. 118.

²¹⁰ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 2*. Praha : Melantrich, 1950, s. 376.

²¹¹ MACHAR, J. S.: *Zapomínání a zapomenutí (oni a já II.)*. Praha : Aventinum, 1929, s. 88.

²¹² Tamtéž, s. 91.

z důvodu nemožnosti tisknout své prozaické a poetické práce jinde odsouzení tyto škrty snášet, protože jsou existenciálně na *Světozoru* závislí. V dalším Šaldově polemickém článku se Šimáčkem z 5. čísla *Rozhledů* (únor 1895) pak Šalda za tyto mladé umělce označuje Mrštíka, Sovu a Svobodu, kteří si mu prý osobně na Šimáčkovu redaktorskou praxi stěžovali.

Ve vzniklém sporu se dále exponoval také J. S. Machar a Herbenův realistický *Čas*, tedy vesměs subjekty (až na Svobodu), které se o deset měsíců později přihlásily k Manifestu České moderny.

Problémem v dané situaci bylo, že ani Machar, ani Herben, tedy osobnosti z tábora „realistického“²¹³ se v celém sporu nepostavily na Šaldovu stranu. Především s ohledem k Macharovu stanovisku mohla mít tato skutečnost, jak dále ukážeme, významné následky.

Usuzujeme tak na základě dopisu F. V. Krejčího Macharovi, který pochází z 22. října 1895, tedy z doby těsně před podepsáním Manifestu. Krejčí v něm seznamuje Machara s obstrukcemi, které Šalda ohledně svého podpisu dělá, a mj. píše, že Šalda „prohlásil, když již Manifest byl zaslán v tiskárně, že nepodepíše. Nechce prý být s Tebou a Sovou podepsán, poněvadž jste se pro něho neangažovali více v Šimáčkově aféře.“²¹⁴

J. S. Machar se v polemice o Šimáčka skutečně nepostavil na Šaldovu stranu a v prohlášení na stránkách *Světozoru* z 5. dubna napsal, že „redaktoři *Světozora* prokazují se hrozné hříchy. Leží-li tyto na jedné váze, házím rád na druhou stranu svůj literární význam s přáním, aby se každému začátečníku u nás dostalo tak svědomitého a liberálního redaktora jako kdysi mě.“²¹⁵

Proti Šaldovi nepřímo vystoupil také realistický *Čas*, konkrétně jeho redaktor Jan Herben, a to v článku ze 14. dubna 1895²¹⁶. Herben v celé polemice odhalil dvě strany – zásadní a osobní.

V otázce zásadní, tedy v tvrzení, že českým umělcům je odepírána svoboda tvorby a jsou redaktory nuceni vzdávat se své individuality ve

²¹³ Pokud budeme rozlišovat v České moderně proud realistický a pokrokářský, jsou *Čas* i Machar jednoznačně (i když Machar publikoval také v *Rozhledech*) příslušníky realistického křídla uvnitř Moderny.

²¹⁴ Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Machar Josef Svatopluk*, č. 1032, korespondence přijatá (Krejčí, F. V. Macharovi, J. S.), 22.10.1895.

²¹⁵ Cit. dle *Světozor*, roč. 29, r. 1894/1895, č. 21, s. 250.

²¹⁶ *Srov. Čas*, roč. 9, r. 1895, č. 15, s. 229–232.

prospěch zaměření listu do něhož píše, souhlasí Herben se Šaldou.²¹⁷ Tato skutečnost je dána především tím, že Herben považuje celou aféru za úlolek velkého boje mezi Vrchlickým a Macharem, v němž se jednalo o svobodu a volnost mladé kritiky.²¹⁸

V otázce osobní²¹⁹ však Herben vystupuje jednoznačně proti Šaldovi²²⁰, který podle něj v „*útoku svém na p. M. A. Šimáčka překročil přípustné meze polemiky. Především dopustil se indiskrétnosti a promluvil o věci způsobem tak lomozným, že svědectví přátel, za něž mluvil, velikosti nařknutí neodpovídají.*“²²¹

Polemika se Šimáčkem se tak v roce 1895 stala podnětem k dalšímu Šaldovu střetu s Časem a Janem Herbenem (po polemice o Schauera z let 1892/1893). K dalšímu polemickému střetu pak došlo v červnu, kdy se rozhořela tzv. polemika o pohostinské hry slečny Pospíšilové.

Vztah Herben – Šalda ostatně hrál, podobně jako v případě Šaldova vztahu k Macharovi a Sovovi, v souvislosti s podpisem Manifestu výraznou úlohu.

Usuzujeme tak na základě memoárů Jiřího Karáska ze Lvovic, který vzpomíná na události kolem konstituování České moderny a reflektuje také Šaldovu roli v nich. Podle Karáska se *Rozhledům* „*nepodařilo získat generaci celou...původně měl být manifest podepsán celou řadou spisovatelů, ale můj úhlavní nepřítel*²²² *vylučoval každého, kdo se mu nelíbil. Tak měl na příklad manifest podepsat také dr. Jan Herben, ale můj úhlavní nepřítel prohlásil, že škrtně svůj podpis, podepíše-li manifest dr. Herben.*“²²³

²¹⁷ Srov. Čas, roč. 9, r. 1895, č. 15, s. 229n.

²¹⁸ Srov. tamtéž.

²¹⁹ Herben se podivuje zejména nad skutečností, že Šalda obviňuje právě a jen Šimáčka, a nezmiňuje redakční praxi mnoha jiných redaktorů, kteří ve svých listech uměleckou individualitu potlačují mnohem bezohledněji.

²²⁰ Je zajímavé, že Šalda se tentokrát omezil na věcnou odpověď a nepustil se s Herbenem do ostré výměny názorů. Namísto toho se pokusil bod po bodu Herbenovy vývody vyvrátit, přičemž striktně setrval na svém stanovisku ohledně Šimáčkovi redaktorské praxe.

²²¹ Tamtéž, s. 231.

²²² Tímto označením tituluje Karásek Šaldu v celých svých pamětech.

²²³ KARÁSEK ZE LVOVIC, J.: *Vzpomínky*. Praha : Thyrsus, 1994, s. 140.

Antonín Sova, do polemiky zatažený Šaldou, se k celé aféře, v jejímž rámci si měl podle Šaldových slov stěžovat na Šimáčkovu redakční praxi²²⁴, vyjádřil na stránkách brněnské *Nivy*²²⁵.

Sovovu prohlášení na adresu redakční Šimáčkovy praxe, otištěnému v 11. čísle *Nivy* v roce 1895 předchází otištěný dopis M. A. Šimáčka, v němž ten přímo žádá Sovu o jasné, pravdivé a za nic se neschovávající prohlášení o Šimáčkově redakčním počínání.²²⁶

Sovova odpověď na výše zmíněný Šimáčkův list Šaldu rozhodně nenadchla, a to už pro první odstavec, v němž Sova píše, že „*uvedení mého jména v p. Šaldově odpovědi nestalo se s mým vědomím a svolením ani písemně ani ústně. Neviděli jsme se již několik měsíců a nemluvili spolu.*“²²⁷ V dalších řádcích dopisu Šimáčkovu sice Sova potvrzuje Šaldovo nařčení Šimáčka z toho, že provádí redakční škrty v pracích, které mají vyjít na stránkách *Světozoru*, nicméně jedním dechem dodává, že si na tuto praxi nikdy nestěžoval, leda tak v úzkém kruhu nejbližších přátel a ještě jen žertem.²²⁸

Toto polovičaté Sovovo prohlášení Šalda vnímal jako zradu vůči své osobě, která jej hluboce zasáhla a z níž také vyvodil vůči Sovovi razantní kroky. „*Zbývá mně ještě poděkovat ti za uctivou titulaturu „pan Šalda“...odstavil jsi se daleko hned ode mne...Šimáček je ti „milý přítel“, já jsem ti „pan Šalda“. Bon...jsi mi ode dneška „panem Sovou“. Přerušuju s tebou všecken styk přátelský a jakýkoli vůbec.*“²²⁹

Ve světle tohoto dopisu se skutečně zdá být pravděpodobným a pravdivým tvrzení F. V. Krejčího v dopise Macharovi z doby těsně před publikováním Manifestu, že Šalda nechce být na Manifestu podepsán společně se Sovou.²³⁰

Co se týká F. X. Svobody, jeho vzájemný vztah se Šaldou zůstal po Šimáčkově aféře nezměněn. Svoboda totiž na stránkách *Rozhledů* publikoval

²²⁴ Konkrétně se jednalo o případ básně *Zimní večery*, v níž Šimáček údajně zcela přebásnil poslední verš, čímž zcela změnil smysl celé básně.

²²⁵ Srov. *Niva*, roč. 5, r. 1894/1895, č. 11, s. 175.

²²⁶ Tamtéž.

²²⁷ Tamtéž.

²²⁸ Tamtéž.

²²⁹ Cit. ZIKA, J. ed.: *F. X. Šalda – Antonín Sova : Dopisy*. Praha : Academia, 1967, s. 29.

²³⁰ Srov. Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Machar Josef Svatopluk*, č. 1032, korespondence přijatá (Krejčí, F. V. Macharovi, J. S.). 20. 10. 1895.

prohlášení, v němž uvedl, že skutečně „před lety s pp. Mrštíkem, Sovou a Šaldou mluvili o způsobu oprav p. Šimáčkových a těžce jej nesli.“²³¹

Toto Svobodovo prohlášení je však z hlediska sledovaných rozepří mezi osobnostmi podepsanými pod prohlášením Moderny irelevantní, a to z důvodu Svobodovi neúčasti na něm, a proto mu nebudeme věnovat větší pozornost.

Mnohem zajímavější se pro nás jeví osobnost Viléma Mrštíka, jelikož v jeho případě se dnešním badatelům zachovala soukromá korespondence se Šaldou, z níž můžeme usuzovat na Šaldovy podněty k rozpoutání této pro Českou modernu naštěstí pouze potenciálně destruktivní polemiky.

V dopise z 12. března 1895 Šalda ujišťuje Mrštíka, že nehodlá v žádném případě citovat z jeho soukromé korespondence, jelikož jej do celého sporu nechce hlouběji vtahovat. Proti Šimáčkově chce argumentovat zcela kategoricky a dokázat, že je v právu, a že polemiku na pole osobních insinuačí uvrhl Šimáček, nikoli on.²³²

Dnes, s odstupem více než sta let je velmi obtížné usuzovat na to, kdo byl v aféře Šalda vs. Šimáček v právu. Není naším záměrem analyzovat, v čem Šimáček pravdu měl a v čem nikoli a zda byla jeho redakční praxe ve *Světovězoru* vsutku taková, jak ji popisoval Šalda. Důležitá pro nás je pouze odpověď na již několikrát zmiňovanou hypotézu Zdeňka Pešata, zda Šalda svým jednáním v průběhu polemiky mohl v samotném zárodku způsobit rozpad České moderny.

I přesto, že by odpověď hypoteticky zněla ano, omezíme se pouze na konstatování, že Šalda si proti sobě opravdu popudil (vlastní vinou) některé osobnosti, se kterými později kooperoval, ať již na přípravách *Almanachu Česká moderna*, podpisem pod Manifestem České moderny, nebo v následných polemikách souvisejících s rozpadem Moderny.

Již jsme naznačili, že to byla mj. polemika se Šimáčkem a její důsledky, které výrazně ovlivnily Šaldovo chování ve dnech podpisu manifestu. V následujících kapitolách budeme toto zjištění komparovat s dalšími, abychom co nejdůvěhodněji a nejplastičtěji rekonstruovali okolnosti

²³¹ Cit. dle *Rozhledy*, roč. 4, r. 1895, č. 6, s. 365.

²³² Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Mrštík Alois a Mrštík Vilém*, č. 1137, korespondence přijatá (Šalda F. X. Mrštíkovi V.), 12. 3. 1895.

příprav, podpisu a následných událostí spojených s Manifestem České moderny.

7.4 Spor o sl. Pospíšilovou

Tzv. polemika o pohostinské hry sl. Pospíšilové, do níž výrazným způsobem zasáhl také F. X. Šalda, se stala jeho druhou výraznou polemikou v „revolučním“ roce 1895. Po *Světozoru* a jeho redaktoru M. A. Šimáčkovi se tentokrát Šalda polemicky střetl především s Janem Herbenem a jeho *Časem*, čímž oživil vzájemné polemiky z let 1892–1893, jejichž průběhu se věnujeme v kapitole o Šaldově vztahu k H. G. Schauerovi.

V rámci této kapitoly nebudeme hlavní pozornost věnovat ani tak vlastnímu předmětu sporu²³³, jako spíše faktu, že se Šalda znovu dostal do polemiky ne se zástupci starší literární generace (jako např. s Vrchlickým), ale s redaktorem realistického *Času*, v rámci České moderny tedy *de facto* spojencem. Právě z tohoto důvodu tuto polemiku považujeme za další důležitý mezník Šaldovy cesty k podpisu pod Manifestem České moderny.

Charakter celého sporu poměrně jasně rezonuje již z prvních vět, jimiž Šalda do polemiky na obhajobu sl. Pospíšilové zasáhl. *„Pohostinským hrám slečny Pospíšilovi předcházela a provázela je řada debat politických, národních, etických. Měla být slečna Pospíšilová připuštěna ke hrám na Národním divadle? Ona, která odešla do ciziny, hrála německy v Berlíně a Vídni...a odpovídalo se z četných stran kategorickým: nikdy...tak šla v podstatě argumentace nepřátelská slečně. Jak se k ní postavit? Pravím zpříma, že ji nesdílím.“*²³⁴

Podobně jako v případě Šaldovy polemiky s M. A. Šimáčkem, také v rámci této polemiky, v níž se Šalda vedle brněnské *Nivy* střetl především

²³³ Šalda se v celé polemice postavil na stranu sl. Pospíšilovi, jejíž odchod do zahraničí (kde hrála v německých divadlech) vysvětloval zvláštní psychologií a etikou herců, kterou nelze nahrazovat etikou občanskou. V psychologii každého herce je podle Šaldy ukryta živelnost a temperament, které jej nutí neustále hrát. A pokud prý byla sl. Pospíšilová pro nějaký mravní přestupek vyloučena z Národního divadla, je její odchod do zahraničí pochopitelný, jelikož neexistuje druhé srovnatelné české hlediště, na němž by mohla hrát. A Šalda svoji obhajobu uzavírá: *„Žádat heroismus charakterový od herečky je prostě nesmyslné...stačí být vyšší o půl hlavy a mít pýchu a temperament svého já – a visíte hned na některé národní šibenici.“* Cit. dle ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 2*.

²³⁴ Tamtéž, s. 176.

s *Časem* a jeho redaktorem Janem Herbenem, můžeme identifikovat dvě roviny – osobní a politickou (společenskou).

V rovině osobní se jednalo o střet Šaldy s Herbenem. Jan Herben v *Čase* z 15. června 1895 mj. napsal, že „*nebývá v našem světě literárním a uměleckém událostí, aby tak pobuřovaly, jako pobouřil výklad p. F. X. Šaldy o hrách slečny Pospíšilovy v květnových Rozhledech,*“²³⁵ a ve vydání z 6. července 1895 již pokračuje na zcela osobní rovině, když píše, že „*jenom tolik musím za sebe říci, že p. F. X. Šaldou uražen nejsem. Mám o něm své ustálené mínění ze srážky, kterou jsem s ním měl pro H. G. Schauera.*“²³⁶

Na tomto místě odkazujeme k našim závěrům uvedeným v kapitole o Šaldově polemice s M. A. Šimáčkem, na základě nichž se domníváme, že právě v osobním vztahu mezi Šaldou a Herbenem (a v obecné rovině mezi Šaldou a realistickými deníky *Čas* a *Naše doba*) zela hluboká propast, kterou musela Česká moderna na cestě k Manifestu České moderny překlenout.

Celá polemika Šalda – Herben (*Čas*) však měla ještě jednu dimenzi, a to šíře politickou. Obhajobu Pospíšilové totiž Šalda pronesl na stránkách Pelclových pokrokářských *Rozhledů*, což bylo trnem v oku některým pokrokářským politikům, jelikož Šaldovy články poskytl *Času* vítanou záminku k útoku na *Rozhledy*.

Ve výše citovaných člancích Herben v kontextu sporu o slečnu Pospíšilovou zaútočil na staročeskou i mladočeskou stranu, když napsal, že „*hanba to byla, jak obě politické strany ležely u nohou dámy, která má skvělé úbory.*“²³⁷ Na tomto místě se však Herben nezastavil a k těmto politickým uskupením přidal také pokrokáře, konkrétně *Rozhledy* reprezentované v celém sporu Šaldou.

„*Ale že tu v Rozhledech redakce kryje svým jménem názory páně Šaldovy s nepřipustnými výklady o zvláštní psychologii a zvláštní etice...to se nedá oddisputovat. Pan Šalda neodpovídá už jen sám za sebe, nýbrž odpovídá s ním také autorita listu, jež se mu propůjčila.*“²³⁸

²³⁵ *Čas*, roč. 9, r. 1895, č. 24, s. 371.

²³⁶ *Čas*, roč. 9, r. 1895, č. 27, s. 424.

²³⁷ *Čas*, roč. 9, r. 1895, č. 24, s. 373.

²³⁸ Tamtéž.

Z těchto citací Času jasně vyplývá, jak Herben využil Šaldovy obrany slečny Pospíšilové k útoku na pokrokářské *Rozhledy*. V kontextu připravovaného *Almanachu České moderny* tak registrujeme vznik další třetí plochy v rámci široké, leč nesourodé skupiny mladých reformistů sdružených kolem různých osobností a periodik.

Šaldovy články o aféře kolem slečny Pospíšilové vzbudily vlnu nevole také mezi pokrokářskými politiky, tedy *de facto* v Šaldově vlastním. Antonín Čížek v tajném dopise do vězení na Borech píše pokrokářským vůdcům o Šaldově postojích v souvislosti se sl. Pospíšilovou.

*„Se Šaldou jsme také měli diskuzi o článku v Rozhledech Pospíšilové, ale s ním se není možno hádat, on je filosof...přinesl si Časopis českého studentstva a dokazoval, že celý náš směr byl individualistní, že jsme vždy bránili náhled jedince proti mase, a že máme touž povinnost vůči Pospíšilové...“*²³⁹

Tento citát poskytuje jasný důkaz toho, že Šalda ze svých zásad v žádném případě nehodlal slevit, a to ani na veřejnosti, ani v soukromých debatách se svými známými.

Jaký byl názor na celou problematiku ze strany pokrokářských vůdců vězněných na Borech, tedy lidí mimo redakční radu *Rozhledů*, jasně ukazuje tajný dopis K. St. Sokola přátelům z 21. června 1895. V něm Sokol mj. píše, že Čas dostal v důsledku Šaldova článku opravdu skvělou příležitost k útoku na *Rozhledy*. Tento útok na *Rozhledy* byl podle něj jedině zasloužený. Sokol však apeluje, aby se redakce *Rozhledů* z této chyby poučila a míří své výtky především na Josefa Pelcla. *„Tolik se přece musíme spoléhat na pokrokové redaktory, aby věděli aneb vycítili, co straně prospívá neb škodí. Myslím, že v tomto případě postačí spasitelské napomenutí, z něhož bude Pelcl čerpat sílu, aby se opřel přehmatům svých vážených a důležitých spolupracovníků.“*²⁴⁰

Na těchto reakcích z pokrokářského tábora vidíme, že ani v jeho rámci se Šalda nedočkal výrazné podpory a v polemice o sl. Pospíšilovou byl ještě osamocenější než v případě Šimáčkovy aféry, kde se na jeho stranu

²³⁹ *Tajný dopis Ant. Čížka 15. června 1895.* In SOKOLOVÁ, B. ed.: *Vězeňská korespondence Karla Stanislava Sokola z let 1893–1895.* Praha : Česká grafická unie a. s., 1929, s. 498.

²⁴⁰ *Tajný dopis K. Stan. Sokola přátelům 21. června 1895.* In tamtéž, s. 506n.

postavily alespoň Vilém Mrštík, F. X. Svoboda a *de facto* celé *Rozhledy*, jež poskytly Šaldovi místo k vedení polemiky a především v osobě redaktora a vydavatele Josefa Pelcla se postavily jednoznačně na Šaldovu stranu.

O jisté smířlivosti v této polemice (na rozdíl od polemiky o Schauera z let 1892–1893) však svědčí tečka za celou polemikou, kterou učinil Šalda v *Rozhledech* v článku *Několik slov Času z 6. července t. r.*, kdy na místo dalších útoků nechává „*zcela klidně rozhodnout čtenářům, kteří sledovali diskuzi, formuloval-li jsem otázku správně a řešil-li jsem ji správně či nic.*“²⁴¹

7.5 Almanach Česká moderna

Než přesuneme svoji pozornost na Manifest České moderny, musíme dokončit analýzu geneze událostí, vedoucích k jeho vydání.

Prvním společným vystoupením mladé generace se měl stát tzv. *Almanach* (Sborník) *české moderny*, jehož vydání bylo připravováno již od května roku 1895, a v jehož rámci se na široké názorové platformě měla poprvé společně setkat řada příslušníků mladé generace.²⁴²

Šaldovo jméno v souvislosti s tímto „projektem“ rezonuje poměrně nevýrazně. Hlavními organizátory tohoto záměru se stali Josef Pelcl a František Václav Krejčí, vedle nichž se objevili také Josef Svatopluk Machar a Vilém Mrštík, kteří se společně s Krejčím měli stát editory plánovaného sborníku. Vyplývá to z Pelcova dopisu Macharovi, kdy redaktor *Rozhledů* píše: „*Vy, Mrštík, Sova, Krejčí, Šalda, Svoboda i pí. Svobodová, Herben, Kvapil – redakci by měli mít Vy, Krejčí, Mrštík.*“²⁴³

V korespondenci Josefa Pelcla pokrokáři Antonínu Hajnovi z 2. července 1895 pak čteme značně rozšířený výčet autorů, kteří měli přispět do almanachu: „*Česká moderna vydá Sborník, jímž chce se osamostatnit a od starých pánů odříznout. Do Sborníku budou psát: Machar, Masaryk, Mrštíkové, Svoboda s paní, Šlejhar, Březina, Jaroš, Sova, Kvapil, Šalda,*

²⁴¹ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 2*. Praha : Melantrich, 1950, s. 358.

²⁴² PEŠAT, Z.: *J. S. Machar básník*. Praha : ČSAV, 1959, s. 84.

²⁴³ Cit. dle VOJÁČEK, M.: *Manifest České moderny*. In: *Časopis Národního muzea v Praze*, roč. 169, r. 2000, č. 1/2, s. 92.

*Krejčí, Vodák, Herben, Šimáček, Karásek, snad Neumann a někteří mladší.*²⁴⁴

Již z výše zmíněného výčtu jmen je jasné, že připravovaný almanach neměl být zdaleka pouze záležitostí úzce literární, ale kromě poezie a beletrie se v něm měly vyskytnout také kritické studie a širší kulturně-politická problematika.²⁴⁵

Výčet potenciálních spoluautorů *Almanachu České moderny* byl snad ještě rozmanitější²⁴⁶ než v případě Manifestu České moderny, a proto není divu, že vzbudil diskuze napříč politickým spektrem. Z charakteru některých zmínek v korespondenci pokrokových politiků uvězněných po procesu s tzv. Omladinou Na Borech pak usuzujeme, že tyto diskuze mohly stát u krachu *Almanachu České moderny*, jehož záměr nebyl nikdy realizován.

29. července 1895 píše Karel Stanislav Sokol, jeden z pokrokových vůdců vězněný Na Borech, svým přátelům: „*Naprosto se mi nelíbí myšlenka, že v almanachu, nákladem pokrokového redaktora Pelcla vydaném, bude psáti Masaryk...což se vás pak nedotklo to jeho rozeznávání mezi „pokrokovými“ a „pokrokářskými“ spolupracovníky Rozhledů? Tímto způsobem ten rozdíl utvrdíme a umožníme, kdežto naší prací musí býti, aby jednotlivci přiznali barvu, aby sami si vyjasnili, komu jsou bližší, zda nám či humanitářství Masarykovu.*“²⁴⁷

Domníváme se, že neustálé napětí mezi pokrokáři a realisty, v tomto období navíc zesílené vydáním Masarykovy nové knihy *Naše nynější krise*, stálo spolu se soukromými rozepřemi některých potenciálních přispěvatelů u krachu celého projektu.

²⁴⁴ HAJN, A.: *Z mé předválečné korespondence*. In: Lumír, roč. 55, r. 1928/1929, č. 10, s. 457.

²⁴⁵ PEŠAT, Z.: *J. S. Machar básník*. Praha : ČSAV, 1959, s. 84.

²⁴⁶ Vedle realistů typu Masaryka a Machara se na seznamu možných přispěvatelů ocitli také pokrokově smýšlející autoři z okruhu Pelclových Rozhledů, ale třeba také Šimáček, jehož přítomnost byla jistě trnem v oku mnoha účastníkům v čele se Šaldou.

²⁴⁷ *Tajný dopis K. St. Sokola přátelům nejspíše 29. července 1895*. In SOKOLOVÁ, B. ed.: *Vězeňská korespondence Karla Stanislava Sokola z let 1893–1895*. Praha : Česká grafická unie a. s., 1929, s. 547.

8. Okolnosti Šaldova podpisu pod Manifestem České moderny

Analyzujeme-li bezprostřední okolnosti podpisu F. X. Šaldy pod Manifestem České moderny, nemůžeme opomenout hledání odpovědí na dvě důležité otázky – otázku Šaldova autorství či spoluautorství na textu manifestu, a dále problematiku Šaldova podpisu, o níž se dozvídáme zejména z korespondence a osobních vzpomínek zainteresovaných osobností.

8.1 Šaldovo autorství

Co se týká Šaldovy participace na formulování textu manifestu, nejčastějším a širokou odbornou veřejností přijímaným názorem uváděným také odbornou literaturou je, že text manifestu koncipoval J. S. Machar a Šalda jej následně o některé pasáže doplnil, jiné přestyloval a celkově jej upravil k obrazu svému tak, aby pod něj bez výčitek svědomí mohl připojit svůj podpis.²⁴⁸

Primární prameny nehovoří v otázce autorství tak jasně jako kodifikované literárně-historické příručky. Považujeme proto za funkční tyto jednotlivé pohledy analyzovat a jejich vzájemnou komparací se pokusit o formulaci relevantních závěrů.

Velmi překvapující a svým zněním osamocená je vzpomínka F. V. Krejčího, jednoho z vůdčích představitelů *Rozhledů* a člověka, který svojí účastí rozhodně nebyl, jak ještě dovodíme, pouze řadovým signatářem Manifestu České moderny.

Krejčí ve své vzpomínkové knížce *Konec století* (vyšla až ve 30. letech 20. století) popisuje genezi vzniku manifestu takto. „*Jednoho dne zaslal nám J. S. Machar z Vídně návrh prohlášení, jež mělo být společným prohlášením literární i politické generace seskupené kolem Rozhledů...věc nás*

²⁴⁸ Srov. FORST, V. et. al.: *Lexikon české literatury : osobnosti, díla, instituce. A-G*. Praha : Academia, 1985, s. 479.

*překvapila, o ničem takovém nebylo předtím jednáno, podnět vyšel jen od Machara samého a jeho dílem je nejen celá koncepce projevu, ale myslím, že i každá jeho věta. Alespoň se nepamatuji, že bychom byli na znění manifestu něco podstatného měnili.*²⁴⁹

Je takřka jisté, že v této části svých vzpomínek Krejčí fabuloval a (zřejmě záměrně) dezinformoval, což dokazuje jeho korespondence s J. S. Macharem ze dnů, které bezprostředně předcházely vydání Manifestu České moderny.

Na začátku října 1895 totiž Krejčí jménem *Rozhledů* v jednom dopise Machara přímo žádá, aby koncipoval text manifestu, který se má stát souhrnným projevem mladých proudů. „*A musí se zas vytáhnout meč z pochvy...A jdeme proto na Tebe s prosbou: sedni na chvílku a napiš nám laskavě vstup k novému ročníku Rozhledů, který bude zároveň stručným a pádným manifestem Moderny politické i literární.*“²⁵⁰

V další části dopisu pak Krejčí seznamuje Machara se skutečností, že se bude dvakrát do měsíce scházet redakční schůze *Rozhledů*, která bude mj. projednávat i konečný text znění manifestu. Na této redakční schůzi měl být vedle Pelcla, Krejčího a Třebického přítomen také Šalda.²⁵¹

Tato informace je tedy prvním jasným indikátorem toho, že Šalda mohl na závěrečné podobě textu manifestu výrazně participovat (i když o explicitních Šaldových zásadách v textu dopisu nenalzáme žádnou zmínku).

V jednom z dalších dopisů pak Krejčí informuje Machara o aktuálním stavu kolem manifestu. „*Drahý příteli, korekturu B. b. (myšlena Macharova sbírka Boží bojovníci namířená proti politice mladočeské strany, pozn. aut.) i Manifestu dostanete z Pardubic. Obě zašlete mně – a to s největším urychlením. Manifest jsme doplnili – v politice, sociální politice a útokem na stranu.*“²⁵²

Tato formulace již informuje o jisté úpravě původního Macharova textu, nicméně stále neobsahuje explicitní formulace Šaldovy přímé spoluúčasti.

²⁴⁹ KREJČÍ, F. V.: *Konec století*. Praha : Československý spisovatel, 1989, s. 284n.

²⁵⁰ Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Machar Josef Svatopluk*, č. 1032, korespondence přijatá (F. V. Krejčí J. S. Macharovi), 7. 10. 1895.

²⁵¹ Srov. tamtéž.

²⁵² Tamtéž, 14. 10. 1895.

Ty nacházíme až v chronologicky následující Krejčího korespondenci s Macharem, a také v dochované korespondenci Šaldově.

V následující kapitole se budeme podrobněji zabývat okolnostmi Šaldova podpisu, k jehož osvětlení opět výrazně přispívá Krejčího a Macharova korespondence. Na tomto místě pouze doplníme, jak Krejčí glosuje Šaldovu spoluúčast. *„Když jsi prve poslal Manifest v rukopisu, sešli jsme se u něho. Šalda s celým zápalem přistoupil na věc a nejen to, hnal nás jako diktátor ještě dále. Začal diktovati Pelclovi nejšílenější nápady, chtěl vyjmenovati v manifestu osoby a listy, proti nimž jsme... Prohlásil jsem, že to nepodepíšu, ale to ho nemýlilo... Domnívali jsme se, že se z toho vyspal a že rozumně podepíše Tvůj text s některými svými dodatky, kteréš četl.“*²⁵³

V tomto Krejčího dopise z 22. října 1895 již máme explicitně potvrzeno Šaldovo spoluautorství, nicméně skutečnost, které pasáže přímo formuloval, uvedena není.

Lukeš v citované studii dovozuje, že Šalda je autorem tří odstavců Manifestu České moderny, konkrétně těch, které pojednávají o otázkách politických a sociálních.²⁵⁴

S tímto závěrem nesouhlasíme, a to na základě faktu, že sám Šalda se k otázce své účasti na formulování textu Manifestu České moderny hlásí v jednom z dopisů Sigismundu Bouškovi, přičemž svoji spoluúčast směřuje na zcela jiné části manifestu.

*„Lidé, kteří podepíší před 6 měsíci program Moderny, kde je první artikl bezohlednost v kritice, samoučelnost její (žádná tzv. objektivnost, tzv. spravedlnost etc. – samé fikce a iluze – Krejčí nota bene na tento artikl, jenž já (zvýrazněno Šaldou) stylizoval, napsal dvacetistránkovou variaci do Literárních listů 1. číslo et. sg. „Mladá kritika“, kde rozšlapává jen, co já řekl ve dvou větách).“*²⁵⁵

Zde narážíme na zjevný paradox s tvrzeními Lukešovým. Zatímco Lukeš přisuzuje Šaldovi spoluautorství druhé části Manifestu, která se věnuje politickým a sociálním otázkám, sám Šalda se v soukromé korespondenci

²⁵³ Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Machar Josef Svatopluk*, č. 1032, korespondence přijatá (F. V. Krejčí J. S. Macharovi), 22. 10. 1895.

²⁵⁴ Srov. LUKEŠ, J.: *F. X. Šalda a Manifest Česká moderna*. In: *Česká literatura na předělu století*. Jinočany : H & H, 2001, s. 32.

²⁵⁵ Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Bouška Sigismund*, č. 114, korespondence přijatá (F. X. Šalda Bouškovi Sigismundovi), 30. 5. 1896.

přiznává ke spoluautorství na první části, jež se věnuje literatuře a literární kritice (šíře chápáno kritice společnosti).

V předešlých kapitolách práce jsme opakovaně poukazovali na vzájemnou provázanost literární a společenské kritiky v Šaldově kritické tvorbě. Je však třeba si uvědomit, že literární kritika tvořila pouze základ a výchozí bod Šaldových kritik šíře společenských.

Na základě této dedukce a výše zmíněné explicitní formulace ze soukromé korespondence usuzujeme, že Šalda mnohem spíše participoval na první části Manifestu České moderny, věnované kritice, než na části druhé, jejíž obsah mu sice zcela jistě byl v mnoha punktech blízký, ale byl přeci jen pravděpodobněji dílem politikou ostříleného Josefa Svatopluka Machara.²⁵⁶

8.2 Šaldův podpis

Otázka Šaldova podpisu pod Manifestem České moderny je velmi úzce spjata s otázkou Šaldova autorství, které je analyzováno výše. Proto také při analýze Šaldova podpisu vycházíme z podobných primárních pramenů jako v předchozí kapitole.

Jelikož podpisy na Manifestu, stejně jako jeho autorství nebyly řešeny v denním tisku, jsme opět takřka výhradně odkázáni na osobní korespondenci zainteresovaných subjektů, již můžeme obecně považovat za jeden z hlavních historických pramenů událostí kolem konstituování České moderny.

Co se týká Šaldova podpisu, je zarážející, že právě o něj musel být v zákulisí *Rozhledů* sveden největší boj, a to zejména vlastním Šaldovým přičiněním.

Jak jsme již zmínili, Šalda byl jedním z hlavních a nejdůležitějších signatářů, dokonce spoluautorů Manifestu České moderny, zasedal

²⁵⁶ Stačí si také uvědomit, že Machar v době publikování Manifestu České moderny dokončil své *Boží bojovníky*, otevřený útok proti praktikám mladočeské strany na Říšské radě. I proto usuzujeme, že jsou politické a sociální formulace spíše jeho dílem, než dílem Šaldovým.

v redakční radě *Rozhledů*, která měla na starosti konečnou revizi manifestu, a celkově patřil k nejnápadnějším osobnostem pod manifestem podepsaných.

Okolnosti jeho podpisu můžeme ve světle archivních pramenů (korespondence) vnímat dvojitým pohledem. První z nich je pohled jeho blízkých (přátel i odpůrců), především F. V. Krejčího, druhý pak pohled samotného Šaldy, jak jej interpretujeme především na základě korespondence s Růžnou Svobodovou, která byla mimochodem jednou z osobností, které odmítly manifest podepsat (vedle ní ještě např. Arnošt Procházka nebo Jiří Karásek ze Lvovic, tedy autoři z okruhu *Moderní revue*).²⁵⁷

O atmosféře, v níž Šalda podepisoval Manifest České moderny, stejně jako o jeho psychickém rozpoložení, referuje F. V. Krejčí v dopise J. S. Macharovi z 22. 10. 1895, z něž jsme již citovali v kapitole o Šaldově autorství.

Krejčí v něm referuje o Šaldově zásazích do textu manifestu, na což navazuje líčením neustálých proměn Šaldova názoru na manifest, jeho smysl a cíl. Šalda podle Krejčího „*prohlásil, když již Manifest byl zaslán tiskárně, že nepodepíše. Nechce prý býti s Tebou a Sovou podepsán, poněvadž jste se pro něho neangažovali více v Šimáčkově aféře...Přes noc si Šalda zas věc rozmyslil (on totiž mluví v každé půlhodině jinak) a ráno oznámil, že sice podepíše, ale že to všechno nestojí za nic, že se sám za to stydí, že se tak manifesty nepíší, že to je půlmistrovský výnos atd.*“²⁵⁸

Výše popsané okolnosti poměrně přesně korespondují s popisem událostí ze strany samotného Šaldy, který však v dopise adresovaném Růžně Svobodové popisuje sám sebe jako oběť, nikoli rozvraceče Moderny.

„*Milostpaní, budete přece číst mé jméno na tom jarmarečním inzertu, na tom cirkusovém křiklavém programu, který bude nalepen na první stránce Rozhledů. Nechtěl jsem podepsat a bránil jsem se do krajnosti. Oni mne však zterrorizovali...Stonal jsem, když s ním přišli ke mně, a nemocný člověk, unuděný a mrzutý, chopí se každé barokní fantazie a hraje si s ní z rozmaru a dlouhé chvíle...Já také (...) hrál jsem si s tím manifestem, kácel ho a*

²⁵⁷ Srov. LUKÉŠ, J.: *F. X. Šalda a Manifest Česká moderna*. In: Česká literatura na předělu století. Jinočany : H & H, 2001, s. 33.

²⁵⁸ Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Machar Josef Svatopluk*, č. 1032, korespondence přijatá (F. V. Krejčí J. S. Macharovi), 22. 10. 1895.

*obracel chvilku. A oni nyní mluvili o závazku a povinnosti podepsat, ač jsem druhý den nebo třetí věc zkarikoval...*²⁵⁹

Skutečnost, že Šalda skutečně nechtěl Manifest České moderny podepsat, nepřímo dokládá také básník Antonín Sova, který v roce 1917, tedy se značným časovým odstupem, vzpomíná v článku k padesátému výročí Šaldova narození v *Národních listech*, že Šalda „*nikdy, jak vím, nevěřil v cechovní význam Moderny, jen v jednotlivé její představitele.*“²⁶⁰

Na Šaldovy obstrukce při podepisování Manifestu vzpomíná po letech ve svých pamětech také Jiří Karásek ze Lvovic, autor, který odmítl Manifest podepsat (a na místo toho se sblížil s *Moderní revue* Arnošta Procházky, která se postavila na stranu odpůrců Manifestu) a z toho důvodu musel po osobní rozepři s redaktorem Pelclem opustit *Rozhledy*.²⁶¹

*„Rozhledům se nepodařilo získat generaci celou...původně měl být manifest podepsán celou řadou spisovatelů, ale můj úhlavní nepřítel (myšlen Šalda, pozn. aut.) vylučoval každého, kdo se mu nelíbil. Tak měl na příklad manifest podepsat také dr. Herben, ale můj úhlavní nepřítel prohlásil, že škrtně svůj podpis, podepíše-li manifest dr. Herben.“*²⁶²

Výše zmíněnou informaci nepřímo potvrzuje fakt, že Herbenův podpis na Manifestu skutečně nenacházíme. Místo toho bylo mezi iniciátory v soukromí dohodnuto, aby se Manifest objevil otištěn společně s prohlášením redaktora na stránkách *Času*, což se také stalo ve vydání z 26. října 1895.²⁶³

Ani v dalších dnech po podpisu a publikování Manifestu se Šalda z jím zmíněných „*barokních nálad*“ nedostal a na základě jeho korespondence se Svobodovou můžeme usuzovat, že se se svým podpisem nemohl smířit a vnitřně o něj stále sváděl boj.

Šalda se skutečně domníval, že vnějším bojem se nic nezmuže. „*...vím, že rozkvět umění, rozumu, reflexe jistě přivede k pádu tuto hnusnou*

²⁵⁹ Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Šalda F. X.*, č. 1645, korespondence odeslaná (Šalda F. X. Svobodové R.), bez datace (pravděpodobně říjen 1895).

²⁶⁰ Cit. dle ZIKA, J. ed.: *F. X. Šalda – Antonín Sova : Dopisy*. Praha : Academia, 1967, s. 173.

²⁶¹ KARÁSEK ZE LVOVIC, J.: *Vzpomínky*. Praha : Thyrus, 1994, s. 139.

²⁶² Tamtéž, s. 140.

²⁶³ Šaldova nechuť podepsat Manifest spolu s Herbenem pramenila zřejmě především z jejich nedávného sporu o sl. Pospíšilovou, kterému jsme se věnovali v kapitole 7.4.

*kulturu, že se opije do otravy těch sladkých jedů a uhnije z nitra. V ten konec věřím, ne v útoky vnější.*²⁶⁴

Manifest České moderny, stejně jako celou svou dosavadní tvorbu hodnotí jako úplně zbytečnou, když říká, že to všechno „*pro nic nebylo, pro nic. Nikomu ničím nebylo, ani stopy po tom. Ani práškem jsem nikde nepohnul, nic nesdělil...*“²⁶⁵

Z výše uvedeného vyvozujeme dva závěry. Prvním z nich je zjištění, že se v Šaldově chování zřejmě projevila jeho nestálá povaha, která jej neustále hnala k promýšlení a převrácení vlastních názorů a k jejich ustavičné genezi, ale také jeho vypjatý individualismus, který dobře dokumentují výše citovaná slova ze Sovových vzpomínek.

Druhým závěrem je fakt, že Šalda sice pevně věřil v myšlenky v Manifestu obsažené, nicméně nesouhlasil s formou jejich vyjádření, v čemž byl silně podporován Růženu Svobodovou. V tomto názoru nás utvrzuje také Šaldova korespondence s Macharem, v níž Šalda Macharovi píše, že Modernu nazírá podobně jako on, „*jako filozofický princip, jako zákon lepšího budoucího života; tu nepoškodí nikdo.*“²⁶⁶

Další genezi Šaldových názorů na Modernu a její budoucnost se budeme věnovat v jedné z následujících kapitol.

²⁶⁴ Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Šalda F. X.*, č. 1645, korespondence odeslaná (Šalda F. X. Svobodové R.), 13. 11. 1895

²⁶⁵ Tamtéž.

²⁶⁶ Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Machar Josef Svatopluk*, č. 1032, korespondence přijatá (Šalda F. X. Macharovi, J. S.), 10. 4. 1896.

9. Život a rozpad České moderny očima F. X. Šaldy

V tomto posledním oddíle diplomové práce se zaměříme nejen na období následující bezprostředně po publikování Manifestu České moderny na stránkách úvodního čísla *Rozhledů* ročníku 1895/1896 (říjen), ale také se pokusíme očima F. X. Šaldy analyzovat události prvních měsíců kalendářního roku 1896, kdy se v rozsáhlých polemikách střetly dvě skupiny signatářů Manifestu České moderny, a šíře pak dva mladé reformní proudy české společnosti – pokrokáři a realisté.

Považujeme za funkční rozdělit celý tento oddíl na dvě samostatné kapitoly.

V první kapitole se pokusíme o analýzu a dopad Šaldovy kritiky Masarykovy *Naší nynější krize* na stránkách Pelclových pokrokářských *Rozhledů*, v níž vidíme počátek Šaldova rozchodu s pokrokářstvím, *Rozhledy* a některými souputníky spolupodepsanými se Šaldou pod Manifestem České moderny.

Ve druhé kapitole se pokusíme alespoň rámcově naznačit obsah a rozsah polemik, jež gradovaly především po březnovém 6. čísle *Rozhledů*, v němž Jan Třebický uveřejnil proslulou a pro další vývoj událostí klíčovou *Kroniku*, v níž opustil stanoviska deklarovaná Manifestem České moderny. Tato *Kronika* vzbudila mezi mladou generací bouřlivé diskuze, v nichž proti sobě opět stanuli především realisté a pokrokáři. Do následující polemiky se z obou stran zapojilo několik tiskových orgánů a mnoho osobností, mezi nimiž nechyběl ani František Xaver Šalda.

Není cílem této práce tyto polemiky explicitně a část po části rozplétat a analyzovat. Jedná se nám na tomto místě spíše o pokus nahlédnout do celé problematiky očima F. X. Šaldy. K tomu nám nejlépe poslouží články, jež Šalda v této době publikoval nejčastěji na stránkách realistických periodik (*Času a Naší doby*), a také dostupná Šaldova korespondence, především pak se spoluautorem Manifestu České moderny Josefem Svatoplukem Macharem.

Svoji pozornost však neomezíme pouze na Šaldovy polemické články, naopak, na základě některých článků jeho názorových odpůrců i souputníků

se pokusíme exemplifikovat, z jaké názorové pozice a proti komu Šalda v inkriminovaných měsících (od března do června) roku 1896 vystupoval.

9.1 F. X. Šalda a Naše nynější krize

Již jsme nastínili, že za rozchodem F. X. Šaldy s Pelclovými *Rozhledy* a pokrokářstvím vůbec stály především názorové rozpory mezi signatáři Manifestu České moderny, ale také Šaldova recenze Masarykovy knihy *Naše nynější krize*. V této knize Masaryk velmi otevřeně kritizoval pokrokářství, což však Šaldovi nezabránilo v tom, aby ji na stránkách *Rozhledů* vysoce ocenil.

V následující kapitole se budeme zabývat právě touto kritikou a reakcemi (pocházejícími především z pokrokářského tábora) na ni.

Zmiňovaná Šaldova recenze vyšla na pokračování v srpnovém a zářijovém čísle *Rozhledů*²⁶⁷ a v pokrokářském táboře vzbudila bouřlivou vlnu reakcí.

Diskuze o *Naší nynější krizi* se postupně zvrhla v rozsáhlou polemiku²⁶⁸, do níž bylo zataženo větší množství osobností i periodik, takže není v možnostech této práce analyzovat ji v celé její komplexnosti.

Vydeme tedy především z analýzy příspěvků uveřejněných k tématu v pokrokářských *Rozhledech* a realistickém *Čase*, kde často rezonuje i Šaldovo jméno. Při analýze pokrokářských názorů na Šaldu a jeho recenzi se opřeme zejména o uveřejněnou korespondenci pokrokářských vůdců uvězněných ve věznicí Na Borech s redaktory z okruhu *Rozhledů* (především s Josefem Pelclem).

Pro osvětlení celé záležitosti považujeme za funkční zmínit, jaké postavení Šalda v *Rozhledech* v létě roku 1895 zaujímal. Co se týká připravovaného *Almanachu Česká moderna*, zde, jak jsme již zmínili, měl

²⁶⁷ Srov. *Rozhledy*, roč. 4, r. 1894/1895, č. 11–12, s. 641–650, 709–721.

²⁶⁸ *Čas* č. 29, 30 a 41 jmenuje z listů, které podaly obsáhlou zprávu o knize periodika *České noviny*, *Plzeňské listy*, *Sociální demokrat*, *Naše snaha*, *Konec století*, *Světlo*, *Vinohradské listy*, *Radikální listy*, *Vaterland*, měsíčník *Hus*, *Česká stráž*, *Rozhledy* a mnoho dalších marginálních zmínek v jiných listech.

Šalda zastávat pouze pozici řadového člena a přispěvatele (redaktory Almanachu se měli stát F. V. Krejčí, J. S. Machar a V. Mrštík).²⁶⁹

Již v červnu 1895, tedy v době probíhající Šaldovy polemiky s *Časem* o sl. Pospíšilovou, se v jednom z dopisů vyjadřuje o Šaldovi také jeden z členů redakční rady *Rozhledů* Antonín Čížek. „Šalda je dobrý člověk, je to poctivý a hodný muž, a byl bych rád, kdybychom ho dovedli mezi sebe přivést, bohužel, žil dosud jen život takového ponurého filosofa a myslím, že o politiku se ani nestaral. To se rozumí, že ho do schůzí a porad nebereme...“²⁷⁰

Co se týká Šaldovy pozice v *Rozhledech*, ze zmínky v dopise Josefa Pelcla Antonínu Hajnovi usuzujeme, že Šalda působil v redakční radě *Rozhledů* (spolu s ním ještě Josef Pelcl, F. V. Krejčí, František Soukup a Antonín Čížek).²⁷¹

Zmiňme ještě politicky orientované schůze pokrokářů, jichž se velmi často někteří z přispěvatelů *Rozhledů* účastnili. Ze vzpomínek A. P. Veselého jsme informováni o tom, že se Šalda z důvodu svého zájmu o pokrokářství účastnil schůze, na níž se mělo dospět k revizi pokrokového programu. Důvodem Šaldovy účasti pak podle Veselého bylo to, že „*jevil o pokrokové hnutí veliký zájem*.“²⁷²

Později (ještě před propuštěním pokrokářských vůdců z Borů – 5. 11. 1895, pozn. aut.) se Šalda zúčastnil ještě jedné schůzky, která se konala u Josefa Pelcla, a na níž měl být nalezen *modus vivendi* mezi realisty a pokrokáři.²⁷³

O dalším Šaldově zapojení do pokrokářských aktivit se dozvídáme z korespondence (často tajné) mezi pokrokáři uvězněnými po procesu s tzv. Omladinou Na Borech a jejich přáteli na svobodě.

30. července 1895, tedy již po publikování Masarykovy *Naší nynější krize*, napsal tajný dopis svým přátelům Antonín Čížek, jeden ze členů

²⁶⁹ Srov. kapitulu F. X. Šalda a Almanach Česká moderna.

²⁷⁰ *Tajný dopis Antonína Čížka 15. června 1895*. In SOKOLOVÁ, B. ed.: *Vězeňská korespondence Karla Stanislava Sokola z let 1893–1895*. Praha : Česká grafická unie a. s., 1929, s. 500.

²⁷¹ HAJN, A.: *Z mé předválečné korespondence*. In: Lumír, roč. 55, r. 1928/1929, č. 10, s. 457.

²⁷² VESELÝ, A. P.: *Omladina a pokrokové hnutí*. Praha : Nákladem Polit. klubu Omladinářů Devadesátníků, 1935, s. 213.

²⁷³ Srov. tamtéž.

redakční rady *Rozhledů*. V něm oznamuje vyjití Masarykovy knihy a nutnost reakce na ni ze strany pokrokářů.

Redakce *Radikálních listů* se dle Čížkových informací rozhodla reagovat celou knihou o české politice, kde by měla být také kapitola věnovaná Masarykovi a realistům. Porady o této knize se kromě Čížka zúčastnili také František Soukup, Karel Baxa a Josef Pelcl. Všichni tito pak „uznali za vhodné přijmout mezi sebe Šalda – vidím, jak to v Dragutinovi (Karel St. Sokol, pozn. aut.) vře...je nutné, abychom my dovedli odpovídat. Šalda je do jisté míry náš, svým radikálním vystupováním protikritickým by nám byl dost blízko, kdyby ho život od nás tak daleko nestrkal...neběhá nohama po zemi, třebas by se rukama uměl prát. Ostatně ve dvou schůzích objevil se dosti dobrým mužem.“²⁷⁴

O Šaldově velmi dobrém postavení mezi pokrokářsky smýšlejícími osobnostmi nejen z okruhu *Rozhledů* svědčí i zmínka Jana Třebického, který v tajném dopise Na Bory z konce září 1895 píše, že Šalda „chodil se Soukupem a Tondou (Antonínem Čížkem, pozn. aut.) k Pelclovi na konference o „krizi“, a jak jsem slyšel, byl tam s našimi ve všem zajedno, a naši byli nadšeni, že filosoficky vyjadřoval, co oni si mysleli.“²⁷⁵

Shrneme-li, Šaldova pozice v *Rozhledech* byla velmi pevná a obecně lze říct, že se těšil důvěře osobností zodpovědných za další postup pokrokářů, a to především v otázce kritické odpovědi na Masarykovu *Naši nynější krizi*, jež se k pokrokářství jako politické straně (Masaryk velmi přísně lišil pojmy strana a směr) stavěla velmi kriticky.

Předesíláme, že důvěru pokrokářskými vůdci do něj vloženou Šalda svou recenzí na stránkách *Rozhledů* nakonec zklamal, a dal tak za pravdu Karlu Stanislavovi Sokolovi, který již v červnu 1895 v dopise „přátelům“ nabádá v otázce Šaldy k opatrnosti a apeluje na své kolegy, aby si co nejrychleji vyjasnili, „je-li Šalda pokrokář a do jaké míry, aby se neopakoval případ –ej-ův (F. V. Krejčího, pozn. aut.).“²⁷⁶

²⁷⁴ *Tajný dopis Antonína Čížka 30. července 1895*. In SOKOLOVÁ, B. ed.: *Vězeňská korespondence Karla Stanislava Sokola z let 1893–1895*. Praha : Česká grafická unie a. s., 1929, s. 545.

²⁷⁵ *Tajný dopis Dr. Jana Třebického koncem září 1895*. In tamtéž, s. 622.

²⁷⁶ *Tajný dopis K. Stan. Sokola přátelům po 7. červnu 1895*. In tamtéž, s. 479.

9.1.1 Šaldova recenze Naší nynější krize a reakce na ni

První část Šaldovy recenze Masarykovy *Naší nynější krize* vyšla v srpnovém čísle *Rozhledů*²⁷⁷ a měla se stát jakýmsi pilotním dílem seriálů článků, které Pelcl o této významné knize chystal, a které měly časově přesáhnout i do nového ročníku *Rozhledů*.

Tento svůj záměr Pelcl popisuje v cenzurovaném dopise Antonínu Hajnovi takto: „*Zahájí Šalda kritikou knihy jako zjevu literárního a filosofického...v tomto (srpnovém, pozn. aut.) čísle v podstatných rysech vyznačí osnovné ideje celého hnutí v Evropě, jehož kniha je částí a ohlasem, vytkne i ráz knihy. V příštím čísle (zářijovém, pozn. aut.) proanalyzuje ji a proti knize jako typické načrtne obraz anebo jen naznačí jiný typ, podstatně pokrokový proti reakčnímu Masarykovu.*“²⁷⁸

Tento Pelcův dopis doslova cituje Antonín Hajn v dopise Aloisi Rašínovi, který jej následně přeposlal Karlu Staršímu Sokolovi a vyjádřil obavu, že „*při Šaldových i Krejčího člancích jest otázkou, zdali budou proti Naší nynější krizi. Já soudě z Českých novin, myslím, že bude Krejčí psát pro („česká filosofie“), a u Šaldy to může být hodně popletené...*“²⁷⁹

Po tomto dopise z hlediska chronologického navazuje srpnové číslo *Rozhledů* a s ním i první část Šaldovy recenze, kterou autor příznačně nazval *Těžká kniha*. Již první slova kritiky nenechají nikoho na pochybách o tom, jaké bude vyznění celé recenze (tedy alespoň její první části).

„*V jádru a mohutně vzrušila mne nová kniha prof. Masaryka,*“ píše Šalda.²⁸⁰

U této první části považujeme za důležité zmínit, že se Šalda skutečně alespoň rámcově držel koncepce, kterou načrtl Pelcl v dopise Hajnovi. Šalda se snaží zařadit knihu do širšího evropského kontextu, dále vytýká ráz celé knihy, jež podle něj není pouze knihou politickou, jak se někteří lidé zcela mylně domnívají, ale je zároveň knihou, ve které je obsažena také „*filosofie dějin, kritika literární a umělecká, reformní teorie právní a sociologická a*

²⁷⁷ Srov. *Rozhledy*, roč. 4, r. 1894/1895, č. 11, s. 641–650.

²⁷⁸ HAJN, A.: *Z mé předválečné korespondence*. In: Lumír, roč. 55, r. 1928/1929, č. 10, s. 458.

²⁷⁹ *Moták Hajnův Sokolovi a Rašínovi* (nedatováno). In SOKOLOVÁ, B. ed.: *Vězeňská korespondence Karla Stanislava Sokola z let 1893–1895*. Praha : Česká grafická unie a. s., 1929, s. 577.

²⁸⁰ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 2*. Praha : Melantrich, 1950, s. 267.

*předem porážka, rozhodná porážka té politiky v starém a běžném smyslu slova...*²⁸¹

Důležitou složkou této první části recenze *Naší nynější krise* je Šaldovo zamyšlení (na půdorysu Masarykových myšlenek) nad podstatou češství, které není Šaldovi ovlivněnému Masarykem žádným „jednotným a pevně daným vzorcem psychologickým...češství je sama plnost a měnnost života...není třeba nikomu říkat: buď Čechem – tím jest a nemůže být jiným – ale je nutno říkat: buď člověk, tj. žij život vážně, opravdově, duchově...”²⁸²

A právě v návodu, jak najít a získat český typ, jak nalézt a vytvořit duši českého člověka, je podle Šaldy jádro a význam Masarykovy knihy. „Prof. Masaryk správně ukazuje...že český typ znamená poznání sebe sama.”²⁸³

Domníváme se, že potud nebyla Šaldova kniha pokrokářským vůdcům trnem v oku. Obavy v nich však zcela jistě, a jak ukázal další vývoj také oprávněně, vzbudil závěr první části recenze, kde se Šalda dotýká dalšího klíčového tématu Masarykovy knihy – poměru revoluce a reformace.

Masaryk velmi přísně liší stranu pokrokovou (přimknutou k mladočeské straně) od celého hnutí pokrokového, které tvoří například právě *Rozhledy*, jejichž nejlepší přispěvatelé (ač smýšlením pokrokáři) by nikdy nemohli akceptovat program pokrokové strany (jako levého křídla strany mladočeské).²⁸⁴

Masaryk se profiluje jako velký odpůrce pokrokové strany (ne pokrokářství jako takového) a v ostré polemice s Antonínem Hajnem odmítá celý pokrokářský program, který je pro něj „příliš mechanická synteze programů: národnostního a státoprávního podle starších formulí, realistického a socialistického.”²⁸⁵

Právě v otázce radikálnosti (revolučnosti) Masaryk pokrokářství (a také mladočešství) ostře kritizuje a Šalda k tomuto tématu na závěr první části recenze podotýká, že „český typ nerozřeší se mechanicky stranami, česká duše se...nesestrojí jimi a z nich. Místo nich chce mít prof. Masaryk

²⁸¹ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 2*. Praha : Melantrich, 1950, s. 267n.

²⁸² ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 3*. Praha : Československý spisovatel, 1963, s. 175n.

²⁸³ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 2*. Praha : Melantrich, 1950, s. 270.

²⁸⁴ Srov. MASARYK, T. G.: *Česká otázka. Naše nynější krize*. Praha : Tiskové a nakladatelské družstvo československých legionářů, 1948, s. 388.

²⁸⁵ Tamtéž.

*proud, směr, vyznání...vytýká pokrokářům výlučnost a přeceňování politiky odborné a řemeslné v neprospěch a na škodu práce vnitřní, osvětlné, duchové.*²⁸⁶

V reakci na tuto první část Šaldovy kritiky nejprve Rašín v tajném dopise Hajnovi kritizuje Šalda a především Pelcla, který neznal celý Šaldův článek předtím, než jej uveřejnil.²⁸⁷

Obavu z pokračování Šaldova článku vyslovuje i sám Josef Pelcl, jinak velký obhájce Šaldových kritik na stránkách *Rozhledů*. Na tomto místě stačí vzpomenout polemiku o slečnu Pospíšilovou, kdy se Pelcl jménem *Rozhledů* postavil na Šaldovu stranu, zatímco pokrokáři uvěznění Na Borech Šalda za jeho postup velmi ostře kritizovali. Například Karel Stanislav Sokol hodnotil Šaldovy články jako „*nešťastné*“, dávající *Času a Nivě* příležitost k „*pěkné odpovědi*“. Pelcl si podle Sokola musí dávat pozor a je třeba jej důsledně napomenout, aby se propříště „*opřel přehmatům svých vážených a důležitých spolupracovníků*“.²⁸⁸

V genezi událostí následuje pokračování Šaldovy recenze *Těžká kniha* v zářijovém čísle *Rozhledů*, kde měl Šalda podle Pelclova výše zmíněného dopisu Hajnovi provést zevrubnou analýzu Masarykovy knihy a postavit proti ní jinou a odlišnou koncepci, která by myšlenkově vycházela z tábora pokrokářského.

Tento snad ústní slib Pelclovi však Šalda nesplnil a na místo toho podal interpretaci Masarykova náhledu na dvojici sobě si odporujících termínů reformace a revoluce, kdy revoluci (a revolučnost) ve shodě s Masarykem odsoudil jako naprosté „*popření vědy, práce, vývoje, lidovosti a reformnosti – jež je jen politickým zpátečnictvím...slovem: diletantismem a nevzděláním politickým*“.²⁸⁹

Šalda zcela otevřeně, *nota bene* na stránkách *Rozhledů*, souhlasí s Masarykovým útokem proti politické revolučnosti, která není „*nic než*

²⁸⁶ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 2*. Praha : Melantrich, 1950, s. 281n.

²⁸⁷ *Moták Rašínův Hajnovi* (nedatováno). In SOKOLOVÁ, B. ed.: *Vězeňská korespondence Karla Stanislava Sokola z let 1893–1895*. Praha : Česká grafická unie a. s., 1929, s. 596.

²⁸⁸ *Tajný dopis K. Stan. Sokola přátelům 21. června 1895*. In tamtéž, s. 506n.

²⁸⁹ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 2*. Praha : Melantrich, 1950, s. 286.

*šovinism nepráce a nevzdělanosti, není nic než diletantismus, nedovzdělanost politická...*²⁹⁰

Pokud tyto citace ze Šaldovy studie srovnáme s názory vyslovenými v Masarykově knize (jsou takřka totožné), je jasné, že Šalda naprosto nesplnil očekávání Pelclem (a dalšími) do něj vkládaná a naopak *de facto* posvětil Masarykův útok proti té části české společnosti (politiky), kam náležela také politická frakce rekrutující se z pokrokářského tábora a tvořící radikální levé křídlo mladočeské strany.

Náladu v té části pokrokářského hnutí, proti níž Masarykova kniha (a tedy i Šaldova recenze) vystupovala, dobře vyjadřuje dopis Jana Třebického, přispěvatele *Rozhledů* a *Radikálních listů*, na něhož Stanislav Kostka Neumann ve svých pamětech vzpomíná jako na člena redakce *Rozhledů*, který tíhnul k pokrokářství orientovanému politicky.²⁹¹

Třebický v nedatovaném dopise, jenž na základě některých indikátorů datujeme před vyjitím pokračování Šaldovy recenze v *Rozhledech*, píše vězňům Na Bory a uvádí, co se „povídá“ v *Rozhledech*. V druhé části Šaldovy kritiky prý „měla být polemika. Zatím ale hezká kniha zeleného filosofa přemohla...a zlý článek bude prý jen parafrází prvního...Chudák Pelcl je všecek nešťastný...“²⁹²

Vývoj události nenechává samozřejmě chladnými ani pokrokářské vůdce Na Borech, což je dobře dokumentováno dopisem Aloise Rašína spoluvězni K. St. Sokolovi, v němž si Rašín stěžuje, že „je to čím dál tím hezčí venku, už je nejvyšší čas, abychom tam byli...tak to vede Pelcl, ten je veden Šaldou a Krejčím, poslední je ve vleku Masaryka. Brrr! To jsou vyhlídky.“²⁹³

Reagovat na Šaldovo nečekaně pozitivní přijetí *Naší nynější krize* se nakonec pod tlakem okolností rozhodl i jeho velký obránce Josef Pelcl, který 8. října oznamuje v dopise Hajnovi, že bude mít v prvním a druhém čísle

²⁹⁰ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 2*. Praha : Melantrich, 1950, s. 284.

²⁹¹ Stov. NEUMANN, S. K.: *Vzpomínky*. Praha : Svoboda, 1948, s. 25.

²⁹² *Tajný dopis Dr. Jana Třebického koncem září 1895*. In SOKOLOVÁ, B. ed.: *Vězeňská korespondence Karla Stanislava Sokola z let 1893–1895*. Praha : Česká grafická unie a. s., 1929, s. 622.

²⁹³ *Moták Rašínův Sokolovi*. In tamtéž, s. 628.

nového ročníku *Rozhledů* (říjen, listopad) článek o *Naší nynější krizi*, který bude na rozdíl od Šaldova článku záporně kritický.²⁹⁴

Pelclovu studii ještě časově předchází nepodepsaný článek *Času*²⁹⁵, jenž zmiňuje Šaldovu studii o Masarykově knize v *Rozhledech* a kvituje ji na rozdíl od jiného ohlasu v 10. čísle *Rozhledů*, kde se neznámý autor zabýval Masarykovým pojetím revoluce a pokrokářství.

Avizovaný Pelclův článek vychází v prvním čísle *Rozhledů* hned za Manifestem České moderny a k tématu skutečně přistupuje zcela jinak než Šalda. Na místo Šaldovy filozofické charakteristiky knihy a analýzy jejích dvou základních úhelných kamenů – tedy otázky češství a problematiky vztahu revoluce a reformace – se Pelcl snaží reagovat na Masarykova obvinění pokrokářů z revolučnosti apod. Zároveň však také uznává Masarykovy teze o nutnosti reformy české společnosti a stvoření českého typu. Předesílá však, že se z pokrokářské pozice „vedle typu navrženého prof. Masarykem...pokusí zároveň ukázat i na možnost sestrojení typů jiných.“²⁹⁶

V tomto článku se tedy Pelcl *de facto* pokusil vyjádřit to, co mělo být hlavním tématem Šaldova druhého příspěvku o *Naší nynější krizi*.

Na první část Pelclový kritiky odpovídá *Čas* z 2.11. a obviňuje Pelcla z toho, že ačkoli podepsal Manifest České moderny, na jehož podloží se sešlo široké spektrum lidí a časopisů (Česká moderna), on sám „nevzdal se pokrokářství, a jeho časopis nepřestal náležitě straně pokrokové, jak každý se může přesvědčit z jeho úvahy o *Naší nynější krizi*.“²⁹⁷

Pelclovu studii pak *Čas* poměrně ostře kritizuje především za to, že „mezi zásadami České moderny, jež pan Pelcl podepsal a mezi zásadami kritické úvahy o *Krizi*, již současně začal tisknout, je nesmiřitelný rozpor, a v té formě pokládáme ji nejmírněji řečeno za nevhodnou a podivnou.“²⁹⁸

Ne přímo odsudek Pelclový kritiky, ale rovnou celého čísla *Rozhledů*, v němž vyšel Pelclův článek, ale také Manifest České moderny a Šaldova studie o Baudelairovi, zaznívá z Šaldova dopisu Růženě Svobodové. Tam se

²⁹⁴ Srov. HAJN, A.: *Z mé předválečné korespondence*. In: Lumír, roč. 55, r. 1928/1929, č. 10, s. 460.

²⁹⁵ Srov. *Čas*, roč. 9, r. 1895, č. 41, s. 645.

²⁹⁶ Srov. PELCL, J.: *Ke kritice Naší nynější krize*, In *Rozhledy*, roč. 5, r. 1895/1896, č. 1 a 2, s. 10–15, 94–100.

²⁹⁷ *Čas*, roč. 9, r. 1895, č. 44, s. 696.

²⁹⁸ Tamtéž.

Šalda vyznává, že mu bylo a je při pohledu na obsah nového čísla *Rozhledů* „*trapno, tak mučivo včera i dnes celý den*“.²⁹⁹

Dodejme, že celá polemika o Masaryka a jeho knihu se táhla ještě několik měsíců a místy se přímo stýkala s vývojem kolem Manifestu České moderny a počínání jeho jednotlivých signatářů. Šaldovo jméno však nadále v polemice nerezonuje, a tak ji budeme v další části práce reflektovat již pouze na pozadí sporu o Manifest České moderny a postupného rozpadu v říjnu 1895 zdánlivě jednotné fronty mladých reformně laděných osobností.

K celé genezi svého rozchodu s *Rozhledy* se Šalda ještě jednou vrací koncem dubna 1896 v době zuřící polemiky mezi dvěma křídly České moderny, kterou rozpoutal svojí *Kronikou* na stránkách *Rozhledů* Jan Třebický. V dopise Macharovi³⁰⁰ Šalda přehlíží celou historii sporu a zaměřuje se především na události, které vedly ke změně směřování *Rozhledů*, potažmo jejich vydavatele Josefa Pelcla.

„*Já s Pelclem jsem hotov od podzimu. Stýkal jsem se s ním dost, hovořil celé hodiny, poněvadž projevoval ochotu něco dělat. Čekal jsem od něj reorganizaci strany zvnitř...a smlouval jsem ji s ním. On svědčil, uznával, že s těmi mladočeskými boulanžisty, jak říkáš Ty, s těmi Čížky, Sokoly, Rašiny etc. jít nelze...ale ta nálada reformační u něj netrvala dlouho. Psali z Borů, bouřili a on ustupoval. A stalo se, že jednoho dne přišli z Borů domů, svolali si schůzi a Pelcla do ní, a on kapituloval hned a celý. Bylo po reformě.*“³⁰¹

Nejen na základě tohoto citátu usuzujeme, že primární impuls k rozpadu České moderny, v říjnu 1895 zdánlivě velmi pevné, daly skutečně politicky orientovaní pokrokaři stojící mimo redakční okruh *Rozhledů*, kteří politicky tíhli ke spolupráci s mladočeskou stranou, nicméně nemohli z důvodu svého věznění Na Borech ovlivnit vznik a konstituování České moderny.

Na tomto místě pouze shrňme, že velmi kladná (až propagační) recenze Masarykovy *Naší nynější krize* pocházející ze Šaldova pera

²⁹⁹ Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Šalda F. X.*, č. 1645, korespondence odeslaná (Šalda F. X. Svobodové R.), 26.10.1895.

³⁰⁰ Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Machar Josef Svatopluk*, č. 1032, korespondence přijatá (Šalda F. X. Macharovi, J. S.), 24. 4. 1896.

³⁰¹ Tamtéž.

a publikovaná na stránkách srpnového a zářijového čísla *Rozhledů*, se stala nejdůležitějším důvodem Šaldova rozchodu s *Rozhledy*. Tento rozchod byl bezpochyby motivován především ze strany Šaldovy, jak usuzujeme z jiného dopisu Svobodové, v němž Šalda uvádí „vnitřně jsem s nimi (*Rozhledy* a lidmi kolem nich – pokrokaři, pozn. aut.) *docela hotov a toužím jen po době, kdy budu i na vnějšek.*“³⁰²

Posledním Šaldovým článkem v *Rozhledech* se stala již zmiňovaná studie o Baudelairovi, která vyšla v říjnovém a listopadovém čísle. Od počátku roku 1896 tiskne Šalda většinu svých prací opět zejména v Dlouhého *Literárních listech*, ale také v Masarykově *Naší době*, Herbenově *Času* či *České stráži*, tedy s výjimkou *Literárních listů* periodicích, jež můžeme označit jako „realistická“.

9.2 Rozpad České moderny a polemiky roku 1896

V rámci poslední kapitoly předkládané diplomové práce se budeme zabývat rozpadem České moderny, která se postupně konstitovala v průběhu roku 1895 a její „činnost“ vyvrcholila v říjnu 1895 podpisem dvanácti signatářů pod Manifestem České moderny.

Proces rozpadu zdánlivě jednotné fronty mladých reflektujeme ve dvou etapách.

První z nich začíná již podpisem Manifestu a trvá až do března 1896, kdy v *Rozhledech* vychází pro další vývoj klíčová *Kronika* Jana Třebického.

Druhou etapu pak vymezujeme od března 1896 prakticky až do roku 1897, přičemž jádro této etapy a epicentrum polemiky, která se rozhořela, leží v období od března do června roku 1896. V tomto období výrazně rezonuje také jméno F. X. Šaldy.

³⁰² Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Šalda F. X.*, č. 1645, korespondence odeslaná (Šalda F. X. Svobodové R.), nedatováno.

9.2.1 Od října 1895 do března 1896 aneb klid před bouří

V předchozích kapitolách jsme podrobně vyjasnili okolnosti Šaldova podpisu pod Manifestem České moderny a na příkladu Šaldovy recenze *Naší nynější krize* analyzovali hlavní důvod jeho rozchodu s *Rozhledy*, respektive s pokrokáři.

Šaldův odchod z *Rozhledů* a jeho následnou spolupráci s realistickými periodiky můžeme považovat za součást široké veřejnosti skrytého, nicméně pod povrchem nepřetržitě doutnajícího sporu mezi pokrokáři a realisty, kteří se pokusili v rámci Manifestu České moderny spojit své programy a nalézt pro obě strany akceptovatelný *status quo*.

Část těchto sporů se ze soukromé sféry následně přenesla také do sféry veřejné. Usuzujeme tak především na základě některých zmínek v tisku. Již jsme citovali reakci *Času* na Pelclovu kritiku *Naší nynější krize* na stránkách *Rozhledů*, v níž *Čas* prohlásil, že obsah Pelclový recenze není v žádném případě kompatibilní s Pelclovým podpisem zásad uveřejněných v Manifestu České moderny.³⁰³

Domníváme se, že na celkovou atmosféru mezi pokrokáři a realisty negativně působila také Herbenova zmínka v *Času* z 2. 11. 1895, kde se Herben vrací k Manifestu České moderny. K tomu se v předchozím čísle s celým svým listem přihlásil, a proto uvádí, že nevidí nejmenší důvod, proč by *Čas* měl činit něco jiného, když ty nejdůležitější zásady Manifestu „*vypracovány byly realismem a jeho vůdcem* (T. G. Masarykem, pozn. aut.).“³⁰⁴

Fakt, že jak Machar, tak i Šalda byli při formulaci svých částí Manifestu ovlivněni Masarykem, byl zřejmě veřejným tajemstvím, nicméně takto otevřené prohlášení *Času* jistě muselo vzbudit v pokrokářském táboře přinejmenším vlnu nevole.

O pokračujících jednáních mezi pokrokáři a realisty po podpisu Manifestu svědčí také další zmínka z pamětí A. P. Veselého, který vzpomíná na jistou schůzi (nedatuje ji) u Josefa Pelcla, kde se „*jednalo na podnět J. S. Machara o modus vivendi mezi realisty a pokrokáři. Osobně se*

³⁰³ Stov. *Čas*, roč. 10, r. 1896, č. 20, s. 316–319.

³⁰⁴ *Čas*, roč. 10, r. 1896, č. 44, s. 692.

dostavili: F. V. Krejčí, F. X. Šalda...J. S. Machar, J. Pelcl...atd.“ Na schůzi dle pokrokáře Veselého došlo k bouřlivým výstupům a celá „schůzka byla nakonec v největší disonanci ukončena.“³⁰⁵

Pro dokreslení panující situace mezi pokrokáři a realisty, resp. mezi *Rozhledy* a *Časem*, dodejme, že na stránkách těchto časopisů v posledních měsících roku 1895 i v prvních měsících roku 1896 pokračovala série článků o Masarykově *Naší nynější krizi*, která neustále nesla znaky otevřené polemiky.

Co se týká Šaldy, ten se v tomto období zcela odmlčel, a to jak na stránkách časopisů, do nichž přispíval, tak v osobní korespondenci. Obraz Šaldova nitra a životního rozpoložení po podpisu Manifestu nám tak dokumentuje jediný dopis, který pochází z 13. listopadu 1895 a je adresován Růženě Svobodové.³⁰⁶

Šalda se v něm vyznává ze svého současného duševního rozpoložení. „...já jsem nemocen duší, já uhnívám z nitra. Já stůňu nervově, já nemohu psát, já si hnusím papír...jsem otráven a zhnusen literaturou dnes do dna duše...já nedovedu nic vyslovit, nic sdělit. Vždyť by bylo jinak nemožné to naprosté nepochopení, s jakým se potkávám všude za každým krokem.“³⁰⁷

V další části citovaného dopisu se Šalda Svobodové svěřuje, že do *Rozhledů* již nebude psát a že má nabídku od Masaryka do *Naší doby*, kterou však pravděpodobně také nepřijme, a to z výše citovaných důvodů (osobní krize a odpor k psaní). Závěrem dopisu se pak vyznává ze zklamání, že svou tvorbou a svou snahou (a také Manifestem České moderny) ničeho nedosáhl.³⁰⁸

Můžeme se jen domnívat, že Šaldovo výše dokumentované zklamání pochází z neschopnosti a reálné nemožnosti pokrokářského a realistického křídla nalézt potřebný *modus vivendi*, který by mladou generaci a mladé reformní hnutí definitivně spojil v odporu ke starým.

³⁰⁵ VESELÝ, A. P.: *Omladina a pokrokové hnutí*. Praha : Nákladem Polit. klubu Omladinářů Devadesátníků, 1935, s. 213.

³⁰⁶ Srov. Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Šalda F. X.*, č. 1645, korespondence odeslaná (Šalda F. X. Svobodové R.), 13. 11. 1895.

³⁰⁷ Tamtéž.

³⁰⁸ Srov. tamtéž.

Přesuneme-li se do období o čtyři měsíce později, můžeme citovat ještě jeden Šaldův dopis, tentokrát představiteli Katolické moderny Sigismundu Bouškovi, jenž pochází z 27. března 1896. Ze Šaldových slov poznáváme, že se v jeho osobním životě takřka nic nezměnilo. Šalda se omlouvá Bouškovi, že nenapsal dříve, ale že churavěl „*v poslední době mnoho, trpěl také nervovými záchvaty, jež činily každé čtení a psaní velice obtížným.*“³⁰⁹

Z této naprosté letargie a světobolu dokázala Šaldu probrat teprve *Kronika*, kterou otiskl Jan Třebický v březnovém čísle *Rozhledů*. Ta měla dalekosáhlé důsledky pro celou Českou modernu. Jejím obsahu a reakcím, které vzbudila, se budeme věnovat v následující kapitole.

9.2.2 Třebického Kronika

Článek nadepsaný *Kronika*, který vyšel v březnovém šestém čísle *Rozhledů*³¹⁰ a podepsaný šifrou T., která patřila Janu Třebickému, se stal formální, nikoli však jedinou a snad ani ne hlavní příčinou rozpadu České moderny. Její rozpad totiž tkvěl, jak zmiňuje již několikrát citovaný A. P. Veselý, především „*v nesourodosti podepsaných manifestantů.*“³¹¹

Teprve po publikování *Kroniky* vypukl před veřejností dosud skrývaný střet naplno i na stránkách denního tisku, a to nejen v *Rozhledech* a *Čase*, ale také v *Nivě*, *České stráž*, *Radikálních listech* a dalších tiskových orgánech.

Třebický ve své *Kronice* vyjádřil hluboké politování nad stavem, v němž se nachází český veřejný život, který autor přirovnává ke gladiátorským hrám, a to proto, že „*i dnes je největším potěšením davu přihlížet tomu, jak jeden druhému činí zlo...*“, a tak se „*největší oblíbě těší ne čin, ne vážná práce, ale gladiátorský výpad...a utlučení kde koho.*“³¹²

³⁰⁹ Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Bouška Sigismund*, č. 114, korespondence přijatá (F. X. Šalda Bouškovi Sigismundovi), 27. 3. 1896.

³¹⁰ Srov. *Kronika*. In: *Rozhledy*, roč. 5, r. 1895/1896, č. 6, s. 409–410.

³¹¹ VESELÝ, A. P.: *Omladina a pokrokové hnutí*. Praha : Nákladem Polit. klubu Omladinářů Devadesátníků, 1935, s. 273.

³¹² *Kronika*. In: *Rozhledy*, roč. 5, r. 1895/1896, č. 6, s. 409.

Třebický v odporu a nesouhlasu s touto praxí volá po omezení literárních polemik, které se často svezou až k osobním invektivám a nečestným útokům a omluvně prohlašuje: „*Za ty své minulé, všechny hříchy se bijeme kajícně v prsa a děláme rádi počátek volajíce: nostra culpa!*“³¹³

Kronika přirozeně vzbudila mnoho rozporuplných (a často rozhořčených) reakcí a byla okamžitě vítězoslavně přetištěna *Světózorem* a *Lumírem*, a také v táboře České moderny vzbudila mnoho otázek. Nejdůležitější z nich byly dvě, a to jednak proti komu *Kronika* vlastně směřuje, a také, zda za Třebického prohlášením stojí celá redakce *Rozhledů* (pro nás jsou důležití především Pelcl s Krejčím jako signatáři Manifestu České moderny, jelikož *Kronika* byla *de facto* popřením zásad v něm uvedených).

Není v možnostech této práce rozřešit, proti komu byla *Kronika* skutečně mířena. Vývoj událostí navíc tuto otázku nakonec rozřešil sám. *Čas* z 16. 5. 1896 shrnuje všechny varianty, které se na toto téma objevily v předchozích měsících a dochází k výčtu možných variant, v nichž několikrát rezonuje také jméno F. X. Šaldy jako bývalého přispěvatele *Rozhledů* a v současnosti renegáta, který spolu s Macharem, Sovou a Mrštíkem zradil Českou modernu a *Rozhledy*.³¹⁴

K tomuto obvinění Šaldy z renegátství a kritiky, která záměrně působila destruktivně a připomínala gladiátorství, se ústy obviněného ještě vrátíme.

Odpověď na druhou otázku, tedy zda byla Třebického *Kronika* individuálním vystoupením jejího autora, nebo zda se jednalo o prohlášení kolektivní, dávají sami redaktoři *Rozhledů*, konkrétně J. Pelcl, J. Třebický, F. V. Krejčí a Fr. Soukup, kteří v podepsaném *Zaslánu* z dubnového čísla *Rozhledů* prohlašují, že sice stojí na stanovisku *Kroniky*, „že však v ní nespátřujeme ani nejmenší příčinu k podezření, jakoby *Rozhledy* i jen na píd' chtěly ustoupit z pozice, již byly zaujaly.“³¹⁵

Výše citované kolektivní *Zasláno* redaktorů *Rozhledů* bylo reakcí na jiné *Zasláno*, jehož autory byli „odpadlíci“ F. X. Šalda, J. S. Machar, A. Sova

³¹³ *Kronika*. In: *Rozhledy*, roč. 5, r. 1895/1896, č. 6, s. 410.

³¹⁴ *Čas*, roč. 10, r. 1896, č. 20, s. 316n.

³¹⁵ *Rozhledy*, roč. 5, r. 1895/1896, č. 7, s. 481.

a V. Mrštík, které vyšlo v Čase z 18. 4. 1896, kde podepsaní autoři prohlašují, že odmítají domněnku, „*jakoby poslední „Kronika“ pana T. v Rozhledech byla pokáním celého časopisu a jakousi Canossou České moderny před triumfujícími obličejí našich starých...neodvoláváme z nich (z bodů Manifestu České moderny, pozn. aut.) ani litery.*“³¹⁶

O měsíc později pak obviňuje Čas Rozhledy a Třebického z nečestné diplomacie a politiky³¹⁷, proti čemuž se Rozhledy v již citovaném Zaslánu velmi striktně ohrazují s tím, že Čas hledá nečestnou diplomacii a politiku v Třebického článku, napsaném slovy „*nehledanými a po feuilletonistickou rozmarně upřímnými.*“³¹⁸

Na tomto poli se polemika táhla ještě dlouhé měsíce a její rezidua nacházíme ještě v roce 1897. Není cílem této práce určit, která ze stran měla ve sporu pravdu. Její hledání však dle našeho názoru velmi úzce souvisí s faktem, že již v listopadu byli na svobodu propuštěni pokrokařští vůdci věznění Na Borech, které F. V. Krejčí ve svých pamětech označuje za „buržoazní“ pokrokaře³¹⁹ (jednalo se o radikálně státoprávní pokrokaře inklinující k mladočeské straně a tvořící její radikální levé křídlo v čele s Aloisem Rašínem).³²⁰

Právě Jan Třebický, vycházíme-li jednak z Třebického korespondence uvězněným Na Borech³²¹, jednak ze vzpomínek F. V. Krejčího, patřil k těm přispěvatelům Rozhledů, kteří k radikálně státoprávními pokrokařům inklinovali.³²² Jeho Kroniku pak považujeme za jakési potvrzení výše zmíněného, a to z důvodu faktického odstoupení od zásad České moderny a popření některých bodů uvedených v Manifestu České moderny (především pak práva na bezohlednou kritiku), který se z velké části obracel právě proti politice mladočeské strany.³²³

³¹⁶ Čas, roč. 10, r. 1896, č. 16, s. 254.

³¹⁷ Čas, roč. 10, r. 1896, č. 20, s. 316.

³¹⁸ Rozhledy, roč. 5, r. 1895/1896, č. 7, s. 481.

³¹⁹ Srov. KREJČÍ, F. V.: *Konec století*. Praha : Československý spisovatel, 1989, s. 283.

³²⁰ Srov. MAREK, P. et. al.: *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861 – 1998*. Rosice u Brna : Gloria, 2000, s. 321n.

³²¹ Citujeme z ní v kapitole věnované Masarykově *Naší nynější krizi*.

³²² Srov. KREJČÍ, F. V.: *Konec století*. Praha : Československý spisovatel, 1989, s. 283n.

³²³ Srov. *Manifest České moderny*. In: Rozhledy, roč. 5, r. 1895/1896, č. 1, s. 1–3.

9.2.3 Rozpad České moderny pohledem F. X. Šaldy

V předchozí kapitole jsme postupný rozpad České moderny alespoň rámcově nastínili z pohledu zúčastněných stran, tedy především *Rozhledů* a *Času*, respektive skupin tendujících k pokrokářství či realismu.

V následujících odstavcích této práce se pokusíme o zúžení pohledu na studovanou problematiku, a to pohledem F. X. Šaldy, který v celé polemice zuřící nejsilněji od března do června 1896 sehrál jednu z klíčových rolí.

Šaldovy reakce na vzniklou situaci budeme sledovat ve dvou rovinách, a to rovině veřejné, tedy prostřednictvím Šaldových polemických článků v tisku, a v rovině soukromé, a to prostřednictvím analýzy Šaldovy korespondence (především s J. S. Macharem).

Hráz Šaldova několikaměsíčního mlčení protrhla s konečnou platností až zmiňovaná Třebického *Kronika*, po jejímž vydání vyvinul Šalda obrovské úsilí ve směru obrany zásad Manifestu České moderny, které bychom vzhledem k obstrukcím spojeným s podpisem vůbec nečekali.

Počátek Šaldovy intervence do celé záležitosti klademe k 6. dubnu 1896, kdy je datován první z mnoha dopisů, které si v průběhu několika málo týdnů Šalda vyměnil se spoluautorem Manifestu České moderny a nyní Šaldovi nejbližším člověkem a rádcem z řad signatářů Josefem Svatoplukem Macharem.

Dopis z 6. dubna je velmi důležitý pro pochopení Šaldova postoje k celé problematice, ale také pro pochopení dalších Šaldových kroků. Šalda v něm vyjadřuje své rozčarování nad *Kronikou* Třebického a vidí v ní „*změnu pozice a směru...mezi tím fejtonem a naším manifestem není opravdu nic společného.*“³²⁴

Na závěr tohoto dopisu pak Šalda vyjadřuje své přesvědčení, že celá Třebického *Kronika* je diplomatickou akcí (toto přesvědčení souzní i s přesvědčením *Času*), za níž Šalda v souhlase s T. G. Masarykem věští

³²⁴ Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Machar Josef Svatopluk*, č. 1032, korespondence přijatá (Šalda F. X. Macharovi, J. S.), 6. 4. 1896.

„hromadnou reakcí“, kdy „mladočeši paktují se staročechy, pokrokáři s mladočechy, *Rozhledy s Lumírem*.“³²⁵

V chronologii událostí následuje Šaldův dopis Macharovi z 10. dubna, v němž Šalda kvituje Macharův názor a nazírá Modernu přesně jako on, totiž jako „*filosofický princip, jako zákon lepšího budoucího života; tu nepoškodí nikdo...*“³²⁶ Z tohoto citátu je již jasně patrné, že Šalda (a s ním i Machar) rezignuje na pokračování České moderny, vnímané jako sdružení určitých osob a časopisů. Toto spojení je pro něj již minulostí, a proto toužebně vzhlíží a upíná se k budoucnosti.

V druhé části listu Šalda souhlasí s Macharovým názorem, že proti *Kronice Třebického* je třeba se ohradit.³²⁷ Tímto ohrazením je myšleno již zmiňované *Zasláno z Času*.³²⁸

Zajímavé na tomto prohlášení jistě je, že obsahuje ujištění, že se jedná o „*projev spontánní, ne verbířský. Neucházeli jsme se ani o podpisy ostatních Modernistů...*“³²⁹ S tímto tvrzením nesouhlasíme, jelikož právě v Šaldových dopisech Macharovi se objevuje celá řada jmen – potenciálních signatářů výše popisovaného ohrazení, mezi jinými V. Choce, O. Březiny, J. K. Šlejhara a především F. V. Krejčího, který však na osobním setkání se Šaldou odmítl podepsat, ačkoli „*chápal náš protest, chápal především moji situaci*.“³³⁰

Na výše zmíněné ohrazení reagovali, jak jsme již nastínili v předešlé kapitole, redaktoři *Rozhledů* svým vlastním skupinovým *Zaslánem*. Pokud však zůstaneme v rovině čistě „šaldovské“, musíme mnohem spíše zmínit Krejčího list, který v sedmém čísle *Nivy* otiskl Fr. Roháček. V něm se Krejčí vyjadřuje k některým záležitostem, které se objevily v předchozích týdnech.³³¹

Předně vynáší na světlo světa Šaldovy námluvy ohledně podpisu pod citovaným *Zaslánem* v *Čase*, dále zmiňuje, že osobně je *Kronice* blíže než

³²⁵ Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Machar Josef Svatopluk*, č. 1032, korespondence přijatá (Šalda F. X. Macharovi, J. S.), 6. 4. 1896.

³²⁶ Tamtéž, 10. 4. 1896.

³²⁷ Srov. tamtéž.

³²⁸ Srov. *Čas*, roč. 10, r. 1896, č. 16, s. 254.

³²⁹ Srov. tamtéž.

³³⁰ Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Machar Josef Svatopluk*, č. 1032, korespondence přijatá (Šalda F. X. Macharovi, J. S.), 10. 4. a 16. 4. 1896.

³³¹ Srov. *Niva*, roč. 6, r. 1896, č. 7, s. 216–220.

zmiňovanému *Zaslánu* v *Času* a vyjadřuje také své politování nad špatným pochopením *Kroniky*, kterou prý Třebický vztahoval pouze na sebe a Šaldovu polemiku se Šimáčkem.³³²

Pod tento Krejčího dopis připojuje své vyjádření také Fr. Roháček, který v původně velké věci najednou vidí „malý porod velikých hor. Pan Šalda se rozkmořil s panem Pelclem, přeběhnuv k prof. Masarykovi, - a proto bylo zapotřebí kroniky o gladiátorství“, a ptá se, „zda by vůbec došlo k Kronice, kdyby pan Šalda nebyl s *Rozhledy* rozkmořen...“³³³

Na Krejčího list otištěný v *Nivě* reaguje Šalda v *České stráži* z 16. května 1896 v *Odpovědi p. F. V. Krejčímu na list ze 7. čísla brněnské Nivy*³³⁴. Přehlíží zde události celého uplynulého roku, komentuje je ze svého pohledu a v mnohém přímo oponuje Krejčímu.

Šalda především kvituje, že se konečně vyjasnila situace v otázce, proti komu byla Třebického *Kronika* namířena, a to i přesto, že se jejím konečným cílem stal on sám.³³⁵

Z dalšího obsahu Šaldovy odpovědi Krejčímu zmiřme ještě rozhorlenou reakci na to, že se Krejčí opět dotknul jeho polemiky s M. A. Šimáčkem. Šalda znovu zdůrazňuje, že z principiálních zásad v ní vyslovených neustupuje ani o píď.³³⁶

Dále pak vysvětluje svůj přechod z *Rozhledů* do *Naší doby* a svůj vztah k T. G. Masarykovi a zdůrazňuje, že ač psal do pokrokařských *Rozhledů*, nikdy nebyl pokrokař, a ani v současné chvíli, kdy píše do realistické *Naší doby*, není realistou.³³⁷

Modernu prý nezradil ani on ani nikdo z těch, jejichž podpisy stojí vedle Šaldova v již zmíněném prohlášení otištěném v *Čase*, ale zradily ji *Rozhledy*, „které zapřely starší zásady kritické, zásady, v nichž byly dříve vedeny a jež byly recipovány v České moderně.“

Následuje ještě Šaldův přímý útok proti redaktorům *Rozhledů*, když píše „ne já zradil Modernu, ale Vy, pp. Pelcl a Třebický, kteří jste ji patrně

³³² Srov. *Niva*, roč. 6, r. 1896, č. 7, s. 220.

³³³ Tamtéž.

³³⁴ *Česká stráž*, roč. 1, r. 1896, č. 20, s. 6–7.

³³⁵ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 3*. Praha : Československý spisovatel, 1963, s. 157.

³³⁶ Srov. tamtéž, s. 158.

³³⁷ Srov. tamtéž, s. 159.

pokládali za reklamní plakát do prvního čísla, který se nalepí na rohy a za týden bez obtíží smyje hadrem každé služby.³³⁸

Zaměříme se nyní, poté co jsme přehlédli Šaldovu polemiku o Českou modernu v oficiálních periodických na to, jak Šalda vnímal a komentoval celou situaci v rovině soukromé, reprezentované dochovanou korespondencí.

Z hlediska tématu, kterým se zabýváme v této kapitole, tedy rozpadu České moderny, ale také z hlediska Šaldova vztahu k redakčnímu okruhu *Rozhledů*, se jako důležitý jeví Šaldův dopis Macharovi, jenž je datován 24. dubna 1896³³⁹, tedy ještě předtím, než Roháček v *Nivě* vytiskl výše zmiňovaný klíčový Krejčího dopis, který mnohé vyjasňuje.

V tomto listě se Šalda nejprve podivuje nad neujasněností toho, proti komu byla vlastně Třebického *Kronika* namířena a následně popisuje ze svého pohledu události, které vedly k jeho rozchodu s *Rozhledy*.³⁴⁰

V dalším dopise Macharovi, který je datován 6. května 1896 se Šalda vyjadřuje ke Krejčího dopisu otištěnému v *Nivě*, a to velmi rozhořčeně, přičemž slibuje reakci. Ta měla vyjít původně již 9. května v *Čase*, nakonec však vyšla až 16. května 1896 v *České stráži*.³⁴¹

Dále se Šalda rozhořčuje nad Pelclovým jednáním a probírá také možnost zapojit do polemiky Antonína Sovu jako dalšího člověka stojícího na Šaldově a Macharově straně.³⁴² Z obsahu listu také vyplývá, že Šalda s konečnou platností vzal Sovu na milost po jejich střetu ohledně Šimáčkovy redakční praxe, kvůli němuž s ním Šalda na čas přerušil veškeré styky.

V dopise z 12. května pak Šalda nejprve zmiňuje polemické články, kterými se mají Machar a Sova vymezit vůči Třebického *Kronice* na stránkách Roháčkovy *Nivy* (tyto články nikdy nevyšly) a následně se vyjadřuje také k obsahu své odpovědi Krejčímu, kterou citujeme výše.³⁴³

Na konci dopisu se nachází velmi důležitá zmínka o V. Mrštíkovi, k níž Šalda připojuje svůj názor na budoucnost Moderny, lépe řečeno toho, co z ní zůstalo. Šalda Macharovi sděluje, že neví, co se stalo s Mrštíkem, ale že

³³⁸ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 3*. Praha : Československý spisovatel, 1963, s. 161.

³³⁹ Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Machar Josef Svatopluk*, č. 1032, korespondence přijatá (Šalda F. X. Macharovi, J. S.), 24. 4. 1896.

³⁴⁰ Z tohoto listu citujeme v kapitole *F. X. Šalda a Naše nynější krize*.

³⁴¹ Jednalo se o výše citovanou *Odpověď p. F. V. Krejčímu na list ze 7. čísla brněnské Nivy*.

³⁴² Srov. Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Machar Josef Svatopluk*, č. 1032, korespondence přijatá (Šalda F. X. Macharovi, J. S.), 6. 5. 1896.

³⁴³ Srov. tamtéž, 12. 5. 1896.

„proskakují legendy, jako by poslal omluvný list Pelclovi a nařikal tam, že dostal se na naše osvědčení jako Pilát do Kréda.“³⁴⁴

Šaldu samozřejmě zajímá, co je na tom pravdy, a tak píše dopis Mrštíkovi. Rezignuje již však na shromáždění co největšího počtu modernistů, kteří jsou ochotni i přes nepřízeň osudu dále nést prapor Moderny a píše, že má na věc zcela shodný názor jako Machar. „*Pokavad z nás bude jeden, kdo ty myšlenky (myšlenky vyjádřené v Manifestu České moderny, pozn. aut.) bude držet, - je dobře. A ne-li, přijdou jiní a ti je zvednou...za námi jde legion a já slyším šumět jeho kroky.*“³⁴⁵

Na tento list a především na Šaldův článek v *České stráži* reaguje dopisem J. S. Machar, který Šaldovu odpověď Krejčímu považuje za „*brilantní umělecký kousek*“ a dodává „*dlouho jsem neměl takovou radost jako dnes z Tvého výkladu našeho individualismu.*“³⁴⁶ Co se týká samotné Moderny, k ní se Machar vyjadřuje ve shodě se Šaldou. „*Moderna! Kolik je nás? Ale my ji oživíme k životu čestnému.*“³⁴⁷

Zároveň Machar doufá, že se se Šaldou shodnou na názoru, že následováníhodným vůdcem je beze vší pochyby T. G. Masaryk, který je „*tak velikým, jakým bude...jednou sta a sta tisícům u nás za padesát let po své smrti. A já se za něj budu bít do posledního nepřervaného dechu.*“³⁴⁸

Šalda v odpovědi z 21. května kvituje Macharovy názory na Masaryka „*Jak hluboce on formuloval naše české záhady, jak stvořil, doslova stvořil moderní naši otázku...myslím, že dal hlubokou a širokou bázi pro rozvoj moderního světa českého na padesát, sto let.*“³⁴⁹

Ze všech těchto citací je vidět neutuchající snaha Machara, a především Šaldy i nadále stát na zásadách Moderny a nést je s sebou do budoucna, kde jistě naleznou žírnější půdu.

Zbývá nám ještě dořešit výše nastíněnou problematiku postoje V. Mrštíka, který sice podepsal společné *Zasláno v Čase*, nicméně dále si

³⁴⁴ Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Machar Josef Svatopluk*, č. 1032, korespondence přijatá (Šalda F. X. Macharovi, J. S.), 12. 5. 1896.

³⁴⁵ Tamtéž.

³⁴⁶ Tamtéž, 19.5.1896.

³⁴⁷ Tamtéž.

³⁴⁸ Tamtéž.

³⁴⁹ Tamtéž, 21.5.1896.

počínal velmi pasivně. To přirozeně vzbudilo u Šaldy a Machara pochybnosti o jeho dalším směřování.

Šaldova korespondence s Mrštíkem, na jejímž základě zkoumáme tuto problematiku, je datována 13. a 14. května 1896, tedy ještě předtím, než vyšla v *České stráži* Šaldova odpověď F. V. Krejčímu.

V prvním z dopisů Šalda seznamuje Mrštíka s celou situací ze svého a Macharova pohledu a vyzývá jej k úplnému odchodu z *Rozhledů* s tím, že jeho pracím by jistě dopřál místo T. G. Masaryk v *Naší době*.³⁵⁰ V další části dopisu pak nabízí Mrštíkovi možnost založení vlastního časopisu, do nějž by všemi svými pracemi přispívali jak Šalda a Mrštík, tak také Machar a Sova. Cílem časopisu by pak měla být „úplná emancipace od starých.“³⁵¹

V závěru dopisu Šalda připojuje *post scriptum*, v němž se Mrštíkovi zmiňuje o pomluvě, která koluje Prahou a kterou roznášejí pokrokoví studenti, totiž že Mrštík zaslal Pelclovi omluvný list. K této fámě Šalda připojuje „rozumí se, že tomu nevěřím, píšu Ti to jen jako doklad mizernosti Pelcloy a pak abys mohl jej stigmatizovat jako darebu.“³⁵²

Jistou nedůvěru Mrštíka k Šaldovi můžeme sledovat již od několikrát zmiňované Šaldovy polemiky s M. A. Šimáčkem, v níž se sice Mrštík postavil na Šaldovu stranu, nicméně Šalda v dopise Mrštíkovi poměrně ostře kritizoval jeho vyjádření na adresu Šimáčka, především pak jeho „buršikózní úvod. Ten karikuje celou při a přímo snižuje mne.“³⁵³ Tento úvod a několik dalších vět pak Šalda s Pelclem škrtili (všimněme si paradoxu, že Šalda sám škrťá, ač vede se Šimáčkem ostrou polemiku právě o tyto škrty), prý pro nedostatek místa.³⁵⁴

Zatímco o rodících se vzájemných antipatiích mezi Mrštíkem a Šaldou v průběhu roku 1895 se můžeme jen dohadovat, jisté je, že v polovině května mezi nimi skutečně došlo k roztržce, na jejímž konci stál jejich osobní rozchod. Důvodem byla pomluva (nebo pravda, záleží na úhlu pohledu),

³⁵⁰ Srov. Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Mrštík Alois a Mrštík Vilém*, č. 1137, korespondence přijatá (Šalda F. X. Mrštíkovi V.), 13. 5. 1896.

³⁵¹ Tamtéž.

³⁵² Tamtéž.

³⁵³ Tamtéž, 22.3.1895.

³⁵⁴ Srov. tamtéž.

kteřou vynesl na svět Josef Pelcl, který Mrštíkovi sdělil, že jej Šalda nazval ševcem a smyslným člověkem.³⁵⁵

14. května, tedy v den, kdy Šalda napsal Mrštíkovi list, v němž s ním ukončil veškerý styk, potkal podle svého líčení na ulici Mrštíka a oba se vydali na návštěvu k Pelclovi, aby se celá záležitost vyjasnila. U Pelcla prý došlo k trapné, až groteskní scéně, při níž Pelcl znovu zopakoval, že Šalda nazval Mrštíka ševcem, což však Šalda nepovažuje za urážku, ale spíše vtipný bonmot.³⁵⁶

To, že Mrštík uvěřil Pelclově interpretaci, je podle Šaldy způsobeno tím, že se nechce odtrhnout od *Rozhledů*, s nimiž je finančně spojen.³⁵⁷

Mrštík se následně distancoval od celé polemiky ve vlastním *Zaslánu*, otištěném v květnovém čísle *Rozhledů*, kde uvádí: „*Ohražuji se dále proti tomu, aby moje jméno nadál ať kýmkoli a v čemkoli v souvislost uváděno bylo s veřejnými projevy kteréhokoliv pána se mnou pod Manifestem České moderny podepsaného...trvám i nadále na zásadách v Manifestu České moderny vyslovených, a ty, jak já jim rozumím, pokud síly moje stačí, dovedu hájit a uhájit...*“³⁵⁸

Zajímavé je, že toto *Zasláno*, ač otištěno až v květnovém čísle *Rozhledů*, je datováno již 28. dubna 1896, tedy dva týdny před Šaldovým střetem s Mrštíkem, z čehož usuzujeme, že Mrštík se k tomuto kroku rozhodl již mnohem dříve, než se domnívali Šalda s Macharem.

Vidíme tedy, že na stanoviscích Manifestu České moderny zůstali před zrakem veřejnosti stát pouze tři literáti – F. X. Šalda, Antonín Sova a Josef Svatopluk Machar. Ti měli v zádech realistický tisk, především pak *Čas*, *Naši dobu* a *Českou stráž* (se signatáři Manifestu České moderny Chocem a Koernerem).

Šaldu však nezajímalo, zda nositelů idejí v manifestu obsažených zbylo pět nebo tisíc. Uvedl to již v dopise Macharovi a znovu se tato myšlenka objevuje v listech Svobodové z 18. a 29. května 1896, v nichž Šalda píše, že by mu bylo velice milé, kdyby Svobodová vyjádřila souhlas se

³⁵⁵ Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Šalda F. X.*, č. 1645, korespondence odeslaná (Šalda F. X. Svobodové R.), 18. 5. 1896.

³⁵⁶ Srov. tamtéž.

³⁵⁷ Srov. tamtéž.

³⁵⁸ *Rozhledy*, roč. 5, r. 1895/1896, č. 8, s. 550.

Šaldovými a Macharovými myšlenkami a přidala se k nim v celém sporu, ale dodává, že by mu tento souhlas byl „milý a cenný...jako citové bytosti, ale pro pravdu a pro ideu je to lhostejné. Pravdu nelze odhlasovat ani počítanými ani váženými hlasy...“³⁵⁹

Jakési *resumé* celé polemiky nám pak přináší Šaldův list Sigismundu Bouškovi ze 30. května 1896, v němž se Šalda vyznává ze svého znechucení *Rozhledy*, Pelclem, Krejčím a Třebickým a celou Českou modernou, jejíž rozpad kvituje.³⁶⁰

V tomto dopise znovu zaznívá Šaldův obdiv k Masarykovi a naopak odpor k redaktorům *Rozhledů*. „Já nevím, nejsou-li Zákrejs a Schulz a všichni ti staří lepší než ti tzv. „moderní“. A mně dnes není rozdílu již, žádného rozdílu mezi nimi a Krejčím kupř. nebo Pelclem a Třebickým. Ideově, myšlenkově všecko jedno...a mravně? Myslím, že ti staří stojí ve svém smyslu výš.“³⁶¹

Dodejme ještě, že polemika pokračovala, Pelcl se ozval proti Šaldovi v *Radikálních listech* ze 30. května, Šalda odpověděl několika odstavci v rozsáhlém Herbenově článku *Nové boje v Čase* z 6. a 13. června 1896. Definitivní tečku za polemikou pak učinily z Šaldovy strany odpovědi F. V. Krejčímu v *Čase* z 21. listopadu a 19. prosince 1896, ty jsou však z hlediska rozpadu České moderny již irelevantní.

³⁵⁹ Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Šalda F. X.*, č. 1645, korespondence odeslaná (Šalda F. X. Svobodové R.), 29. 5. 1896.

³⁶⁰ Srov. Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Bouška Sigismund*, č. 114, korespondence přijatá (F. X. Šalda Bouškovi Sigismundovi), 30. 5. 1896.

³⁶¹ Tamtéž.

10. Závěr

V předkládané práci jsme se zabývali osobností zakladatele moderní české literární kritiky F. X. Šaldy. Prostřednictvím jeho osudů a tvůrčí praxe jsme se pokusili analyzovat události let 1895–1896, do nichž je kladeno konstituování, zrod a následný rozpad uskupení mladých reformně orientovaných literátů a kulturních činitelů, které vešlo do dějin pod označením Česká moderna.

Pro pochopení Šaldova postavení a chování v těchto událostech jsme považovali za funkční důkladně analyzovat Šaldovu činnost v letech 1892–1895, kdy vstupoval do českého kulturně-společenského života a hledal si v něm své pevné místo.

V kapitole o Šaldově vztahu k H. G. Schauerovi, kvůli němuž se dostal do polemiky s realistickým *Časem* a Janem Herbenem, ale také v kapitolách o Šaldově sporu s M. A. Šimáčkem a polemice o hry sl. Pospíšilovi jsme dokumentovali problematičnost hledání společných cest v rámci nastupující mladé generace.

V kapitolách věnovaným Šaldovým názorům na historismus a český národ jsme zase poukázali na tu skutečnost, že řada bodů obsažených v Manifestu České moderny byla Šaldovi vlastní již dávno před jeho vydáním.

Hlavní přínos práce však spatřujeme v ilustraci Šaldovy role při konstituování a následném rozpadu České moderny. Zde leží jádro celé práce, která si kladla za cíl podat genezi těchto událostí prismatickým zrcadlem jedné konkrétní osobnosti (v našem případě F. X. Šaldy).

Uvědomujeme si, že zvolený přístup nám neumožnil probádat problematiku České moderny v celé její šíři. V mnoha případech došlo k zjednodušení či záměrným zobecněním studované problematiky, která byla často nazírána pouze Šaldovým pohledem. Skutečnost, že tento pohled byl velmi subjektivní a často neobjektivní, jsme dokumentovali v samotné práci.

Domníváme se, že cíl nastíněný v úvodu této práce se nám podařilo naplnit. Zároveň si však uvědomujeme, že získané informace otevřely mnoho otázek v práci neřešených.

Dvěmi z nich bychom se chtěli hlouběji zabývat v rámci dalšího plánovaného výzkumu. Jedná se především o hledání kořenů České moderny mimo linii spojenou s F. X. Šaldou a analyzovanou v této práci.

V centru pozornosti by se tak měly vyskytnout i děje, které časově předcházejí tzv. sporu o Hála, v němž poprvé registrujeme také F. X. Šaldu.

Druhá otázka se týká samotného rozpadu České moderny. V práci jsme sledovali Šaldovu linii omezenou na události kolem Masarykovy *Naší nynější krize* a Šaldovy pochvalné recenze na ni v *Rozhledech*. Domníváme se však, že k nalezení odpovědi na otázku rozpadu České moderny je zapotřebí mnohem širšího přístupu, který bude reflektovat chování, názory a činy širokého spektra zainteresovaných osobností, ať již z kruhů pokrokářsky či realisticky smýšlejících.

Fakt, že literární historie ani historiografie těmto tématům dosud nevěnovala konzistentnější pozornost je dle našeho názoru dobrým výchozím bodem k budoucímu výzkumu na poli této problematiky.

11. Anotace

Presented diploma thesis focuses on the personality of Czech modern critique founder F. X. Šalda in his early years of critical work (1892–1896). The whole thesis is divided into three thematic groups. The first one examines Šalda's relationship to the personality of Hubert Gorgon Schauer, one of the most influential domestic sources of Šalda. In the following chapters an attention is paid to the development of Šalda's opinions on common issues of the nineties of the 19th century, such as nation, nationalism or historicism. In the last and the most important part we reflect Šalda's work within so called Czech Modern constituted during 1895 which resulted in the famous Czech Modern manifesto coming from August 1895 and ending soon afterwards with polemic escalation in the first half of 1896. These and other events between 1895 and 1896 are thoroughly reflected from Šalda's point of view who played one of the most significant but controversial role as well.

12. Literatura a prameny

12.1 Archivní prameny

1. Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Bouška Sigismund*, č. 114, korespondence přijatá (F. X. Šalda Bouškovi Sigismundovi).
2. Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *J. S. Machar*, č. 1032, korespondence přijatá (F. V. Krejčí J. S. Macharovi).
3. Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Mrštík Alois a Mrštík Vilém*, č. 1137, korespondence přijatá (Šalda F. X. Mrštíkovi V.).
4. Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Eim G.*, č. 323, korespondence přijatá (Šalda F. X. Eimovi G.).
5. Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Machar Josef Svatopluk*, č. 1032, korespondence přijatá (Pelcl Josef Macharovi, J. S.).
6. Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Machar Josef Svatopluk*, č. 1032, korespondence přijatá (Šalda F. X. Macharovi, J. S.).
7. Literární archiv Památníku národního písemnictví. Fond *Šalda F. X.*, č. 1645, korespondence odeslaná (Šalda F. X. Svobodové R.).

12.2. Periodika

1. Čas
2. Kmen
3. Literární listy
4. Lumír

5. Národní listy
6. Niva
7. Rozhledy
8. Světozor

12.3. Prameny

1. BORECKÝ, J.: *Co bych napsal F. X. Šaldovi*. In F. X. Šaldovi k padesátinám. Praha : Fr. Borový, 1918. s. 159–170.
2. GRUBER, J. ed.: *Albín Bráf : život a dílo. Díl první, Paměti*. Praha : Vesmír, 1922. 225 s.
3. HAJN, A.: *Z mé předválečné korespondence*. In: Lumír, roč. 55, r. 1928/1929, č. 10, s. 453–460.
4. HAVEL, R. (ed.): *Nedosněné sny (korespondence bratří Mrštíků)*. Praha : Odeon, 1978. 522 s.
5. HAVRÁNEK, J. – SEKERA, M. – ZNOJ, M. eds.: *Český liberalismus : texty a osobnosti*. Praha : Torst, 1995. 521 s.
6. HERBEN, J.: *Deset let proti proudu (1886–1896)*. Praha : J. Herben, 1898. 231 s.
7. KARÁSEK ZE LVOVIC, J.: *Vzpomínky*. Praha : Thyrsus, 1994. 278 s.
8. KREJČÍ, F. V.: *Konec století*. Praha : Československý spisovatel, 1989. 371 s.
9. LOUŽIL, J. – MOURKOVÁ, J. – WAGNER, J. eds.: *Tíživá samota : korespondence F. X. Šaldy a Růženy Svobodové*. Praha : Odeon, 1969. 354 s.
10. MACHAR, J. S.: *Knihy feuilletonů*. Praha : Nákladem „Času“, 1901. 263 s.
11. MACHAR, J. S.: *Zapomínání a zapomenutí (oni a já II.)*. Praha : Aventinum, 1929. 350 s.
12. MASARYK, T. G.: *Česká otázka. Naše nynější krize*. Praha : Tiskové a nakladatelské družstvo československých legionářů, 1948. 657 s.
13. NEUMANN, S. K.: *Vzpomínky*. Praha : Svoboda, 1948. 162 s.

14. *Rámcový program české strany lidové (realistické)*. Praha : Nákladem výkonného výboru české strany lidové, 1900. 208 s.
15. SCHAUER, H. G.: *Spisy*. Praha : Knihy dobrých autorů, 1917, 589 s.
16. SOKOLOVÁ, B. ed.: *Věžeňská korespondence Karla Stanislava Sokola z let 1893–1895*. Praha : Česká grafická unie a. s., 1929. 716 s.
17. ŠALDA, F. X.: *Básně : souborné vydání*. Praha : Torst, 1997. 489 s.
18. ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 1*. Praha : Melantrich, 1949, 492 s.
19. ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 2*. Praha : Melantrich, 1950. 381 s.
20. ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy 3*. Praha : Československý spisovatel, 1963. 449 s.
21. ŠALDA, F. X.: *Přátelství z konce století : Vzájemná korespondence F. X. Šaldy se Zdenkou Braunerovou*. Praha : Společnost F. X. Šaldy : Melantrich, 1939. 197 s.
22. VESELÝ, A. P.: *Omladina a pokrokové hnutí*. Praha : Nákladem Polit. klubu Omladinářů Devadesátníků, 1935. 261 s.
23. ZIKA, J. ed.: *F. X. Šalda – Antonín Sova : Dopisy*. Praha : Academia, 1967. 186 s.

12.4 Literatura

1. BURIÁNEK, F.: *František Xaver Šalda*. In *Dějiny české literatury 4*. Praha : Victoria publishing, 1995. 714 s.
2. DVOŘÁKOVÁ, D.: H. G. Schauer a jeho koncepce národní literatury. In: *Česká literatura*, r. 1989, roč. 37, č. 6, s. 496–514.
3. FORST, V. et. al.: *Lexikon české literatury : osobnosti, díla, instituce. A-G*. Praha : Academia, 1985. 900 s.
4. GÖTZ, F.: *František Xaver Šalda*. Praha : Státní nakladatelství, 1937. 163 s.
5. HANZAL, J.: *Češství a evropanství Schauerovy doby*. In *Hubert Gordon Schauer : osobnost, dílo, doba*. Litomyšl : Státní okresní archiv, 1994, s. 37–41.
6. HARTL, A.: *H. G. Schauer*. Praha : Pokroková revue, 1913, 64 s.

7. HELLMUTH – BRAUNER, V.: *Několik glos ke vztahu F. X. Šalda – Vilém Mrštík*. In Literární archiv, Praha : Památník národního písemnictví, 1969, č. 3–4, s. 45–75.
8. HROCH, M.: *Na prahu národní existence : touha a skutečnost*. Praha : Mladá fronta, 1999. 275 s.
9. HROCH, M. ed.: *Pohledy na národ a nacionalismus (čítanka textů)*. Praha : Slon, 2003. 451 s.
10. KUDRNÁČ, J.: *Dvě teze o Hubertu Gordonu Schauerovi*. In Literární archiv 30. Praha : Památník národního písemnictví, 1998, s. 55–65.
11. LUKEŠ, J.: *F. X. Šalda a Manifest Česká moderna*. In Česká literatura na předělu století. Jinočany : H & H, 2001, s. 23–42.
12. MAREK, P. et. al.: *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Rosice u Brna : Gloria, 2000. 403 s.
13. MERHAUT, L.: *Periodika a polemika : aktualita a paměť (nad spory o Háalka)*. In: Slovo a smysl, roč. 1, r. 2004, č. 2, s. 70–90.
14. PEŠAT, Z.: *Česká moderna*. In: Slavia, roč. 57, r. 1988, č. 1, s. 6–14.
15. PEŠAT, Z.: *J. S. Machar básník*. Praha : ČSAV, 1959. 124 s.
16. RŮŽIČKA, J.: *Hubert Gordon Schauer (1862–1892)*. Litomyšl : Město Litomyšl, 2002. 506 s.
17. RŮŽIČKA, J.: *Schauerova vize společenské reformy*. In: K poctě Jaroslava Marka. Praha : Historický ústav, 1996, s. 199–212.
18. RŮŽIČKA, J.: *Schauerovský problém*. In: DaS, r. 1964, roč. VI, č. 9, s. 41–43.
19. SOLDÁN, L.: *H. G. Schauer – F. X. Šalda – F. V. Krejčí*. In: Hubert Gordon Schauer : osobnost, dílo, doba. Litomyšl : Státní okresní archiv, 1994, 161–165.
20. SOUKUPOVÁ, B.: *Česká společnost před sto lety : identita, stereotyp, mýtus*. Praha : Sofis, 2000. 164 s.
21. ŠKARDA, V.: *Národní strana svobodomyslná a její program*. Praha : Beaufort, 1897. 142 s.
22. URBAN, O.: *Česká společnost v době budování Rudolfina*. In: Badatelské problémy 19. století. Praha : Karolinum, 2000, s. 13–21.

23. URBAN, O.: *Kapitalismus a česká společnost*. Praha : NLN, 2003.
323 s.
24. VOJÁČEK, M.: *Manifest České moderny*. In: Časopis Národního muzea v Praze, roč. 169, r. 2000, č. 1/2, s. 69 –95.